

Vakblad voor
museummedewerkers in
Vlaanderen en Nederland

museum peil

nummer 34
najaar 2010

Collectie- management

MAS: hoe voeg je drie
museumcollecties samen?

Ervaringen met het
werken met Spectrum

Uitleenverkeer in
internationaal perspectief

Het bewaren van
moderne kunst

Fondsen voor
conservering

Veilig en Bereikbaar

Laat u inspireren, vraag de nieuwe museum cd-rom aan,
kijk op www.bruynzeel.org of neem contact op met +31 (077) 306 90 00.

[illegible]

bruynzeel filing and storage

FOCUS ON CUSTOMER SATISFACTION

Voorwoord

De publieke toegankelijkheid van erfgoed wordt vaak als een voorwaarde gezien voor de investering in het behoud en beheer. Maar het gebrek aan zichtbaarheid van het 'dagelijkse' collectiebeheer maakt dat budgetten soms worden teruggeschroefd ten voordele van grotere publiekstrekkingen. Nochtans zijn er voldoende argumenten om het collectiebeleid in musea professioneel te organiseren. De erfgoedcollecties zijn de inspiratiebron, de draager van vele verhalen, de basis van het collectief geheugen waaraan het museum of de erfgoedorganisatie zijn of haar bestaan dankt. Verantwoord omgaan met de erfgoedcollecties is dus zorgen voor de (im)materiële rijkdom van de toekomst. Recente ontwikkelingen laten zien dat een verantwoord collectiebeheer vandaag hoog op de agenda staat, en dat het belang ervan wordt onderkend door beleidsmakers in Nederland en Vlaanderen. Het debat rond collectiemobiliteit wordt ook internationaal gevoerd, en we noemen als voorbeeld het project 'Collections Mobility 2.0, Lending for Europe 21st Century' van de Europese Unie. Musea en erfgoedorganisaties bouwen kwaliteitszorg, risicomanagement en veiligheidszorg uit in overleg met elkaar en met veiligheidsorganisaties. Het digitale tijdperk biedt bovendien nieuwe perspectieven voor het registreren en uitwisselen van informatie over erfgoedcollecties.

De recente Nederlandse vertaling van Spectrum, de standaard voor collectiemanagement in musea, vindt geleidelijk een concrete toepassing in de musea. De resultaten worden zichtbaar in procedures, afspraken en collectieplannen. Het verzamelbeleid wordt aangescherpt en niet alleen tussen collega-instellingen gecommuniceerd, maar in het beste geval ook naar een breder publiek. Want erfgoedcollecties beheren doen we niet enkel voor een publiek, maar op termijn ook mét een publiek!

In dit themanummer proberen we diverse aspecten te belichten vanuit de museumpraktijk. Met aandacht voor de spanning tussen het (digitaal) toegankelijk maken, en het verantwoord bewaren voor de toekomst. Maar ook voor het digitaal toegankelijk maken van kwetsbaar erfgoed uit depots of de problematiek rond 'open depots'. Opnieuw met de bedoeling om u, de lezer, te prikkelen, te inspireren of om het debat aan te gaan. Maar ook een vakblad als Museumpeil is niet onaantastbaar en moet zich geregeld bezinnen over doelstellingen, bereik en draagvlak. De recente ontwikkelingen in erfgoedland maken dat dit blad zijn doelstellingen moet aanscherpen of herformuleren voor de toekomst. Wordt dus vervolgd. De redactie houdt u op de hoogte.

Anne Milkers en Elly Pouwels

Inhoud

- 3 Voorwoord
- 4 Collectiemobiliteit binnen collectiemanagement. De samenvoeging van drie verzamelingen voor het MAS in Antwerpen
Elsje Janssen
- 7 Steekproeven en collectiebeheer
Frank Bergevoet
- 8 Als de reserve een museum wordt. Depotbeheer in de Stedelijke Musea Sint-Niklaas
Ward Bohé
- 10 Risicobeheer en risicoanalyse. De terminologie uitgelegd en op een rijtje gezet
Elke Pluijmen
- 13 Werken met Spectrum: de ervaringen van enkele pilot-musea in Brugge en Antwerpen
Carmen Henckens en Anne Milkers
- 16 Help het geheugen van Hasselt te bewaren
Ann Delbeke
- 17 Onderzoek naar de resultaten van de Netwerkaanpak Veiligheidszorg
Franjola van Hellemond- Kreeuseler

- 19 Fondsenwerving voor conservering en restauratie
Girbe Buist
- 21 Fondsen voor conservering in België
Leon Smets
- 21 Collectiewijzer nieuwe stijl
- 22 To use or not to use. De status van erfgoedcollecties en de implicaties van ontsluiting
Raf Schepers
- 24 Druk in beweging. Het gebruik van (originele) erfgoedobjecten in de publiekswerking van het Museum Plantin-Moretus
Odette Peterink
- 26 Collectiebeheer en collectiemobiliteit. Nieuwe klimaatrichtlijnen en het EU-project Collections Mobility
Leon Smets
- 28 Inside Installations. Achter de schermen kijken van kunstinstallaties
Anneke Lippens

- 30 Preventieve conservering als bewuste keuze. STEK en de opleidingen voor conservering in Nederland
Wouter Hijnberg
- 32 RFID-technologie bij standplaatsregistratie in het Gemeentemuseum Den Haag
Susan Adam
- 34 Normen voor verpakking en transport. De entree van collectiebeheer in normeringsland
Cindy Zalm
- 36 *Museums matter!* De rol van de musea in de maatschappij. De European Museum Advisors Conference (EMAC) in Helsinki, 2-5 juni 2010
Marianne de Rijke
- 38 Collectiewacht in Gelderland. Professionalisering in collectiebeheer op maat
Bernadette van Beek en Susanne van den Beukel
- 40 Nieuws uit Nederland en Vlaanderen
- 42 Adressen

Colofon

Museumpeil nummer 34 najaar 2010

Museumpeil informeert museummedewerkers in Nederland en Vlaanderen over landelijke en provinciale ontwikkelingen in de museumsector vanuit een praktijkgericht perspectief. Museumpeil is een uitgave van de Stichting Landelijk Contact van Museumconsulenten in samenwerking met de bureaus van de provinciale museumconsulenten en FARO. Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed vzw. Museumpeil verschijnt tweemaal per jaar en wordt gratis verspreid onder de relaties van museumconsulenten en FARO.

Redactie

Anne Milkers
Carmen Henckens
Elly Pouwels
Leon Smets
Jan Sparreboom
Girbe Buist
Josephine Woldring (eindredacteur)

Inhoudelijke redactie

Anne Milkers
Elly Pouwels

Redactieadres

Bureau Landelijk Contact van Museumconsulenten,
Parade 18, 's-Hertogenbosch
Postbus 1325,
5200 BJ 's-Hertogenbosch
T (+31) 073 615 62 62

Abonnementen

Een jaarabonnement kost € 12,-.

Opgave voor Nederland bij het redactieadres. Voor België bij FARO. Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed vzw. Priemstraat 51, 1000 Brussel. Abonnementen lopen per kalenderjaar en dienen voor het einde van het jaar te worden opgezegd.

Losse nummers

Losse nummers kosten € 7,- (excl. verzendkosten).

Advertenties nr. 34

Reclazorg, Hengelo

Vormgeving en drukwerk

Drukkerij Olijdam, Enschede

Oplage

2600 exemplaren
ISSN 1381-1088

Foto omslag:

Publiek depot met schilderijen op metaalraster, in de Stedelijke Musea Sint-Niklaas (B)
(foto: SteM)

© Museumpeil

's-Hertogenbosch 2010

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie. De redactie aanvaardt geen aansprakelijkheid voor de schade, van welke aard ook, die het direct of indirect gevolg is van handelingen of beslissingen die gebaseerd zijn op informatie uit dit blad.

Collectiemobiliteit binnen collectiemanagement

De samenvoeging van drie verzamelingen voor het MAS in Antwerpen

Dr. Elsje Janssen,
Directeur
Collectiebeleid/
Behoud en Beheer,
Musea en Erfgoed,
Stad Antwerpen

Met het nieuwe MAS|Museum aan de Stroom brengt Stad Antwerpen verschillende van haar collecties (opnieuw) samen onder één dak. Drie musea werden gesloten en de verzamelingen zullen een nieuw onderkomen vinden in de opstelling of het kijkdepot van het MAS, of in één van de externe depots. Maar wat zou naar waar gaan? De beslissing daarover werd ingegeven door specifieke keuzes of praktische afwegingen. Verslag van een grootschalig en gecompliceerd traject.

De verzamelingen

De objecten die worden tentoongesteld in het nieuwe MAS behoren tot de historische verzameling van het Vleeshuis, het maritiem erfgoed van het voormalige Nationaal Scheepvaartmuseum, de volkskundige voorwerpen van het vroegere Volkskundemuseum en niet-Europese objecten van de collectie van het voormalige Etnografisch Museum. Alles tezamen om en nabij 460.000 voorwerpen. De historische verzameling in het Vleeshuis telt een grote verscheidenheid aan objecten: schilderijen, wapens, wapenrusting, munten en penningen, interieurelementen en alle mogelijke artefacten uit de toegepaste kunsten, en zelfs Egyptologie met onder meer een sarcofaag met mummie. Het is niet zomaar een verzameling, het zijn voor het grootste gedeelte allemaal waardevolle kunstwerken en interessante en kwalitatief hoogstaande objecten. De maritieme collectie bestaat uit een veelheid aan scheepsmodellen, schilderijen, scheepsmeubilair, nautische instrumenten, vlaggen, porselein, marinekostuums, borstbeelden en andere voorwerpen. Daarnaast is er ook

een waardevolle collectie kaarten, scheeps- en andere plattegronden, affiches, documenten, foto's en glasnegatieven (zo'n 30.000 stuks) en 1250 lopende meter bibliotheek. Een unieke verzameling, die onder meer om de ruim 100 Chinese jonken tot ver in het buitenland wordt benijd.

De volkskundige verzameling bestaat uit prenten en grafiek (in totaal zo'n 10.000 stuks), papier van klein formaat zoals prentkaarten, geboorte-, communie- en rouwprentjes, foto's en dies meer, de meest diverse voorwerpen in hout, keramiek, porselein, pijpen, glas, textiel, koper, metaal en glas, poppentheaterfiguren en -decors, speelgoed en ca. 200 poppen. Grote delen van de collectie zijn getuigen van het alledaagse leven.

Ten slotte is er nog de rijke en uiterst diverse verzameling etnografica, met maskers, gebruiksvoorwerpen, pluimentooien en dergelijke meer. Een groot deel van deze vermaarde collectie bestaat uit zeer waardevolle, unieke en onvervangbare objecten en kunstvoorwerpen.

Gedurende lange tijd vormden de verschillende soorten verzamelingen samen één geheel. In 1864 werd in het Steen het Museum voor Oudheden geopend en in 1913 werd de benedenverdieping van het Vleeshuis als museum in gebruik genomen (in 1919 de eerste verdieping en in 1922 de tweede verdieping). In 1907 werd het Museum voor Folklore opgericht en in 1927 het Museum voor Handel en Scheepvaart. Dit laatste kreeg in 1952 onder de naam Nationaal Scheepvaartmuseum een definitief onderkomen in het Steen.

Een nieuwe start

Einde jaren '90 van de vorige eeuw ontstond onder schep voor Cultuur Erik Antonis het idee om de verzamelingen van het Vleeshuis, het Nationaal Scheepvaartmuseum en het Volkskundemuseum opnieuw samen te brengen in een museum over de geschiedenis van de stad. Afgezien van het feit dat hiervoor een nieuw gebouw zou moeten worden opgetrokken, hield dit ook in dat de verschillende collecties gedetailleerd in kaart moesten worden gebracht.

Bij gebrek aan een collectieplan heeft in het verleden de groei niet steeds gestructureerd plaatsgevonden. Voor een evenwichtige taakuitvoering van de museale functies is een samenhangend collectiebeleid echter noodzakelijk. Wat werd bijeengebracht is dikwijls het gevolg van de

Depot Hessenhuis.
Opbergladen met
op maat uitgesneden
museumfoam met
ethnografische
objecten.

(Foto: Collectiebeleid/
Behoud en Beheer,
Musea en Erfgoed
Antwerpen)

interesse en de specialiteit van de toenmalige conservator, van trends in het verzamelen en van wat werd aangeboden door het publiek (en men soms niet durfde te weigeren). De musea beschikten uiteraard wel over een inkomboek en een papieren registratie aan de hand van een fichesysteem, maar het was evident en ook te verwachten dat niet alle objecten geregistreerd waren. Er werd gestart met een inhaaloperatie voor collectieregistratie, en wel met gebruik van een gedigitaliseerd systeem (Adlib) dat opzoeken en onderzoek binnen de collecties aanzienlijk zou vergemakkelijken. Ondertussen werd ook gewerkt aan het ontwikkelen van een visie over het nieuwe museum en de bezinning over de selectie van wat er zou worden geëxposeerd. Gedurende de afgelopen tien jaar is het een actief proces gebleken van selecteren, afwegen, aftoetsen en bijsturen. Zo werd in 2007 beslist dat óók de verzameling van het Etnografisch Museum, dat in 1988 geopend werd, zou worden opgenomen in wat het nieuwe MAS|Museum aan de Stroom zou worden. Aldus komen verschillende soorten verzamelingen opnieuw bijeen op één plek.

Keuzes maken

Kunsthistorici, historici en andere wetenschappelijk medewerkers en specialisten bogen zich de voorbije jaren over het inhoudelijk aspect van wat er in het nieuwe MAS|Museum aan de Stroom zou worden geëxposeerd. Een denkoefening en een traject met vele uiteenlopende facetten. Na enige tijd was duidelijk dat het Vleeshuis als museum zou blijven en zou worden geprofileerd als 'Klank van de Stad': het museum over het muziekleven in de stad. De andere gebouwen daarentegen worden ontruimd. Slechts een deel van de naar schatting ca. 460.000 objecten zal worden getoond in het MAS|Museum aan de Stroom. Dat wil dus zeggen: het grootste gedeelte van de verzamelingen inpakken, verhuizen en elders een onderkomen geven. Daar volgt dan de oefening op: wat gaat naar waar?

Al vanaf einde jaren '90 leefde het idee dat het totaal van de verzamelingen van de stad Antwerpen in ogenschouw moest worden genomen en dat niet telkens op de verzameling van één enkel museum moest worden gefocust. Er wordt dan ook gesproken van 'Collectie Antwerpen' (zie ook de beeldbank www.collectieAntwerpen.be). Door deze als één groot geheel te benaderen – het erfgoed valt immers onder de hoede van één en dezelfde stedelijke overheid – kan op een veel constructievere manier worden gewerkt. Er werd gekeken of, en hoe collectiemobiliteit kon worden toegepast. De beslissing welke deelcollecties op welke plaats worden ondergebracht ligt niet bij de respectievelijke conservators van de verzamelingen, maar wel bij de dienst Collectiebeleid/Behoud en Beheer, in samenspraak met de algemene directie. Ze is ingegeven door praktische afwegingen en optimaal plaatsgebruik.

Zo verhuisden middeleeuwse en Renaissance ivoortjes van het Vleeshuis naar het Museum Mayer van den Bergh. Alle affiches (ook die van het Nationaal Scheepvaartmuseum en het Middelheimmuseum) werden overgebracht naar het AMVC/Letterenhuis en de tekeningen en prenten werden mee opgenomen in de verzameling van het Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet. Dit geldt ook voor de Rubensgrafiek. Uit de collectie Smidt van Gelder worden schilderijen geëxposeerd in de permanente opstelling in het Museum Vleeshuis/Klank van de Stad en in het Rubenshuis. Maar ook de bibliotheken en de

archieven aanwezig in de verschillende musea worden onder de loep genomen. Een deel is overgebracht naar de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, een deel krijgt elders onderdak, documenten gaan naar het Antwerps stadsarchief (Felixarchief). Tot slot zijn er uit het Centraal Museumdepot interieurelementen, afkomstig van de afgebroken polderkerken, overgedragen aan verschillende kerken in de stad en is er werk van gemaakt om objecten afkomstig van het voormalige Koninklijk Paleis op de Meir niet meer in het depot maar terug in situ te laten bewaren. Op kleine schaal zijn ook kunstwerken en voorwerpen geschonken of in langdurig bruikleen gegeven aan andere musea (zoals Designmuseum Gent, Hallepoort Brussel, en Stedelijke Musea Dendermonde). Verzamelingen die volledig buiten het collectieprofiel van stad Antwerpen vielen, zoals de natuurwetenschappelijke verzameling Van Heurck, werden overgedragen aan andere instellingen (zoals de Nationale Plantentuin van België Meise en de Universiteit Gent).

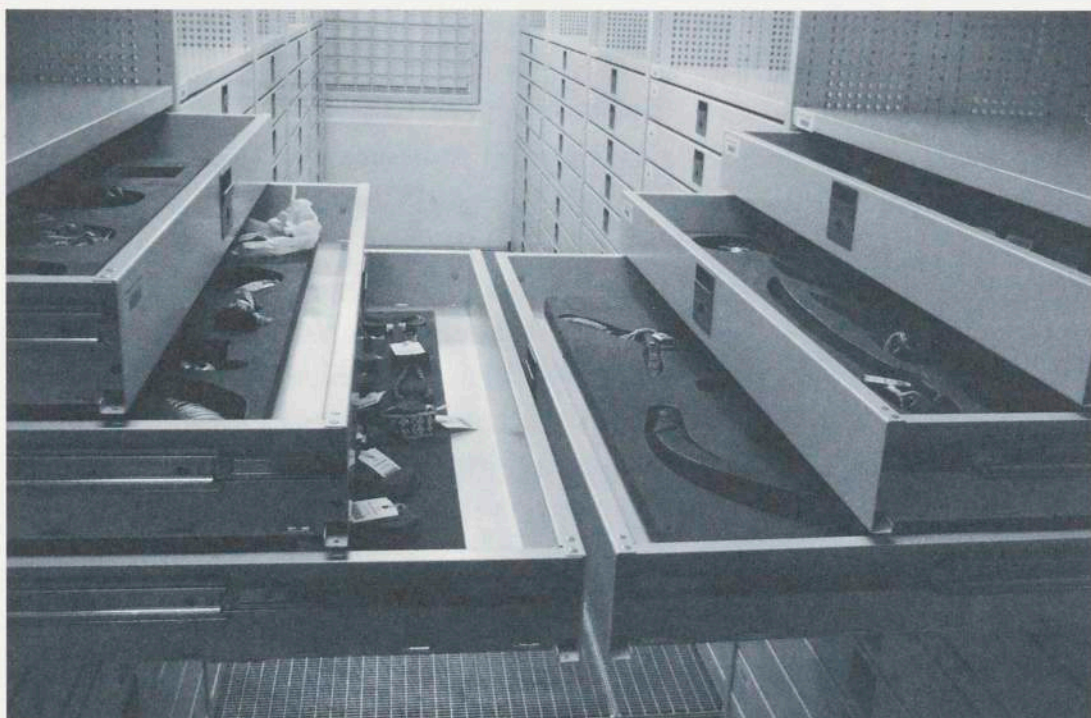
Herschikken en herbestemmen

Weer terug naar de leeg te maken voormalige musea en de MAS-collecties. Hebben we de plaats om alles verantwoord te bewaren? Dit bleek al snel een heikel punt. Daarom was het nuttig om duidelijke herschikkingen en herbestemmingen te bepalen: museum, depot, kijkdepot, studiecollectie en expertisecentrum. De meest kwetsbare objecten, zoals papier, hout, samengestelde materialen en andere, krijgen een plaats in de Compactus kasten van het nieuwe MAS-depot. De ruimte heeft het voordeel over een nieuwe klimaatbeheersing te beschikken. Omdat het een Kijkdepot betreft waar bezoekers gedeeltelijk kunnen doorwandelen, wordt hier ook een groot gedeelte van de Volkskundecollectie zichtbaar opgesteld. De tentoonstellingsruimte op de benedenverdieping van het Hessenhuis – een 16de-eeuws pakhuis en thans in gebruik door Musea en Erfgoed van Stad Antwerpen – werd opgeheven en is nu ingericht als depot voor de collectie scheepsmodellen en etnografica. Op de tweede verdieping van het Hessenhuis is de bibliotheek van het

Depot Hessenhuis. Grote vrijstaande etnografische beelden en gaaswanden met halfmodellen en ingelijste werken.

(Foto: Collectiebeleid/Behoud en Beheer, Musea en Erfgoed)

Depot Hessenhuis. Opbergladen met op maat uitgesneden museumfoam met etnografische objecten.

(Foto: Collectiebeleid/
Behoud en Beheer,
Museum en Erfgoed
Antwerpen)

voormalig Etnografisch Museum ingericht, zodat ze dicht bij de verzameling blijft en verder als expertisecentrum kan worden uitgebouwd. In het Centraal Museumdepot (buiten de stad) zijn een aantal extra lokalen toegewezen en worden de grote objecten van de maritieme en de volkskundige verzamelingen ondergebracht. Omdat op dezelfde locatie ook het nieuwe textielrestauratieatelier is voorzien, wordt de uitgebreide collectie etnografisch textiel eveneens naar daar overgebracht. Alle depotkasten van het voormalig Etnografisch Museum worden op deze plaats heropgebouwd en hergebruikt.

Organisatie op kruissnelheid

Omdat honderdduizenden objecten niet zomaar van de ene op de andere dag verhuisd kunnen worden en de verhuizing naar drie andere locaties een omvangrijke en gecompliceerde taak is van drie musea, werd in het voorjaar van 2009 van start gegaan met intensieve voorbereidingen. Hiervoor kon een verhuiscoördinator worden aangeworven. Er werd geselecteerd wat in eigen beheer van de dienst Collectiebeleid/Behoud en Beheer kon worden gedaan (zoals verpakken en maken van kisten en dergelijke), en wat zou moeten worden uitbesteed. Er werd op voorhand ook rekening gehouden met wat in de toekomst blijvend verpakt kon worden weggeplaatst, en wat opnieuw zou moeten worden uitgepakt en op rekken gelegd. Standplaatsen werden berekend naar grootte en hoogte, en werden uitgetekend en genummerd.

De hoeveelheid te verhuizen objecten kan onmogelijk op papieren lijstjes met aanduiding van kruisjes worden bijgehouden. Gezien de uitzonderlijk grote omvang van de operatie werd geopteerd om met een barcodesysteem te werken. Hiervoor werden twee barcodemedewerkers in dienst genomen. Er wordt op verschillende niveaus met barcodelabels gewerkt: objectniveau, verpakkingsniveau (bijvoorbeeld: doos met meerdere objecten), transportniveau (verhuiskist) en daarnaast ook op plaatsniveau (legbord of rek).

Alle objecten afkomstig van de verschillende musea behouden hun eigen inventarisnummer, dat steeds voortgegaan is door de letteraanduiding van het museum van herkomst. De voorwerpen die tijdens de inhaalregistratie nummerloos worden aangetroffen, krijgen nog een inventarisnummer met de museumafkorting. De nieuwe voorwerpen die vanaf 2010 worden verworven, wordt een MAS-inventarisnummer toegekend. Op deze manier blijven de objecten gemakkelijk traceerbaar naar oorspronkelijke verzameling. Dit is niet onbelangrijk voor toekomstig

wetenschappelijk onderzoek. Iets waar we bewust rekening mee houden.

Om het inpakken en verhuizen zo goed mogelijk te laten verlopen, werd een algemene bruikleenstop ingevoerd. Het is onmogelijk om naast de interne verhuisoperatie ook nog aan actief bruikleenverkeer mee te doen. De meeste musea hebben hier begrip voor, omdat ze ooit zelf, op kleine of minder kleine schaal, een verplaatsing van een collectie hebben meegemaakt (bijvoorbeeld voor een verbouwing).

Koerswijzigingen

Niet altijd even gemakkelijk, maar wellicht onvermijdelijk, zijn de veranderingen die tijdens het afleggen van het parcours worden doorgevoerd. De inhoud van het verhaal dat men wil vertellen, of de boodschap die men wil meegeven aan de bezoeker, wordt aangepast of geactualiseerd. Selecties van te tonen objecten en kunstwerken worden kritisch bekeken. Keuzes worden afgewogen en objecten worden geschrapt en al dan niet ingeruild voor andere voorwerpen, met de bedoeling een sterker verhaal neer te zetten en/of binnen de vastgestelde budgetten te blijven. Deze werkwijze houdt in dat een grote flexibiliteit aan de dag moet worden gelegd. Stukken hoeven niet meer speciaal gerestaureerd, andere kunstwerken daardoor net wel. Wat nog niet meteen moest worden ingepakt voor transport naar een nieuw depot, moet plots wel worden verpakt en een plaats krijgen op een andere plek. Lijsten moeten regelmatig worden nagekeken en aangepast. Mensen moeten worden ingelicht over veranderingen, planning moet worden herzien, et cetera.

Belangrijk op zo'n moment is een goede, hechte ploeg van medewerkers te hebben. Mensen waar je op kan rekenen, mensen die verstand van zaken hebben en rekening houden met onvoorziene omstandigheden, mensen die ook proactief kunnen en willen meedenken. Mensen die niet alleen rustig kunnen blijven onder de werkdruk, maar ook hun gevoel voor humor bewaren...

Tot slot

Stuk voor stuk worden objecten van stof ontdaan, gedesinfecteerd waar nodig, geconserveerd of gerestaureerd, geregistreerd, gefotografeerd, gelabeld, verpakt, verhuisd en ze krijgen een nieuwe standplaats. De kunstwerken en voorwerpen die worden gepresenteerd krijgen daarenboven een op maat gemaakte ondersteuning, sokkel of ophangstelsel.

Stap voor stap, krijgt een nieuw museum vorm.

Het spreekt voor zich dat hoe beter men de verzamelingen kent, hoe beter er keuzes kunnen worden gemaakt. Personen met een juiste achtergrond en kennis van de collecties dragen hier uiteraard toe bij. Niet enkel het wetenschappelijk werk, ook de terugkoppeling met publiekswerkers en een klankbordgroep is daarbij van belang.

Na vele decennia worden verschillende museumverzamelingen opnieuw samengebracht in een gloednieuw en prominent gebouw. Een nieuw museum, een nieuwe kijk op de collecties, een nieuw verhaal. Een uitdaging die door velen enthousiast werd aangegaan. Een traject dat niet altijd vanzelfsprekend of gemakkelijk is. Boeiend en spannend is het wel. Eén vast besef staat voorop: het is een ontzettend rijke verzameling erfgoed die het waard is om gezien en gekoesterd te worden.

Steekproeven en collectiebeheer

In 2000 publiceerde het ICN de informatiebrochure: 'De steekproef als hulpmiddel bij collectiebeheer'. Anno 2010 heeft de brochure nog niets aan relevantie ingeboet. De Erfgoedinspectie heeft de afgelopen jaren steeds gewerkt met de steekproeven als het ging om het toezicht op de rijkscollectie. In hoofdstuk 14 van het Spectrum-N handboek voor collectiemanagement (versie 1.0 2007) wordt de steekproef genoemd als een praktisch hulpmiddel voor het uitvoeren van een audit. Met de introductie van Spectrum in Nederland heeft kwaliteitszorg in de Nederlandse musea een nieuwe impuls gekregen. Verwacht mag worden dat steekproeven in de toekomst vaker gebruikt zullen worden bij zelfevaluatie door musea. De beheerders van natuurhistorische collecties lopen hierin voorop. Omdat natuurhistorische collecties

zo groot zijn, is het uitvoeren van een audit op basis van een representatieve steekproef de meest efficiënte manier om betrouwbare uitspraken te kunnen doen over de staat en registratiegraad van collecties. Nu grote natuurhistorische verzamelingen samen met het Nederlands Centrum voor Biodiversiteit NCB/Naturalis zullen gaan vormen, zal de steekproef als hulpmiddel vaker worden ingezet.

Steekproefmethodiek is vooral efficiënt bij verzamelingen van gelijkvormige objecten of registratiegegevens groter dan 1000 items. Als de verzameling of populatie kleiner is, moeten nog relatief veel objecten of data worden bekeken of gecontroleerd. Is de verzameling groter, dan kan al aan de hand van enkele tientallen objecten of data een uitspraak worden gedaan over de gehele populatie.

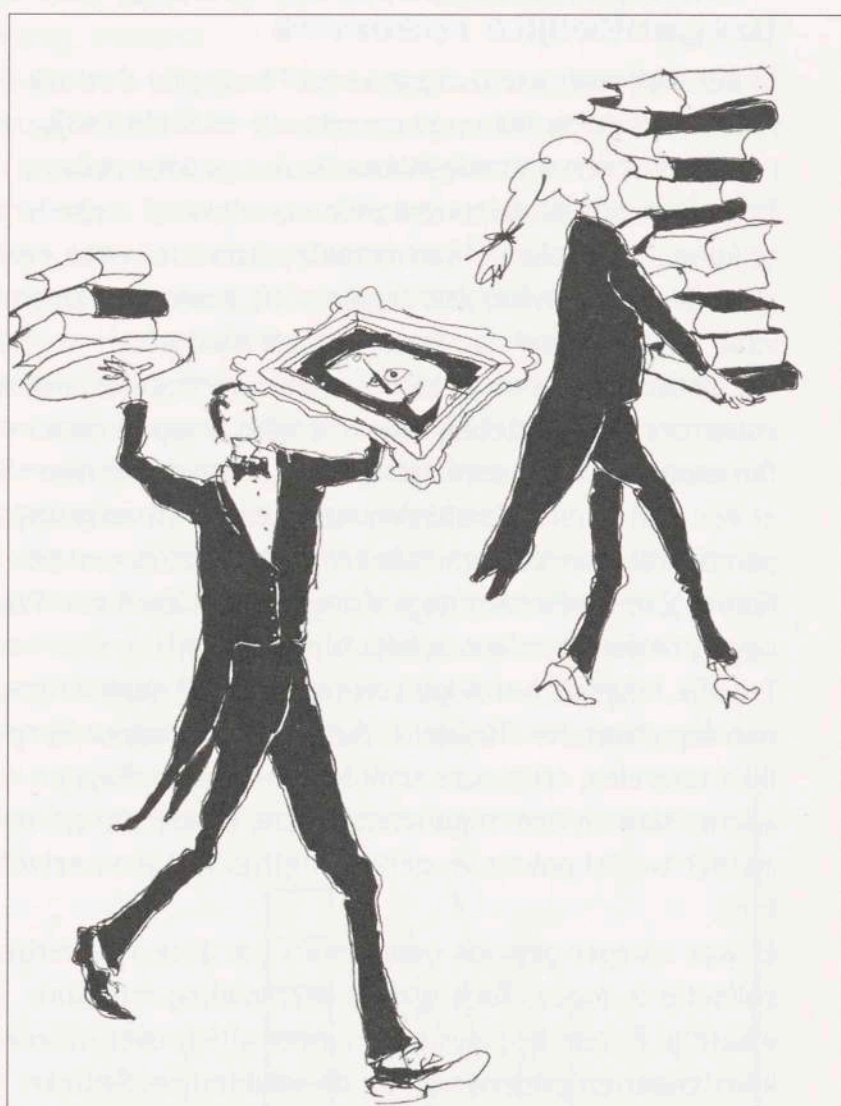
Wat vaak vergeten wordt, is dat steekproeven uitstekend geschikt

zijn om de terugvindbaarheid van objecten op hun standplaats vanuit het registratiesysteem of de terugvindbaarheid van objecten in het registratiesysteem vanuit hun standplaats te controleren. Het enige wat daarvoor nodig is, is een willekeurige selectie van voldoende inventarisnummers.

Een efficiënt uitgevoerde steekproef - waarbij gebruik wordt gemaakt van aankruisformulieren - kan in een bestek van enkele uren worden uitgevoerd en geeft snel inzicht in de staat van de collectie, de collectiedocumentatie en de registratie.

De PDF is te downloaden via <http://www.icn.nl/bibliotheek/publicaties/pub-icn-info-04-steekproef>

Frank Bergevoet
Programmamanager Museometrie,
Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed

INGRESSUS

vakbekwaam toegankelijk maken van uw collectie

Ontsluiting fysieke collecties, Ontsluiting digitale collecties
Kwaliteitszorg, Ondersteuning, Digitale diensten

www.ingressus.nl

Als de reserve een museum wordt

Depotbeheer in de Stedelijke Musea Sint-Niklaas

Ward Bohé,
Conservator
Stedelijke Musea
Sint-Niklaas

De Stedelijke Musea van Sint-Niklaas bestaan uit het Mercatormuseum, de Salons voor Schone Kunsten, het Internationaal Ex-Libriscentrum en het SteM op de Zwijgershoek. Zij stellen een groot deel van hun reserves open voor het publiek.

Anders dan in Nederland zijn de termen 'reserve' of 'reserves' in Vlaanderen ingeburgerd om respectievelijk de niet op zaal getoonde objecten, ondergebracht in het depot, en het depot zelf (dus de locatie waar deze stukken bewaard worden) aan te duiden. Objecten uit de reserve(s) zijn niet per definitie minderwaardige collectiestukken.¹

In de permanente presentatie van het cultuurhistorisch museum SteM maken bezoekers kennis met enkele geïntegreerde depotopstellingen. Het pronkstuk is een permanent toegankelijk publiek depot dat onderdak biedt aan ca. 1200 voorwerpen en 110 schilderijen uit de museumreserve. Op een museumrondleiding 'achter de schermen' krijgen bezoekers ook uitzonderlijk toegang tot het gesloten museumdepot, een nagelnieuw archeologisch depot en een depot voor industrieel erfgoed.

Het cultuurhistorisch museum SteM vertrekt van 3 verhaallijnen: 'mens en materie', 'mens en machine' en 'mens en lichaam' die de geschiedenis van de stad Sint-Niklaas en het Waasland illustreren van 12.000 v. Chr. tot vandaag.

In de permanente presentatie (1125 m²) maakten de stafmedewerkers een strenge selectie van objecten en documenten om de verhaallijnen inhoudelijk uit te werken. Gehanteerde selectiecriteria zijn: uniciteit van het voorwerp, sleutelrol in het verhaal, goede tot uitstekende toestand van het object, enzovoorts.

Daarnaast werken we op verschillende plaatsen met de techniek van een geïntegreerd depot. Museumobjecten worden er niet geïsoleerd als individueel voorwerp tentoongesteld, maar worden samengebracht in een vitrine,

rek of ladenkast. De bezoeker die belangstelling heeft voor deze objecten, kan ze op eigen initiatief bekijken. Het 'hands on' symbool stimuleert bezoekers om deze kleine depots zelf te openen. In een ruim bemeten en overvloedig verlichte maatvitrine tonen wij tientallen 19de-eeuwse scheerbekken als varianten op een zelfde thema. In ladenkasten in de nabijheid van een 15de-eeuwse abdijvloer ontdekken bezoekers prachtig geres-taureerde stempeltegels. Twee ladenkasten onder een vitrine met merkwaardige wassenbeelden geven vorm aan een mini-depot met sieraden: spiegels, kammen, diademen en andere lichaamsaccessoires.

Publiek depot: permanent toegankelijke reserves

In een halfverduisterd depot van 276 m² (dat deel uitmaakt van de permanente presentatie in SteM Zwijgershoek) werd een metaalconstructie neergepoot zodat bezoekers zelf de reserves kunnen ontdekken ... zonder ze te kunnen aanraken. Deze metaalconstructie is een eenvoudige entresolvloer (zie figuur p. 9), zoals men ze zo vaak in magazijnen en opslagruimtes aantreft.

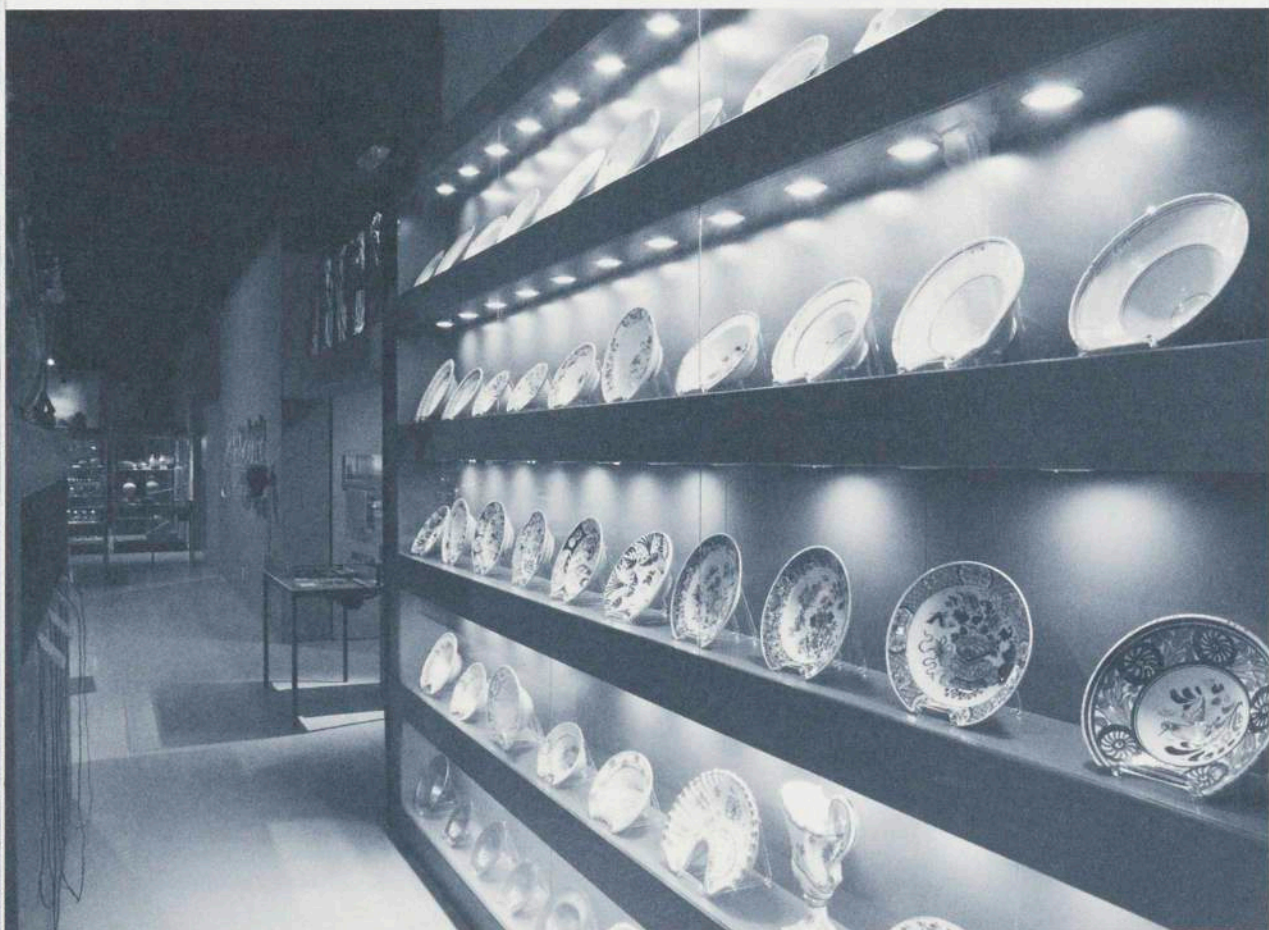
Dertig strekkende meter depotrekken werden bovenop de constructie gemonteerd. Twee metalen trappen verschaffen toegang tot de verdieping. Voor rolstoelgebruikers is er een plateaulift. Honderden voorwerpen uit onze kapperscollectie en de regionale erfgoedcollecties van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas liggen netjes geordend achter plexiglas.

Tegelijk krijgt de bezoeker een zicht op 110 schilderijen aan rasterwanden. Tussen 17de- en 18de-eeuwse burgerlijke taferelen, religieuze schilderkunst, landschappen van allerlei slag en een imponerende serie portretten zal men zonder twijfel enkele vergeten pareltjes kunnen aantreffen.

Er was vroeger gewoon geen plaats om deze schilderijencollectie te tonen. Toch is deze verzameling museumwaardig. Enkele displays geven meer uitleg over datering, kunstenaar en onderwerp van de schilderijen. Antieke borstbeelden, haardrogers en permanenttoestellen in allerlei formaten, een skelet van een monnik in een doodskist en enkele mammoetbeenderen krijgen een vaste stek onder de metaalconstructie. Een viertal oude kapsalons fleuren het geheel verder op.

Het publieke depot is een feest voor wie er plezier in schept om curiositeiten te ontdekken. Maar ook studen-

Geïntegreerd depot in de permanente presentatie.
(Foto: SteM)

ten, onderzoekers en docenten komen aan hun trekken. Op een computer in het depot krijgen ze on-line toegang tot de museumdatabank op www.museuminzicht.be. Bij de opbouw van het open depot werd veel aandacht besteed aan bouwtechnische aspecten en materiaalgebruik. De zaagtanddaken laten noorderlicht binnen, maar werden toch voorzien van films die 97% van de UV-straling weren. De metalen rekken worden afgeschermd met wanden van gegoten plexiglas. Schilderijen worden opgehangen aan depotrasters van gegalvaniseerd staal gemonteerd met 4 à 5 cm tussenruimte tegen binnenmuren. Vier camera's en elektronische inbraakdetectie beveiligen het depot.

Rondleidingen 'museum achter de schermen'

Op speciale gelegenheden, zoals Open Monumentendag, of op aanvraag voor groepen bezoekers, worden ook drie gesloten depots opengesteld. De deur naar de gesloten depots staat zo op een kier.

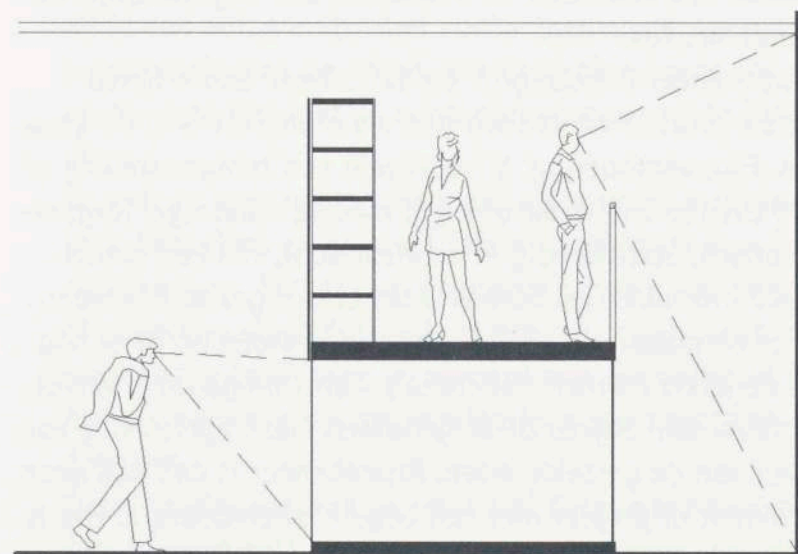
Onder begeleiding van een gids kan men dan kennis maken met de belangrijke museale basisfuncties 'behoud en beheer' en 'wetenschappelijk onderzoek'. Men kent de musea immers vooral door hun publiekswerking. Het takenpakket van een registrator, collectieverantwoordelijke, restaurator of een behoudsmedewerker is voor velen onbekend terrein.

Een bezoek aan de gesloten depots is voor het museumteam een uitgelezen kans om het te hebben over de maatregelen die we nemen op vlak van preventieve conservering (technieken, materialen, gebouwen, etc.). In een gesloten depot van 290 m² bewaren we ca. 2000 voorwerpen uit regionale erfgoedcollecties: schilderijen, archeologica, voorwerpen uit de collecties lichaamsverzorging, etcetera.

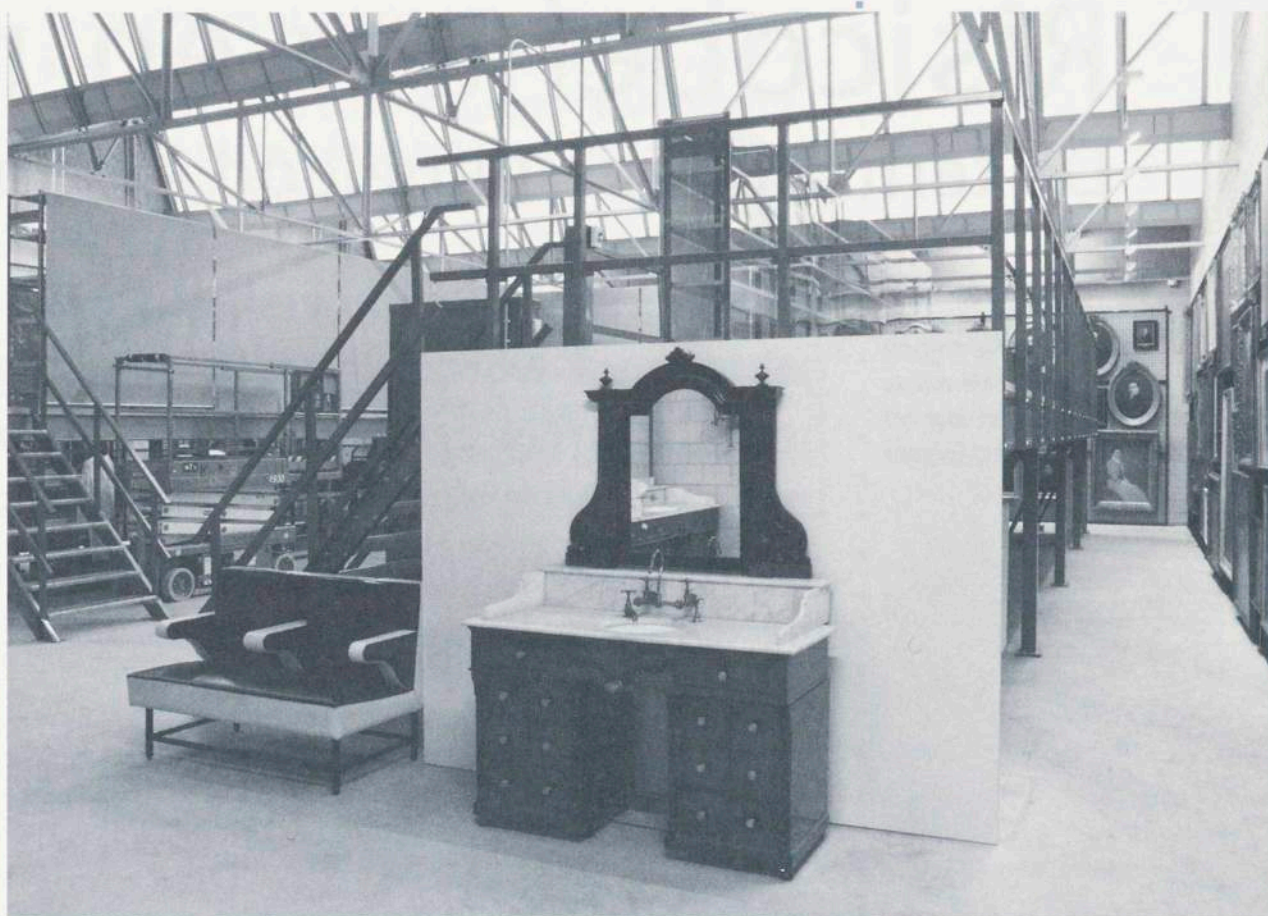
Het depot is uitgerust met aangepaste opslagmiddelen: een milieukast voor brandgevoelige producten, 25 opslagrekken, een professioneel bewaarsysteem voor schilderijen. Er is ook een klimaatinstallatie die de temperatuur tussen 16 en 21°C weet te houden.

Een gespecialiseerd archeologisch depot van 350 m² is in opbouw. Het depotconcept streeft ook hier naar een evenwicht tussen goed bewaren én publiek ontsluiten van de voorwerpen. Het archeologisch depot is een realisatie van de Archeologische Dienst Waasland, die haar vestiging heeft in het museumcomplex.

Tenslotte is er ook nog een depot met onderhoudsruimte van 495 m² voor het industrieel erfgoed van de museumverzameling. Hier worden dubbels van breimachines, bepaalde prototypes, reserve-onderdelen, naalden, enzovoort bewaard. Via een groot rolluik als afscheiding kun-

Concepttekening van het publiek depot. (Foto: SteM)

nen deze stukken aan- of afgevoerd worden. De Stedelijke Musea Sint-Niklaas integreren meer dan 1400 m² depotruimte in de publiekswerking, door permanente openstelling of het organiseren van speciale rondleidingen.

Meer informatie: <http://musea.sint-niklaas.be>

¹ Het principe is te vergelijken met sport: wie op de reservebank zit, staat niet in het basisteam, maar kan elk ogenblik terug opgesteld worden.

Overzichtsfoto van het publiek depot.

(Foto: SteM)

Priatnov

consult & training

Voor praktische hulp, advies en training

- Beleidsplannen, collectieplannen marketingplannen
- Hoe kan mijn museum succesvol zijn met weinig geld
- Vervanging ad interim
- Coaching
- Kwaliteitszorg
- Personeelbeleid

Met verbeeldingskracht en gedrevenheid

E-mail: basnik@priatnov.nl

Website: www.priatnov.nl

Priatnov is de onderneming van Kees Plaisier

Risicobeheer en risicoanalyse

De terminologie uitgelegd en op een rijtje gezet

Elke Pluijmen,
Kenniscentrum
Veiligheid van de
Rijksdienst voor het
Cultureel Erfgoed

In het erfgoedveld heerst er soms spraakverwarring over de termen die gehanteerd worden binnen de veiligheidszorg. Het Kenniscentrum Veiligheid Cultureel Erfgoed in Amersfoort heeft als missie het verzamelen, inventariseren en verspreiden van kennis over veiligheidszorg onder erfgoedmedewerkers. In dit artikel volgt de visie van het Kenniscentrum, die gedeeld wordt door collega's uit alle hoeken van het erfgoedveld.

Sinds 2008 is het Kenniscentrum Veiligheid Cultureel Erfgoed (KVCE) opgezet onder supervisie van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Vanaf juli 2010 is het KVCE gehuisvest bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in Amersfoort. Door deze verhuizing kunnen we nog meer waarmaken dat we er zijn voor het hele erfgoedveld.

Onze doelgroep bestaat daarmee uit medewerkers van musea, archieven, bibliotheken en daarnaast monumentenbeheerders, archeologen, historische verenigingen, kerkbestuurders en molenaars. Maar ook adviseurs, consultants en experts kunnen bij ons terecht.

De spraakverwarring in het erfgoedveld over de gehanteerde termen binnen de veiligheidszorg vloeit voort uit de specialisatie van erfgoedmedewerkers, zeker in grote instellingen. De visie van het KVCE wordt gedeeld door collega's uit alle hoeken van het erfgoedveld. We houden ons aan de wettelijke termen en de termen die de hulpdiensten (brandweer, politie, ambulance) hanteren. In de begrippenlijst die wij opgesteld hebben op onze website is de uitleg van de gehanteerde termen te vinden.

<http://www.kvce.nl/begrippenlijst/>

Integrale veiligheidszorg als uitgangspunt

Vanaf de oprichting heeft het Kenniscentrum Veiligheid gewerkt met de integrale veiligheidszorg als uitgangs-

punt. Dit houdt in dat wij vinden dat een instelling moet zorgen voor de veiligheid van mensen, gebouwen, collecties en datasystemen. Dus integrale veiligheidszorg beslaat voor grote én kleine instellingen het totaal aan veiligheidszorgmanagement voor de hele instelling, zowel grote als kleine. De systematiek hiervan moet een samenhangend geheel zijn.

Het veiligheidsbeleid wordt opgesteld met een heldere volgorde aan plannen. Die plannen zijn:

- Het bedrijfsnoodplan (vaak calamiteitenplan genoemd), bestaande uit een bedrijfshulpverleningsplan (BHV-plan), een collectiehulpverleningsplan (CHV-plan) en een informatiehulpverleningsplan (IHV-plan).
- Het beveiligingsplan: hierin wordt de 'security' tak van de veiligheidszorg beschreven.

Bovendien functioneert iedere instelling in het Regionaal Crisisplan. Dit laatste plan wordt gemaakt door de veiligheidsregio in samenwerking met de gemeenten. In het bedrijfsnoodplan staat beschreven hoe de instelling past in het crisisplan van de regio.

Voordat het beleid in het bedrijfsnoodplan kan worden vastgesteld, moet de instelling weten waarop de plannen gebaseerd kunnen worden: welke gevaren bedreigen de instelling, welke risico's zijn er, welke risico's zijn groter dan andere, welke prioriteiten worden gekozen voor het nemen van maatregelen? We noemen dit alles bij elkaar ook wel risicobeheer: het beheersen en verminderen van risico's.

Risicobeheer: een dynamisch proces

Inzicht hebben in de potentiële gevaren voor mens, gebouw, collectie en datasystemen is enorm belangrijk: het is op basis van dit inzicht dat de instelling keuzes maakt. Beleidskeuzes en financiële, dus begrotingsgerelateerde keuzes.

Risicobeheer is belangrijk omdat schade aan erfgoed alleen voorkomen kan worden als er inzicht is in de gevaren. Elke verandering, bijvoorbeeld een tentoonstelling of een evenement, maar ook een nieuwe maatregel (organisatorisch, bouwkundig of elektronisch), kan een nieuw risico introduceren. Steeds moet er dus gekeken worden of er aanpassingen gedaan moeten worden en of er nog op de juiste manier met risico's wordt omgegaan. Vervolgens zal dan blijken of de genomen maatregelen nog voldoen aan de gestelde eisen. Risicobeheer is dan ook geen activiteit of project met een begin- en einddatum. Het is juist een dynamisch en cyclisch proces. Om dit proces goed te laten verlopen moeten risicoanalyses gemaakt

De brandweer in actie bij een grote brand in het Schutterijmuseum in Steyl (L) in 2008

(Foto: Zondagsnieuws)

worden: potentiële gevaren voor mens, gebouw, data-systemen en het beheerde erfgoed worden in kaart gebracht. De risicoanalyse vormt, naast de in wet- en regelgeving vastgelegde eisen, de basis voor het bedrijfsnoodplan.

Systematische risicoanalyse

Het uitvoeren van een goede en volledige risicoanalyse is geen eenvoudige opgave. Het is noodzakelijk dat er instellingsbreed op een systematische manier aan gewerkt wordt. Bovendien moet ook een risicoanalyse integraal zijn: gevaren voor mensen, gebouwen en collecties worden in samenhang in kaart gebracht. Om een integrale risicoanalyse goed uit te voeren is de kennis en ervaring van diverse medewerkers in de instelling nodig. Door de integrale aanpak kunnen verschillende risico's vanuit verschillende disciplines tegen elkaar worden afgewogen. Daarbij is goede communicatie binnen de instelling een voorwaarde: risico's zouden niet verzwegen hoeven te worden. Een overzichtelijk incidentenregistratiesysteem is onmisbaar, omdat het met behulp van incidentenregistratie mogelijk is om berekend prioriteiten te stellen en gericht maatregelen te nemen. Bovendien wordt zo voorkomen dat maatregelen niet op elkaar zijn afgestemd. Dit alles betekent dat het voor een instelling het beste is, wanneer één persoon de verantwoordelijkheid voor de organisatie van het integrale risicobeheer heeft. Voor kleinere instellingen kan de link met de RI&E (Risico-inventarisatie en -evaluatie) in het kader van de Arbeidsomstandighedenwet (Arbowet) handig zijn.

Een gebouw waarin een erfgoedinstelling is gevestigd, verschilt fundamenteel van ieder ander publiek toegankelijk gebouw. Het beheren van cultureel erfgoed brengt namelijk specifieke risico's met zich mee. De erfgoedinstelling heeft immers de zorg voor diverse collecties, wellicht ook voor bruiklenen van andere erfgoedbeheerders. Of de instelling is een monument, waarin misschien ook roerend erfgoed wordt tentoongesteld. Een erfgoedinstelling moet dan ook een apart plan hebben voor hulpverlening aan collecties.

In het collectiehulpverleningsplan (CHV-plan) omschrijft men de organisatie en procedures van de collectiehulpverlening. Op basis van de uitkomsten van de risicoanalyse worden in het CHV-plan instructies opgenomen hoe te reageren.

Op zijn allerbest is voor elk type calamiteit de procedure omschreven per type object of materiaalsoort. Het is belangrijk van tevoren afspraken over eventuele assistentie te maken met hulpverleningsinstellingen als transportbedrijven, restauratieateliers, vriesveem, calamiteitenservices en kennisinstituten. Het plan moet altijd een actuele lijst met contactgegevens van externe hulporganisaties bevatten. Het CHV-plan bevat ook een up-to-date lijst met de contactgegevens van de CHV-ers.

De risico's voor het erfgoed, net als voor de medewerkers, bezoekers en gebouw, neemt u allemaal mee in de risicoanalyse. Een aparte risicoanalyse voor uw erfgoed of collecties staat dus niet op zichzelf, maar dient in samenhang te worden uitgevoerd met bijvoorbeeld de Risico-inventarisatie en -evaluatie in het kader van de Arbowet.

Denk daarbij ook aan de (digitale) datasystemen. Hackers bijvoorbeeld kunnen een gevaar vormen voor datasystemen. Kortsluiting in de serverruimte kan uitlopen

op een fikse brand waardoor informatie verloren kan gaan. IT-problemen kunnen de collectieregistratie raken, maar ook de personeelsinformatie of financiële informatie en daarmee de bedrijfscontinuïteit in gevaar brengen. Zorg voor een goede back-up op een veilige plaats: in een brandwerende kluis en/of buitenshuis.

Spectrum

In de visie van het Kenniscentrum Veiligheid valt veiligheidszorg onder kwaliteitszorg en daar is meteen de aanknoping met Spectrum: Spectrum is een instrument waarmee het collectiemanagement verbeterd kan worden en valt dus ook onder de noemer kwaliteitszorg. In januari 2009 kreeg het Kenniscentrum Veiligheid het verzoek om procedure 11 in Spectrum: Risicobeheer te herschrijven.

Het verzoek kwam van de werkgroep die de vertaling van Spectrum uit het Engels had verzorgd. De werkgroep vond procedure 11 het minst goed uit de verf gekomen. In Engeland had men ook al gezien dat het meer inzet vergde om de procedure Risicobeheersing acceptabel te maken. Wij maakten een eerste aanpassing in de Nederlandse versie, gingen vervolgens terug naar de oorspronkelijke Engelse versie en kwamen met een nogmaals aangepaste versie. In de afgelopen tijd zijn verschillende Spectrum procedures door Nederlandse gebruikers uitgeprobeerd, maar die zijn bijvoorbeeld gebruikt als onderlegger voor het maken van een protocol op maat voor de eigen instelling. Met de aanpassing van procedure 11 is er voor het eerst inhoudelijk ingegrepen in de originele Engelse versie.

Het Kenniscentrum Veiligheid heeft de aangepaste versie op het NING forum (een social media forum) van Spectrum geplaatst met het verzoek om opmerkingen en reacties op te sturen. Bovendien zijn de licentiehou-

Sjarel Ex,
directeur van
Museum
Boijmans van
Beuningen, bij
wateroverlast in
een van de depots,
juli 2007.

(Foto: Museum
Boijmans, Rotterdam)

ders van Spectrum in Nederland en Vlaanderen na overleg met de werkgroep, gevraagd te reageren. Als er met een Open Standaard gewerkt wordt, zoals in een NING forum, is dat de gebruikelijke gang van zaken. Uiteindelijk hadden we een tiental reacties waarvan zeven inhoudelijk.

Op 14 juni 2010 is de nieuwe versie toegelicht op de voorjaarsdag van de secties SIMIN en Collecties van de Museumvereniging.

Het was verrassend dat sommige reacties uitgingen van een volkomen andere opzet dan binnen Spectrum wordt gebruikt: het KVCE heeft zich geheel aan de door makers van Spectrum gebruikte systematiek gehouden en is niet afgeweken van het format. Het is onverstandig om een procedure te gaan beschrijven die losgezongen zou zijn van de overige procedures binnen Spectrum.

Bovendien hebben wij de focus op collecties gehouden: zoals hierboven beschreven gaat het Kenniscentrum Veiligheid uit van integrale veiligheidszorg voor mensen, gebouwen en collecties en zo is onze visie ook op onze website vertaald. Maar in het kader van Spectrum en collectiemanagement was het nodig en goed om ons te beperken tot collecties.

Hier volgen de belangrijkste aanpassingen die zijn doorgevoerd:

- Onder de kop *Minimumstandaard* hebben we de begrippen CHV (Collectiehulpverlening) en Incidentenregistratie geïntroduceerd.

- Onder de kop *Wat moet zijn vastgelegd* is de top-down volgorde van Integraal veiligheidsplan, Bedrijfsnoodplan naar CHV-plan ingevoegd.
- Bij *Risicoanalyse* is aan het einde een speciaal punt zeven toegevoegd met als onderwerp Evaluatie.

Hoe gaan we verder?

Op de website van het KVCE, www.kvce.nl, is de allerlaatste versie van procedure 11, Risicobeheer als pdf te downloaden.

Als we de aanpassing willen formaliseren zal er in overleg met de Engelse collega's een officieel moment van acceptatie moeten komen in een nieuwe versie van Spectrum. Maar dan hebben we eerst een goede terugvertaling van het Nederlands naar het Engels nodig!

Vanuit de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed kan, zeker wanneer de primaire onderzoekstaken van het Instituut Collectie Nederland vanaf januari 2011 samengevoegd worden binnen de programma's van de RCE, verder aan integratie van erfgoedbeleid gewerkt worden: veiligheidszorg en collectiemanagement kunnen dan echt integraal uitgedragen worden.

Museumadvies *Els Thijssen*

adviseert en ondersteunt musea en overheden

Kwaliteitsmanagement Inspireert

Beleids- en Ondernemingsplannen Analyseert

Projectontwikkeling & Coördinatie Formuleert

Fondsenwerving Onderbouwt

Interim Management Realiseert

Archimedesplantsoen 20 - 1 1098 KC Amsterdam

T 020 - 694 91 74 M 06 - 517 206 21

ethijssen@museumadvies.nl www.museumadvies.nl

Werken met Spectrum:

de ervaringen van enkele pilotmusea in Brugge en Antwerpen

Spectrum, de standaard voor collectiemanagement in musea, werd in 2008 in een Nederlandse vertaling aangeboden. De Nederlandse vertaling is het resultaat van een intensieve samenwerking tussen Nederland (Landelijk Contact Museumconsulenten) en Vlaanderen (Culturele Biografie Vlaanderen, intussen FARO, Vlaams steunpunt cultureel erfgoed) en vond plaats in overleg met de oorspronkelijke licentiehouder Collections Trust (UK).

Bij wijze van steekproef polsten we enkele musea die destijds als pilotmuseum wilden meehelpen aan de vertaling: de Stedelijke Musea Brugge en Musea en Erfgoed van de stad Antwerpen. We vroegen de musea naar hun visie op het werken met Spectrum op dit moment. Blijkt het een efficiënt hulpmiddel? Of zijn er toch nog knelpunten waartegen men aan loopt? Uit de bevraging blijkt dat Spectrum een handig naslaginstrument is, dat stapsgewijze geïntroduceerd wordt in de museumwerking. Nadia Vangampelaere, beleidsmedewerker behoud en beheer Musea Brugge, ging in een vraaggesprek met Carmen Henckens nader in op het werken met Spectrum in de Musea Brugge.

Hoe kan Spectrum geïntroduceerd worden in een organisatie zoals de Musea Brugge, waar drie inhoudelijk verschillende musea onder ressorteren?

Nadia Vangampelaere: Om het werken met Spectrum als standaard voor collectiemanagement in de musea Brugge te kunnen hanteren is het belangrijk een duidelijk zicht te krijgen op onze organisatiestructuur. De musea Brugge bestaan in het nieuwe organigram uit drie museumgroepen: het Groeningemuseum, het Bruggemuseum en het Hospitaalmuseum. Daarnaast zijn er ook de ondersteunende diensten waaronder de nieuwe dienst Collectie en Documentatie. Deze dienst zal in de toekomst instaan voor het behoud en beheer van de collecties van de verschillende museumgroepen.

Hoe wordt er nu omgegaan met het behoud en beheer van de diverse collecties en hoe kan Spectrum daarbij ondersteuning bieden?

Nadia Vangampelaere: Op dit ogenblik werken de drie museumgroepen vrij autonoom, dit betekent onder meer dat er op vlak van collectiemanagement geen uniforme werkwijze gebruikt wordt. Met de komst van de dienst Collectie en Documentatie krijgt de nieuwe visie van het museum op behoud en beheer concreet vorm. De afstemming tussen de drie museumgroepen wordt voor de komende jaren dan ook een grote uitdaging. Spectrum zal uiteraard een goed instrument zijn om te komen tot concrete procedures op het vlak van collectiemanagement. We zijn er ons van bewust dat deze opdracht niet eenvoudig zal zijn, maar het streven moet zijn om te komen tot een aantal procedures die het collectiebeheer van onze musea efficiënter en eenduidiger kunnen maken.

Hoe bent u met Spectrum in contact gekomen? De musea Brugge beschikken als pilotmuseum over een licentie van Spectrum, hebt u deze al gebruikt?

Nadia Vangampelaere: Als kunsthistorica volgde ik de opleiding 'postgraduaat behoudsmedewerker actuele kunst', daar kwam ik in contact met Spectrum als standaard voor collectiemanagement. Daarnaast is het uiteraard ook zo dat Spectrum verweven zit in diverse registratieprogramma's. Ook andere systemen zoals het invulboek van MovE zijn gebaseerd op Spectrum. Bij de registratie van onze collecties worden de gegevens dan

Carmen Henckens,
museumconsulent
provincie West-
Vlaanderen
en Anne Milkers
museumconsulent
provincie Limburg

Een schilderij
onder de loep
in de
Brugse Musea.

(Foto: Musea
Brugge)

ook op een consequente wijze ingevoerd, conform de afspraken binnen Spectrum. Op die manier wordt Spectrum indirect toegepast. Concrete procedures werden nog niet uitgeschreven.

Is het gebruik van Spectrum ingebed in het algemene beleid van het museum?

Nadia Vangampelaere: De dienst Collectie en Documentatie ziet de invoering van Spectrum in functie van het uitwerken van een aantal gerichte procedures als één van haar kerntaken voor de komende jaren. Deze visie is dan ook gedragen door de directie van de Musea Brugge. Er leeft een bewustzijn dat heel wat handelingen op een meer efficiënte manier zouden kunnen verlopen en dat daartoe goede procedures dienen uitgeschreven te worden. Het is ook van belang om bij elke schakel in de procedure aan te geven wie verantwoordelijk is voor welke stap in de procedure. Het is dan ook zo dat de dienst Collectie en Documentatie het mandaat krijgt van de directie om de nodige tijd en middelen uit te trekken om het werken met Spectrum op een goede manier te introduceren en verder op te volgen.

Hoe ziet u de concrete aanpak bij het starten met Spectrum?

Nadia Vangampelaere: Het zal er op aan komen om bij aanvang een prioriteitenlijst op te maken van de procedures die voor onze musea op korte termijn het meest toepasbaar zijn. Daarbij is het mogelijk dat meerdere van de 21 vooropgestelde procedures uit Spectrum worden gecombineerd. Concreet denken we bijvoorbeeld aan een samenbrengen van de eerste vier procedures, zijnde 'voorbereiding inkomend object', 'inkomend object',

'inkomende bruikleen' en 'verwerving'. Op dit ogenblik stellen we vast dat er heel wat verschillende documenten in omloop zijn zoals bijvoorbeeld het bestaan van meerdere type conditierapporten. Dit biedt enerzijds het voordeel dat er heel wat referentiemateriaal in huis aanwezig is, anderzijds zal het een kunst zijn om te komen tot één uniform document dat voor elk van de museumgroepen aanvaardbaar en werkbaar is.

Op welke manier zullen de medewerkers van de museumgroepen betrokken worden in dit proces?

Nadia Vangampelaere: We zullen in eerste instantie werken met bestaande overlegstructuren. Het voorbereidende werk zal geleverd worden door de dienst Collectie en Documentatie.

Dit zal voorgelegd worden aan de overlegstructuur waar medewerkers van elk van de musea in vertegenwoordigd zijn. Halfjaarlijks zal er ook een terugkoppeling gebeuren naar de directie. Omwille van de complexiteit van onze organisatiestructuur en de vele mensen die erbij betrokken zijn, voorzien wij ook in voldoende tijd voor een testfase, zodat waar nodig kan bijgestuurd worden.

Waarin zit precies de grootste uitdaging en wat zijn de verwachtingen?

Nadia Vangampelaere : Ongetwijfeld zal het een uitdaging zijn om alle neuzen in dezelfde richting te krijgen. Op dit ogenblik gebeurt het behoud en beheer van collecties nog grotendeels door de individuele musea. Bij de musea leeft het gevoel dat ze met nieuwe manier van werken minder greep zouden kunnen krijgen op de eigen collectie. Het is dan ook belangrijk dat nieuwe procedures voor elk van de betrokken musea een verbetering betekenen. Enkel op die manier kunnen mensen blijvend gemotiveerd worden. Daarnaast hopen we ook dat door het werken met Spectrum andere noden aan het licht kunnen komen, bijvoorbeeld vorming voor medewerkers of het verder ontwikkelen van een optimaal informatiebeheersysteem. Zo kan er ook systematisch gewerkt worden aan een betere toekomstvisie op het vlak van collectiemanagement voor de Musea Brugge.

Collectiebeheerders
aan de slag met de
collectie in het
depot van de
Antwerpse musea.

(Foto: Musea en
Erfgoed Antwerpen)

Spectrum-N voorziet in afspraken, procedures en werkwijzen voor het beheren van museumcollecties, en in het beheren van een up-to-date collectie-informatiesysteem.

Aan de vertaling is hard gewerkt, waarbij een onderscheid werd gemaakt tussen de Nederlandse en Vlaamse (juridische) situatie. Spectrum bestaat uit 21 procedures voor collectiemanagement (bruiklenen, verwerving, risicobeheer, transport, etc.) en tal van bijgaande informatiegroepen. Tijdens de vertaling naar het Nederlands zijn 21 Nederlandse en Vlaamse musea gevraagd om telkens een procedure uit te testen en bemerkingen door te geven.

**Musea en Erfgoed Stad Antwerpen
introduceren Spectrum stap voor
stap in de museumpraktijk**

Ook de musea van de stad Antwerpen waren bereid om als pilotmuseum een procedure uit te testen om de vertaling van 'Spectrum – standaard voor collectiemanage-

ment' aan de praktijk te toetsen. Bram Janssens, registrator voor de collectie Vleeshuis, de historische verzameling van de stad Antwerpen, heeft momenteel het meest voeling met Spectrum. Ook Elsje Janssen, directeur Collectiebeleid/Behoud en Beheer van Musea en Erfgoed Stad Antwerpen en conservator van de collectie Vleeshuis en de collectie van het Stadhuis, ziet tal van mogelijkheden in Spectrum. Een kort gesprek met Anne Milkers schetst de stand van zaken.

Op welke wijze wordt Spectrum door de Antwerpse musea structureel gehanteerd?

Bram Janssens: Tot hiertoe is Spectrum in de dagelijkse museumpraktijk vooral als naslagwerk geraadpleegd. Het uitschrijven van procedures wordt voorbereid maar is een werk van een iets langere adem. Het domein waarin we het meest met Spectrum te maken krijgen, is de registratie. De Stedelijke musea Antwerpen werken met Adlib en deze software is duidelijk gebaseerd op Spectrum.

Elsje Janssen: Naar aanleiding van het verschijnen van de Spectrum-vertaling hebben we vrij snel beslist om de toestand van de objecten op een aangepaste manier aan te geven in Adlib. We gebruiken voortaan de standaardbegrippen 'goed', 'redelijk', 'matig', 'slecht'. Dat was tot hiertoe niet (altijd) het geval. Het precies omschrijven van die begrippen in een handleiding voor registratoren, restauratoren en collectiebeheerders is een oefening die we uitermate belangrijk vinden voor alle musea van de stad Antwerpen. We nemen hierbij als uitgangspunt of een object 'presenteerbaar' is of niet. Het aangeven van de toestand van een object gebeurde tot hiertoe op een eerder individuele wijze. Dit wordt nu uniform aangepakt. Voor het collectiebeleid van de musea biedt die uniformiteit een duidelijke meerwaarde, onder meer ook in functie van de ontwikkelingen omtrent het nieuwe MAS (Museum aan de Stroom). Het consistent definiëren van de toestand van objecten kan straks het beleid rond restauratie aansturen.

Zijn er nog andere aspecten van collectiemanagement waarvoor Spectrum wordt ingezet?

Bram Janssens: In de dagelijkse museumpraktijk blijkt dat we Spectrum hanteren om één en ander op te zoeken wanneer we vragen hebben bij bepaalde procedures. Deze procedures staan niet noodzakelijk alle mooi op papier, maar worden pragmatisch gehanteerd. Het opzoeken in de van vragen rond bruiklenen, afstoten van objecten, etc. geeft ons telkens een antwoord dat we onmiddellijk kunnen gebruiken. Spectrum is niet te theoretisch, maar erg toepasbaar.

Wat zijn de verwachtingen voor de toekomst?

Bram Janssens: Voor bruikleenverkeer plannen we ook nog om een procedure op te stellen die in alle Antwerpse musea kunnen worden gehanteerd. Maar ook dat is toekomstmuziek. Dit wordt een proefproject dat we in overleg zouden willen inzetten voor de Antwerpse musea. Het streven naar uniformiteit is een voordeel, zeker met het oog op digitalisering. Maar op dit ogenblik blijft Spectrum eerder een instrument dat erg waardevol is, toepasbaar, maar dat we nog steeds vooral ad hoc gebruiken, in geval van vragen. Het structureel aanpakken van procedures en richtlijnen omtrent collectiebeheer wordt stapsgewijze ingepland maar is vandaag nog niet concreet.

Elsje Janssen: Voor het afstoten van museumobjecten is de procedure duidelijk in Spectrum omschreven. We wij-

zen collega's erop dat de verschillende stappen weldoordacht moeten worden gezet en gevolgd. Het is echter een oefening die niet eenvoudig is en waar we vanuit Collectiebeleid/Behoud en Beheer nog verder aan werken.

Enkele museummedewerkers over Spectrum:

Christel Kinnaer, MIAT Gent: 'Goede procedures zijn essentieel, liefst volgens internationaal geldende professionele spelregels zoals Spectrum.'

Piet Coessens, Roger Raveelmuseum Machelen: 'Spectrum biedt de mogelijkheid van eenvoudige en bruikbare procedures ter vervanging van gewoontes.'

Els Baetens, Stedelijke Musea Sint-Niklaas: 'Het is een goede denkoefening om het 'Spectrum raster'/model eens te leggen op de reeds bestaande praktijken in het museum want het maakt direct duidelijk welke de knelpunten en pijnpunten in de werking zijn.'

MuseumWacht

"Alle specialismen onder één dak"

Restauratie

van alle voorkomende materialen en objecten

Calamiteiten

calamiteitenservice en maken van calamiteitenplannen

Transport

van museale objecten (Nationaal en Internationaal)

Reiniging en desinfectie

van collecties of objecten

Opslag

geklimatiseerd en beveiligd

Advies

mbt. brandbeveiliging en veiligheid

www.museumwacht.nl

Help het geheugen van Hasselt te bewaren

Weinig inwoners kennen het verwerfingsbeleid van hun stedelijk museum. Hoe maak je aan een zo breed mogelijk publiek bekend wat je allemaal wilt verzamelen? Met een eerder ludieke en kleurrijke folder 'Wat past er in ons nest?' (een allusie op het logo van Het Stadsmus) probeert Het Stadsmus aan Hasselaren (B) duidelijk te maken wat het graag als schenking aanvaardt, en wat als 'collectie Hasselt' kan beschouwd worden. De folder is een concrete toepassing van de Spectrum-procedure 'inkomend object': aan potentiële schenkers wordt duidelijk gemaakt welk soort objecten wel of niet als schenking in aanmerking komen (en waarom).

Drie schenkers gaven ons toestemming om hun persoonlijk verhaal als voorbeeld te gebruiken. Zij omschrijven in de folder kort waarom ze hun voorwerp aan het museum schonken, waarop wij beknopt antwoorden waarom het museum dit voorwerp heeft aanvaard. Het was vooral belangrijk te vermelden dat het museum niet elk voorwerp met een

link naar Hasselt in zijn collectie opneemt. Er zijn weloverwogen selectiecriteria waaraan, via een vaste procedure, elke schenking wordt getoetst. Op die manier kunnen we, op een objectieve manier, voor de schenker emotionele voorwerpen weigeren.

Maar de boventoon van de folder is vooral een positieve uitnodiging. Naast de drie gevarieerde voorbeelden proberen we via een tabel de specificiteit van Hasselt binnen deelcollecties te duiden. Zilveren voorwerpen krijgen meer belang door de aanwezigheid van het wapenschild van een Hasseltse familie of het keurmerk van een Hasseltse edelsmid. Een keramiek vaas met onderaan de stempel CDH (Céramique D corative de Hasselt) maakt het op en top Hasselts. Naast de voldoening dat hun schenking voor de komende generaties op een verantwoorde manier wordt bewaard, krijgen alle schenkers jaarlijks een uitnodiging voor een exclusieve activiteit. De eerste in rij was een bezoek aan het centraal depot, wat op veel bijval kon rekenen. De folder werd voor het eerst verspreid tijdens de Erfgoeddag van

2008, samen met een eierdopje met het logo van het museum. Dit eierdopje krijgt vandaag elke schenker, een gewaardeerde grappige geste. De folder wordt blijvend ingezet bij onze inspanning om te wijzen op het belang van behoud van roerend erfgoed. Hieronder valt ook de tentoonstellingsreeks Stadsmust, waarbij een bekende Hasselaar een tentoonstelling samenstelt met beeldende kunst uit het depot. Onlangs startten we, samen met de erfgoedcel, het project Word Erfgoedkoning! Met al deze initiatieven samen hopen we dat de Hasselaar en sympathisanten meer inzicht krijgen in de collectie van het museum en het belang inzien van het behoud van erfgoed.
www.hetstadsmus.be;
www.erfgoedkoning.be

Ann Delbeke,
coördinator Het Stadsmus Hasselt

De folder 'Wat past er in ons nest?'
van het Stadsmus Hasselt

Help het geheugen van Hasselt te bewaren!
Schenk Het Stadsmus vandaag nog uw voorwerp en krijg dit in ruil:

Hoe unieker, mooier of specifieker een voorwerp is, hoe meer kans dat het morgen in Het Stadsmus staat.

- ✓ Optimale bewaring in ons geklimatiseerde depot of in het museum
- ✓ Beschrijving en registratie in een professionele database
- ✓ Opname in relevante studies
- ✓ Vermelding van uw naam bij uw tentoongestelde voorwerp (indien u dit wenst)
- ✓ Gratis rondleiding met gids op de jaarlijkse Erfgoeddag
- ✓ Twee gratis inkomtickets voor elke tentoonstelling waar uw schenking te zien is
- ✓ Gratis digitale nieuwsbrief van Het Stadsmus
- ✓ Gratis nieuwsbrief van de Stedelijke Musea Hasselt
- ✓ Uw schenking blijft eeuwig beschikbaar voor de komende generaties

Meer informatie:
www.hetstadsmus.be
 Het Stadsmus
 Guido Gezellestraat 2, 3500 Hasselt
 Tel.: 011 23 98 90
 Fax: 011 26 23 98
 Mail: hetstadsmus@hasselt.be

Neem mij mee

(en breng een collectiestuk terug)

Onderzoek naar de resultaten van de Netwerkaanpak Veiligheidszorg

Evaluatie van de subsidieregeling veiligheidszorg

Van 2006-2009 bestond er de mogelijkheid voor erfgoedbeherende instellingen in Nederland om gebruik te maken van een tweeledige subsidieregeling van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen voor het vervolmaken van hun veiligheidszorgmanagement. Enerzijds was er de 100 procentsregeling voor het laten uitvoeren van een risicoanalyse van hun bedrijfsvoering. Anderzijds was er de deelname aan een Netwerkaanpak Veiligheidszorg waarbij – onder leiding van de museumconsulenten in de provincies – elke instelling zijn eigen calamiteitenplan (her)schreef met daarin nadrukkelijk aandacht voor collectiehulpverlening.¹ In opdracht van de Mondriaan Stichting is deze subsidieregeling geëvalueerd. De bevindingen zijn samengevat in dit artikel.

Franjola
van Hellemond-
Kreuseler,
adviseur Musea en
Erfgoed Kunst en
Cultuur
Overijssel

Het onderzoek, dat in samenspraak met LCM is gedaan, bestond uit een internet-enquête onder alle instellingen die aan de regeling hebben deelgenomen, een vragenlijst onder museumconsulenten en telefonische interviews met externe veiligheidsdeskundigen en museumconsulenten. In totaal zijn met de subsidieregeling ruim 500 culturele erfgoedinstellingen bereikt. Van deze groep hebben 124 instellingen een risicoanalyse door een externe expert laten uitvoeren. Er zijn met hulp van de subsidie 49 netwerken opgezet, met een spreiding over 11 provincies. De variatie aan deelnemende instellingen is groot. Het gaat grotendeels om musea (klein, middelgroot, groot), maar ook kerken, archieven, molens, kastelen en landgoederen hebben van de regeling gebruik kunnen maken.

Risicoanalyses

Risicoanalyses zijn zowel door externe experts als door de instelling zelf uitgevoerd. Opvallend was dat een vrij grote groep medewerkers beperkt tot helemaal geen zicht had op hoe het met de veiligheidszorg binnen de eigen instelling was gesteld, maar toch in de veronderstelling verkeerde dat het hiermee goed was gesteld.

De risicoanalyses laten echter zien dat op zowel organisatorisch vlak als op elektronisch en bouwkundig terrein extra maatregelen nodig zijn of zelfs hoge prioriteit hebben. Externe veiligheidsdeskundigen bevestigen dat vooral organisatorische maatregelen urgent zijn. Dit zijn maatregelen als

- het instellen van een interne organisatie ('crisisteam'), die in werking treedt bij een calamiteit;
- afspraken met externe hulpverleners zoals brandweer en gespecialiseerde salvagebedrijven (servicebedrijven die hulp bieden bij calamiteiten aan bedrijfspanden (red.);
- het maken van controlerondes door de instelling om te controleren op technische defecten van installaties;
- controleren van alarminstallaties en vrije vluchtwegen. Dit zijn maatregelen die kosteloos genomen kunnen worden.

Regionale veiligheidsnetwerken

De meeste instellingen zijn positief over deelname aan de Netwerkaanpak. Belangrijke resultaten zijn het verkrijgen van kennis over veiligheidszorg en bewustwording van het belang hiervan (beide door bijna 60% van de instellingen genoemd). Een calamiteitenplan en het leren opstellen hiervan waren voor ongeveer 30% van de instellingen enkele van de belangrijkste opbrengsten. Wel zijn er ook knelpunten geconstateerd:

- de afronding (het opstellen en invoeren van een calamiteitenplan) blijkt voor veel instellingen een lastig proces en
- de voortzetting van de netwerken. Het is niet helemaal duidelijk hoeveel netwerken nu nog actief zijn, maar er zijn indicaties dat een aantal netwerken niet of nauwelijks meer bijeen komt. De belangrijkste reden hiervoor is dat erfgoedinstellingen huiverig zijn het coördinatorschap van een netwerk op zich te nemen.

Brandweer-
oefening bij
Techniekmuseum
't HEIM.

(Foto van de auteur)

Genomen maatregelen

De belangrijkste elektronische en bouwkundige maatregelen lijken vaak wel genomen te worden. Instellingen kunnen hiervoor meestal aankloppen bij gemeenten, provincies en diverse stichtingen en fondsen, waarbij de risicoanalyse met succes als breekijzer fungeert. Niet alle instellingen hebben echter deze mogelijkheden. Een beperkte groep instellingen valt, vanwege de financieringswijze van de instelling, tussen wal en schip. Hiervoor zou een aanvullende subsidiemogelijkheid zeer wenselijk zijn, omdat het meestal om, voor musea, grote investeringen gaat.

Calamiteitenplannen

Idealiter staan alle maatregelen beschreven in een calamiteitenplan. De meeste erfgoedinstellingen beschikken inmiddels over een volledig calamiteitenplan waarin de resultaten uit de risicoanalyse zijn verwerkt. Binnen de instellingen die zeggen over een adequaat calamiteitenplan te beschikken zijn vooral de directie en het hoofd van de technische dienst of de beheerder (grotere instellingen) op de hoogte van de inhoud hiervan. Betaalde suppoosten en rondleiders zijn aanmerkelijk minder goed op de hoogte, vrijwilligers zijn er vaak nog minder bekend mee. Externe veiligheidsdeskundigen menen dat juist zij een belangrijke veiligheidstaak hebben. Het lijkt een doodoener, maar vrijwilliger zijn is niet vrijblijvend. Ook zij dienen zich bewust te zijn van de taak die zij hebben bij een calamiteit. Het wordt aanbevolen om hier samen duidelijke afspraken over te maken en deze op te nemen in de taakomschrijvingen. Bijna een kwart van de musea heeft echter nog geen taakomschrijvingen. Oefen met uw rondleiders en vrijwilligers, want zij zijn vaak het eerst ter plaatse bij een calamiteit. Zorg dat iedereen zijn taak kent! Gelukkig heeft bij bijna de helft van de instellingen het calamiteitenplan wel geleid tot aanpassing of het opstellen van taakomschrijvingen van suppoosten en rondleiders.

Opbrengsten van de subsidieregeling

De subsidieregeling heeft zeker effect gehad². Puntsgewijs kunnen genoemd worden:

1. Kennis over veiligheidszorg: 60% van de deelnemers zegt dat hun kennis over veiligheidszorg vergroot is.

2. Bewustwording en agendering: door het (zelf) maken van een risicoanalyse zijn musea zich meer bewust geworden van het belang van aandacht voor veiligheidszorg. Tweederde van de instellingen heeft dit onderwerp nu structureel op de agenda staan.
3. Afspraken tussen instellingen: dit verschilt per netwerk. Gemaakte afspraken kunnen zijn: gezamenlijke oefeningen, noodvoorraad (database), elkaar de helpende hand bieden wanneer nodig.
4. Afspraken met externe instanties: in de meeste provincies zijn afspraken gemaakt met de brandweer en/of met de politie, ook zijn er afspraken gemaakt met gespecialiseerde salvagebedrijven.
5. Adequate calamiteitenplannen: waar nog geen plannen waren zijn deze opgesteld, waar wel plannen lagen zijn deze aangepast en zoveel mogelijk ingevoerd en geborgd binnen de organisatie.
6. Concrete veiligheidsmaatregelen: vooral noodzakelijke elektronische (63%) en bouwkundige maatregelen (56%) zijn door een meerderheid van de instellingen genomen. Nog eens een kwart tot een derde zegt hier op dit moment mee bezig te zijn.

Zoals hierboven al is aangegeven, beschikken veel instellingen inmiddels wel over een calamiteitenplan, maar bestaat er nog behoefte aan verdere begeleiding bij de invoering en bestendiging hiervan binnen de eigen organisatie.

Conclusie

In totaal zijn met de subsidieregeling van de Mondriaan Stichting ruim vijfhonderd cultureel erfgoedinstellingen bereikt. De regeling heeft bij deze instellingen in grote mate bijgedragen aan kennisvergroting over veiligheidszorg, bewustwording van het belang ervan en agendering van het onderwerp. Hierin is zonder meer een belangrijke stap gezet. De deelnemende instellingen hebben met een andere blik naar hun eigen collectie, organisatie en gebouwen leren kijken. Er bestaat echter nog een grote behoefte aan begeleiding bij de implementatie en borging van de noodzakelijke organisatorische maatregelen, die nog genomen moeten worden.

Een ander punt van aandacht is het voortbestaan van de netwerken en de borging van het coördinatorschap, dat nu is ondergebracht bij de deelnemende instellingen. Omdat dat geen kerntaak van de instelling is, gaat het netwerk bij gebrek aan sturing soms een slapend bestaan leiden. Professionele coördinatie van de netwerken is daarom gewenst: om veiligheidszorg op de agenda te houden, om het calamiteitenplan continu aan te passen en om gezamenlijk belang te vertegenwoordigen. Deze begeleiding zou goed in netwerkverband gerealiseerd kunnen worden.

1 Elke Pluijmen en Leon Smets, 'Netwerken veiligheidszorg in Nederland en Vlaanderen' in: Museumpeil 28, najaar 2007.

2 Evaluatie van een subsidieregeling Eindrapport Veiligheidszorg bij erfgoedinstellingen, Research voor Beleid, Zoetermeer 31 mei 2010, beschikbaar via de Mondriaan Stichting, www.mondriaanstichting.nl

Tijdens het overleg
van Netwerk-
aanpak Twente.
(Foto van de auteur)

Fondsenwerving voor conservering en registratie

Veel musea stellen regelmatig de vraag of er potjes zijn voor het laten conserveren en/of restaureren van museale objecten. Deze vraag is niet eenvoudig te beantwoorden, omdat er dikwijls op maat moet worden gezocht. Er zijn maar weinig fondsen die conservering en restauratie in algemene zin subsidiëren. Wel zijn er diverse fondsen die financieel willen bijdragen als het om specifieke objecten of materialen gaat, bijvoorbeeld als het objecten uit een specifieke regio betreft. In het volgende zetten wij een aantal van die fondsen op een rij.

Girbe Buist,
adviseur Musea en
Erfgoed,
Kunst en Cultuur
Overijssel

Landelijke fondsen

Het Prins Bernhard Cultuurfonds kent een speciale regeling voor de restauratie van zowel roerende als onroerende goederen. Deze mogen dan niet in particuliere handen zijn.

Als het om een museumobject gaat met een nationale of internationale uitstraling kan een aanvraag worden ingediend bij het landelijk bureau van het fonds. Voor de restauratie en conservering van objecten met een regionale of lokale uitstraling kan men aankloppen bij één van de provinciale afdelingen van het Prins Bernhard Cultuurfonds (www.prinsbernhardcultuurfonds.nl).

De Mondriaan Stichting beheert een beperkt budget voor het conserveren van erfgoed, dat is geplaatst op de lijst van de Wet tot Behoud van cultuurbezit. Op deze lijst staan ca. 32 verzamelingen en 270 losse voorwerpen. Dit erfgoed bestaat doorgaans uit particulier bezit dat van zo'n groot belang voor Nederland wordt geacht, dat het niet zonder toestemming van de overheid aan het buitenland mag worden verkocht. Omdat plaatsing van objecten op de lijst beperkingen meebrengt voor de eigenaren, kunnen zij ter compensatie in aanmerking komen voor een rijksbijdrage van maximaal 60% in de kosten van conservering of restauratie.

Voor meer informatie kunt u terecht bij Sarah Malko (s.malko@mondriaanfoundation.nl).

De BankGiro Loterij is de cultuurloterij van Nederland en steunt culturele instellingen, die actief zijn op het gebied van cultuur, in zoverre dit betrekking heeft op het behoud en verrijking van het nationaal openbaar kunstbezit.

Deelnemers spelen elke maand mee voor € 8.25 per lot (13 trekkingen per jaar), waarvan 50% bestemd is voor culturele instellingen. Geld dat deze instellingen kunnen besteden voor de aankoop, restauratie en presentatie van de vaste collecties en voor de aankoop en restauratie van monumenten (www.bankgiroloterij.nl). Hiervoor heeft de Bank Giro Loterij een min of meer vaste relatie met een beperkt aantal instellingen. Men kan dus niet vrijelijk een beroep op dit potje doen.

Bij het VSB fonds kan men alleen terecht voor de conservering en restauratie van varend erfgoed (www.vsbfonds.nl).

Het Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds in Den Haag verstrekt alleen subsidies voor de restauratie van rijksmonumenten, die niet voor privédoeleinden gebruikt worden, zoals kerken, standbeelden, kunstvoorwerpen,

etcetera (www.mullerfonds.nl).

Musea, die in een monument zijn gevestigd kunnen voor bouwkundige restauraties en aanpassingen tenslotte terecht bij het Nationaal Restauratie fonds (www.restauratiefonds.nl) of het Bouwfonds Cultuurfonds (www.bouwfonds.nl).

Regionale Fondsen

Nederland kent naast nationale fondsen ook een grote verscheidenheid aan regionale en lokale fondsen. Bij een aantal van deze fondsen kunnen musea en oudheidkamers ook terecht voor conservering en restauratie. Het museum moet meestal wel in de desbetreffende streek of gemeente zijn gevestigd.

Een van de mooiste voorbeelden is wel de Wassenbergh-Clarijs-Fontein Stichting in Grijpskerk. Deze stichting verleent vrijwel uitsluitend bijdragen voor conserveringsprojecten of restauratieprojecten van Friese musea en oudheidkamers.

Bij conservering kan worden gedacht aan conservering van museale objecten, de zogenaamde actieve conservering, maar ook aan preventieve conservering. Onder dit laatste kunnen vallen projecten, waarbij het gaat om in passe-partout zetten van prenten, maar ook maatregelen betreffende de verlichting van de geëxposeerde objecten, om de luchtconditionering te regelen, algemene inrichting van depots en dergelijke. Bij restauratieprojecten wordt gedacht aan restauraties van museumobjecten. Bouwkundige restauraties en conserveringsprojecten worden financieel niet ondersteund. Voor meer informatie zie de website www.wcfstichting.nl.

Een voorbeeld van een lokaal fonds is de Stichting Bonhomme Tielens in Maastricht dat tot doel heeft om het kunst- en cultuurbezit van Maastrichtse families te behouden. Daartoe worden onder meer subsidies verstrekt voor de restauratie van kunstwerken en antiek.

Zie de website www.bonhommetielens.nl.

Andere voorbeelden van regionale fondsen zijn het J.B. Scholtenfonds en het H.S. Kammingafonds in Groningen. Deze fondsen verlenen bijdragen aan sociale en culturele noden in de provincie Groningen. Dit omvat een breed scala aan activiteiten waaronder het restaureren van bijzondere objecten (zie www.jbs-hsk.nl).

Om meer van deze regionale en lokale fondsen te traceren kunt u gebruik maken van een aantal fondsenboeken

- en fondsendiskettes. Zo geeft de Vereniging van Fondsen in Nederland tweejaarlijks het fondsenboek uit met een overzicht van 500 particuliere fondsen en hun doelstelling. Ook hebben zij een fondsendisk gemaakt met informatie over 600 fondsen. Uitgeverij Elsevier geeft een vergelijkbare fondsenalmanak en fondsendiskette uit. Deze zijn meestal wel in de plaatselijke bibliotheek of bij de provinciale museumconsulent te raadplegen.

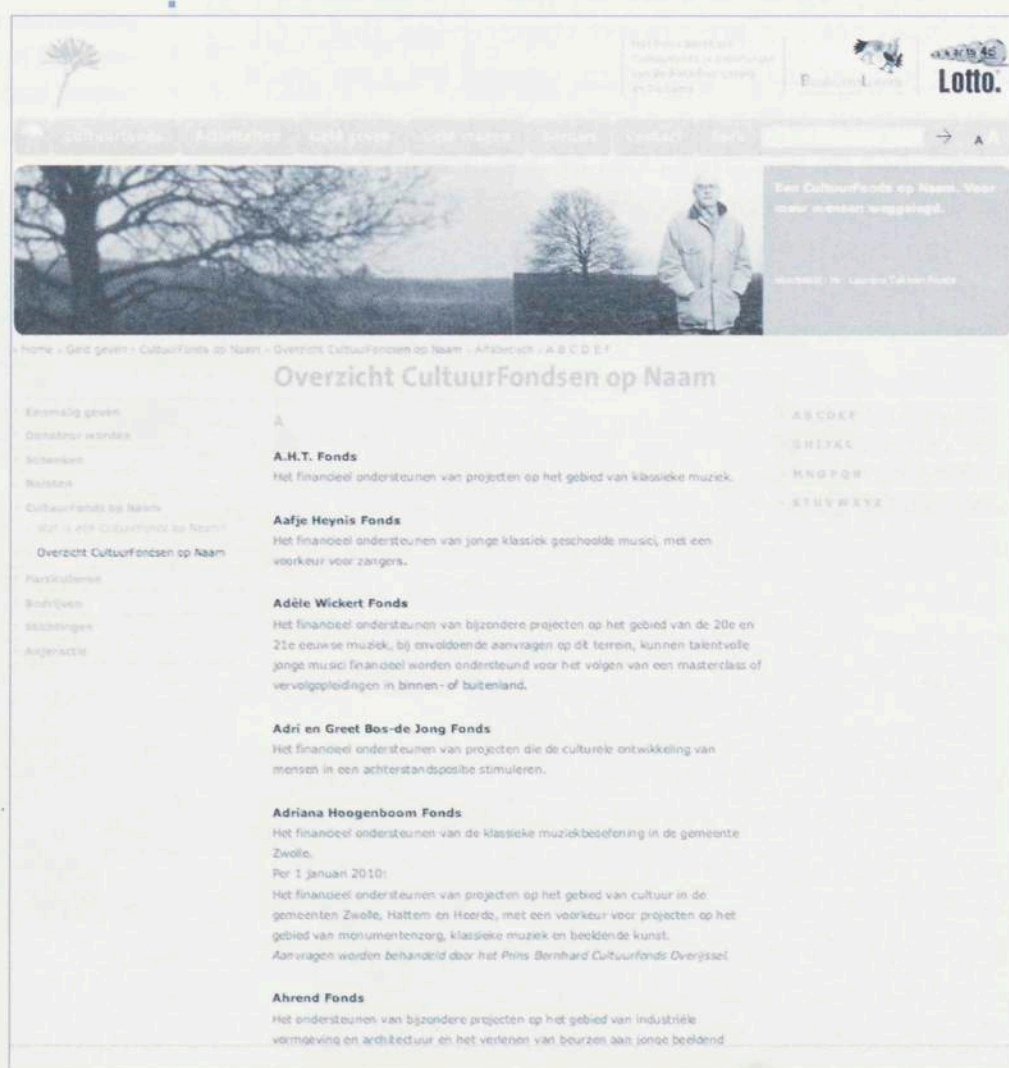
Fondsen op naam

- Behalve landelijke, provinciale en lokale fondsen is er ook nog een groot aantal fondsen op naam. Deze fondsen zijn gesticht door bepaalde personen of families en hebben vaak hele specifieke doelstellingen. Zo zijn er verschillende fondsen die het behoud van specifieke museale objecten of materialen tot doel hebben. De meeste van deze fondsen worden beheerd door de landelijke en provinciale bureau's van het Prins Bernhard Cultuurfonds.

Een selectie hieruit:

- Appie Baantjer Fonds: het financieel ondersteunen van mobiel erfgoed met een voorkeur voor rollend materieel.
- Barbas-van der Klaauw Fonds: het financieel ondersteunen van projecten op het gebied van conservering, restauratie, bestudering en het tentoonstellen van antiek textiel.
- Bertus en Anne Luyten Block Fonds: het financieel ondersteunen van projecten tot de instandhouding van orgels in Nederland.
- Buziau Geesink Fonds: het financieel ondersteunen van projecten van kleine of particuliere musea met een landelijke uitstraling.
- Dijkstra-van Doorn Fonds: het financieel ondersteunen van projecten op het gebied van het restaureren of conserveren of archiveren van historisch waardevolle geschriften
- Fonds Vijfhonderdtien: het behoud van voorwerpen van geschiedenis en kunst van bijzondere culturele waarde, die in hun oorspronkelijke context, in situ worden bewaard en beheerd.

Webpagina met
fondsen op naam,
Prins Bernhard
Cultuurfonds

- Fonds voor Numismatiek: het financieel ondersteunen van projecten op het gebied van de Nederlandse munt- en penningkunde.
- Jongsma Restauratie Fonds: het financieel ondersteunen van restauratie op het gebied van monumentenzorg van panden met (oorspronkelijk) een woonfunctie, inclusief bijbehorende inrichting en tuinen. Daarnaast de restauratie van boeken, handschriften en textiel in museale collecties.
- Meent Luyten Janssen Block Fonds: het financieel ondersteunen van de aankoop, instandhouding en restauratie van kerkelijke en religieuze roerende goederen van (kunst)historisch belang van voor 1950.
- Prof. Dr. F.E.J. Kruseman Aretz Fonds: het financieel ondersteunen van projecten op het gebied van de geschiedenis van de techniek, in het bijzonder op het terrein van de informatica en de bijbehorende apparatuur.
- Wijnand Goppel Fonds: het financieel ondersteunen van projecten op het gebied van restauratie van monumenten en voorwerpen van kunst en nijverheid.
- Willem Fontein Fonds: het financieel ondersteunen van de restauratie van antieke of oude roerende zaken in openbaar bezit, met een voorkeur voor klokken (uurwerken.)

Al deze cultuurfondsen op naam worden beheerd door het Prins Bernhard Cultuur Fonds. Voor meer informatie kan men hier terecht.

Werving van gelden door acties

Behalve het benaderen van fondsen kunnen musea ook geldwervingsacties opzetten om conservering- en restauratieprojecten te bekostigen. Het Historisch Museum in Deventer heeft wel een heel bijzondere manier gevonden om zijn kunstschat in ere te houden. Maar liefst 195 museumobjecten zijn dankzij meer dan 110 adoptanten in tien jaar tijd geconserveerd of gerestaureerd voor in totaal zo'n slordige € 106.000. Het museum is in 1995 met dit project begonnen. Ieder jaar hield het museum een tentoonstelling van werken die aan een grondige opknappbeurt toe waren. Mensen konden vervolgens een object van hun gading adopteren. Dit object werd dan op kosten van de adoptant gerestaureerd of geconserveerd. De adoptieprijs varieerden daarbij van 50 tot € 3000. Het maakte natuurlijk nogal een verschil of het alleen om een schoonmaakbeurt of nieuwe lijst ging of om een complete retoucheerbeurt.

Had de adoptant eenmaal besloten welk object hij onder zijn hoede nam, dan vulde hij een schenkingsformulier in. Hierop stonden de gegevens van de adoptant, de gegevens van het beeld of schilderij en de afgesproken prijs. Toen alle restauraties waren afgerond, organiseerde het museum opnieuw een tentoonstelling. Adoptanten konden komen kijken hoe 'hun' schilderij of beeld was geworden. En natuurlijk zagen mensen hun eigen naam bij het voorwerp staan. Bovendien kregen ze allemaal een persoonlijk bedankje.

Na tien jaar is het adoptieproject op een iets lager pitje komen te staan, maar het is nog steeds mogelijk om te adopteren. Voor meer informatie zie: www.deventermuseum.nl.

Fondsen voor conservering in België

In België worden de fondsen voor het verwerven, conserveren en restaureren van kunst- en Erfgoedobjecten voornamelijk door de Koning Boudewijnstichting beheerd. Meer specifiek gaat het om:

- het Fonds Inbev-Baillet Latour: voor het behoud of de restauratie van belangrijke werken uit het Belgisch roerend cultureel erfgoed (<http://www.inbevbaillietlatour.com/>; het indienen van de kandidaatsdossiers gebeurt via de KBS, <http://www.kbs-frb.be/>)

- Fonds Léon Courtin-Marcelle Bouché: voor steun voor het behoud van kunstwerken van Belgische kunstenaars (aankoop, conservatie, restauratie)
- Erfgoedfonds van de Koning Boudewijnstichting: voor verwerven, conservering en promotie van Belgisch cultureel erfgoed (het fonds heeft nu een eigen dotatie en moet niet meer beroep doen op de steun van de Nationale Loterij)
- Fonds René en Karin Jonckheere: voor bewaring of restauratie van cultureel erfgoed dat van de Europese dimensie van Brussel

getuigt: in het bijzonder Europese kunstenaars in Brusselse musea of Brusselse kunstenaars in Europese musea

- Fonds Jacqueline Nonkels: voor het opwaarderen van het Belgische surrealisme. Sommige Vlaamse provincies voorzien of voorzagen middelen voor de conservering of restauratie van niet-beschermd roerend cultureel erfgoed. Het gaat hierbij echter niet om specifieke fondsen, maar om (tijdelijke) subsidiëeringsinitiatieven.

Leon Smets, stafmedewerker FARO, Vlaams Steunpunt Cultureel Erfgoed vzw.

De Collectiewijzer Nieuwe Stijl

Met de Collectiewijzer sloeg het Instituut Collectie Nederland (ICN) begin dit jaar een nieuwe koers in. Met de inzet van sociale media als LinkedIn en Twitter wordt de dialoog met vakgenoten intensiever gevoerd. Om de cultureel erfgoedsector actief te betrekken bij de ontwikkeling en uitwisseling van kennis over beheer en behoud van roerend cultureel erfgoed wordt ingezet op o.a. een weblog en een wiki.

In de roerend cultureel erfgoedsector is wel degelijk behoefte aan een vraagbaak met praktische informatie. Specialisten delen graag hun ervaringen met elkaar en willen niet alle rapporten hoeven door te spitten op zoek naar voor hen relevante informatie. Zo'n anderhalf jaar geleden werd daarom de Collectiewijzer gepresenteerd als hét platform over beheer en behoud van collecties. Ontwikkeld door het ICN, maar nadrukkelijk bedoeld voor de sector. Na de lancering werd het echter al snel stil rond de Collectiewijzer. Het gelanceerde platform bleek, om verschillende redenen, een minder vanzelfsprekende plek voor kennisuitwisseling. Wijzer geworden door deze ervaring, werd besloten een vernieuwende koers in te

slaan. Het project Collectiewijzer veranderde in een proces Collectiewijzer, waarin een open houding, mededeelzaamheid en voortdurend experimenteren, innoveren en verbeteren centraal staan. Het hele ICN werd nauw bij de Collectiewijzer betrokken. Vakgenoten uit de sector worden gevraagd onder meer op het weblog te publiceren en samen te werken aan de wiki. Op die manier moet met de Collectiewijzer een open, dynamische samenwerking en kennisuitwisseling tussen het ICN en de Nederlandse cultureel erfgoedsector op gang gebracht worden. Met aanwezigheid binnen bestaande platforms en communities mengt het ICN zich actief in het gesprek over beheer en behoud van cultureel erfgoed. Eigen onderzoekers en collectiebeheerders worden mogelijkheden geboden om actief deel te nemen aan dit gesprek. Dat kunnen ze doen door vaker te berichten over waar ze zelf mee bezig zijn en ze uit te nodigen om bijdragen en feedback te leveren. Ook de collega's binnen de koepels, musea, archieven en andere organisaties die zich met collecties bezighouden, worden actief betrokken bij nieuwe ontwikkelingen en programma's. Kennis die is opgedaan in de praktijk wordt verzameld en verdiept. Het belang

van duurzame en toegankelijke opslag van de verzamelde kennis is daarbij speerpunt. Zo wordt aangesloten bij ontwikkelingen in de sociale media die voor de hele gemeenschap worden doorgevoerd. De kern van de nieuwe Collectiewijzer wordt gevormd door een weblog. Hier worden ontwikkelingen en trends gesignaleerd, lopende onderzoeken worden toegelicht, activiteiten en inspiratie aangeboden. Daarbij is er volop ruimte voor de opinies en verslagen van vakgenoten en erfgoedorganisaties: <http://blog.collectiewijzer.nl> De Collectiewijzer heeft ook een wiki die gaat voorzien in actieve kennisdeling en die als naslagwerk zal fungeren. Volg daarom de Collectiewijzer op Twitter om op de hoogte te blijven van de actuele ontwikkelingen: <http://twitter.com/collectiewijzer>

To use or not to use

De status van erfgoedcollecties en de implicaties van ontsluiting

Raf Schepers,
collectiebeheerder
van het Openlucht-
museum Bokrijk

Voor een museum als het Openluchtmuseum Bokrijk, dat de laatste decennia fors heeft ingezet op het verhogen van de belevingswaarde voor de bezoeker, is de inzet van authentieke collectiestukken binnen de publiekswerking erg belangrijk.

De toenmalige collectiebeheerder van het Openluchtmuseum Bokrijk, dr. Robert Nouwen, opteerde daarom in de beleidsnota van 1998¹ om, naar analogie met het Deltaplan 'Collectie Nederland' van het Nederlands Openluchtmuseum Arnhem, de collectie van Bokrijk op te delen in vier categorieën. Het plan vond zijn uitwerking in de periode 1999 tot en met 2003.

Op termijn krijgt ieder collectiestuk op basis van deze categorieën als het ware een aparte status. Welke categorieën onderscheidt men en welke overwegingen spelen een rol bij het gebruik van een bepaald collectiestuk? Om te bepalen tot welke categorie een bepaald object behoort, was het noodzakelijk om de collectie als geheel te overschouwen, typologisch te groeperen en te analyseren. Bij het bestuderen en taxeren van de collectiestukken wordt regelmatig de hulp ingeroepen van externe experts of thesisstudenten, wat voor een meer gefundeerd oordeel zorgt. Zo konden we bijvoorbeeld onze omvangrij-

ke collectie wanmolens indelen op basis van een thesis van Annick Oris². Het toekennen van de A- of B-categorie gebeurde onder andere op grond van het al dan niet gedateerd zijn van de stukken en/of de herkomst of maker bekend was.

In deze verdeling onderscheidt men:

1. Categorie A: objecten - collecties die de hoogste status bezitten omdat ze 'uniek' zijn. Het betreft hier zgn. topstukken die zowel vanwege hun presentatie- en attractiewaarde als wegens hun historisch - volkskundige waarde in feite onvervangbaar zijn.

2. Categorie B: objecten die van belang zijn vanwege hun presentatie- en attractiewaarde of die door herkomst, ensemble, inhoud, enz. museale betekenis hebben. Zij worden niet noodzakelijk permanent tentoongesteld, doch verdienen zeker hun plaats in tijdelijke museale projecten, zoals bijvoorbeeld wisselingen in de permanente tentoonstelling, tijdelijke tentoonstellingen, enz.

3. Categorie C: objecten die niet onder A of B horen, maar toch belangrijk zijn voor de collectie, omdat ze deze ondersteunen in de publiekswerking. Deze voorwerpen zijn vooral interessant voor de educatieve collectie en eventueel de rekwisietencollectie.

4. Categorie D: het betreft objecten die buiten het werkveld van de instelling vallen of die onvoldoende museologische waarde hebben om te worden opgenomen. Deze objecten worden eventueel in een rekwisietencollectie opgenomen. Indien niet, worden zij afgestoten.

Inzet binnen publiekswerking: enkele voorbeelden

Voor een museum als Bokrijk, dat de laatste decennia fors heeft ingezet op het verhogen van de belevingswaarde voor de bezoeker, zonder daarbij in te boeten aan authenticiteit, is de gecontroleerde inzet van collectiestukken binnen de publiekswerking erg waardevol. Enkele praktijkvoorbeelden illustreren dit: wanneer we bijvoorbeeld willen tonen hoe een modiste honderd jaar geleden hoeden maakte, is het noodzakelijk dat zij kan werken met een originele Singer naaimachine. Aangezien het museum vol-

Een naaister aan
het werk op een
originele Singer
naaimachine,
te zien in het
Openlucht-
museum Bokrijk.

doende van dit soort toestellen in haar collectie heeft, kan er een duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen die stukken die onder de beste klimatologische omstandigheden bewaard dienen te worden, en andere die in het museum tentoongesteld en gebruikt kunnen worden, uiteraard onder strikte voorwaarden.

Het is vooral binnen de context van demonstraties van ambachten, maar ook bij het reconstrueren van de handelingen van alledag, dat het aanwenden van collectiestukken plaatsvindt. Zo wordt er gesponnen op een origineel spinnewiel, werkt de houtdraaijer op een oude houtdraaibank, gebruikt de smid de vuurbok en blaasbalg uit een (letterlijk) eeuwenoude dorpsmidse, wordt er geweven op een historisch weefgetouw etcetera. Daarnaast moeten nog twee bijzondere gelegenheden vermeld te worden: tijdens de jaarlijkse Dag van het Eetbare Landschap wordt er ieder jaar stroop gestookt en bier gebrouwen. Ook dit gebeurt in de originele stook- en brouwinstallaties, hoewel de koperen schepelpels inmiddels werden vervangen door replica's. Voor de bezoeker zijn dit unieke ervaringen, die alle zintuigen aanspreken, en een grote educatieve meerwaarde bieden. Op het vlak van duiding kan het museum hier nog beter mee omgaan dan momenteel het geval is, al zijn er valkuilen aan verbonden. Hierop verder ingaan zou ons echter te ver gaan voor het bestek van dit artikel.

Toch zijn we er ons als museum van bewust dat hier een dunne ethische scheidslijn loopt, en daarom is een voortdurende alertheid geboden. In het verleden werden collectiestukken soms al te gretig ingezet, onder meer omdat ze zo talrijk aanwezig waren. Zo werd een groot aantal van onze originele houten kruiwagens simpelweg 'opgebruikt', en moesten sommige stukken zelfs afgevoerd worden. In dit geval zijn we overgeschakeld op replica's om te gebruiken in de dagdagelijkse werking van het museum.

Ook binnen de context van de *living history* worden soms collectiestukken aangewend. Wanneer een bepaald voorwerp niet beschikbaar is binnen de collectie, wordt al eens overgegaan tot een doelgerichte aankoop. Typische voorbeelden zijn dameshandtassen of wandelstokken, die soms worden ingeschreven met een R-nummer, en als zodanig permanent ter beschikking van de *living history* blijven. In andere gevallen gaat het om een zeer kort en gericht gebruik van ingeschreven stukken, bijvoorbeeld het opspelden van een ordeteken van de Leopoldsorde. Het aanwenden van collectiestukken gebeurt dus nooit rechtlijnig, en vereist altijd een zorgvuldige afweging. Indien nodig wordt het gebruik teruggeschroefd en wordt er overgeschakeld op replica's. Topstukken of unieke stukken worden in ieder geval nooit aangewend voor actief gebruik.

- 1 Het museumbeleidsplan van het Openluchtmuseum Bokrijk, 1998.
- 2 Annick ORIS, 2001: Wanmolens in Vlaanderen. Een typologische studie van de wanmolens in het Provinciaal Openluchtmuseum van Bokrijk (Licentiesverhandeling K.U.Leuven). Een wanmolen wordt gebruikt om graankorrels en kaf te scheiden.

Het weven op een historisch weefgetouw in het Openluchtmuseum.

(Foto's: Openluchtmuseum Bokrijk)

Druk in beweging

Het gebruik van (originele) erfgoedobjecten in de publiekswerking van het Museum Plantin-Moretus

Odette Peterink,
publieksteam
Museum Plantin-
Moretus/Prenten-
kabinet,
Antwerpen

Tot voor kort werden de originele drukpersen heel regelmatig gebruikt voor drukdemonstraties in het Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet. Maar om verdere slijtage van dit kostbare erfgoed te voorkomen werd er gezocht naar een kwaliteitsvol alternatief. Daarbij stelde het museum zich de vraag: hoe kunnen we onze bezoekers een unieke ervaring aanbieden, zonder dat dit ten koste gaat van het oorspronkelijke industriële erfgoed?

De typografische collectie

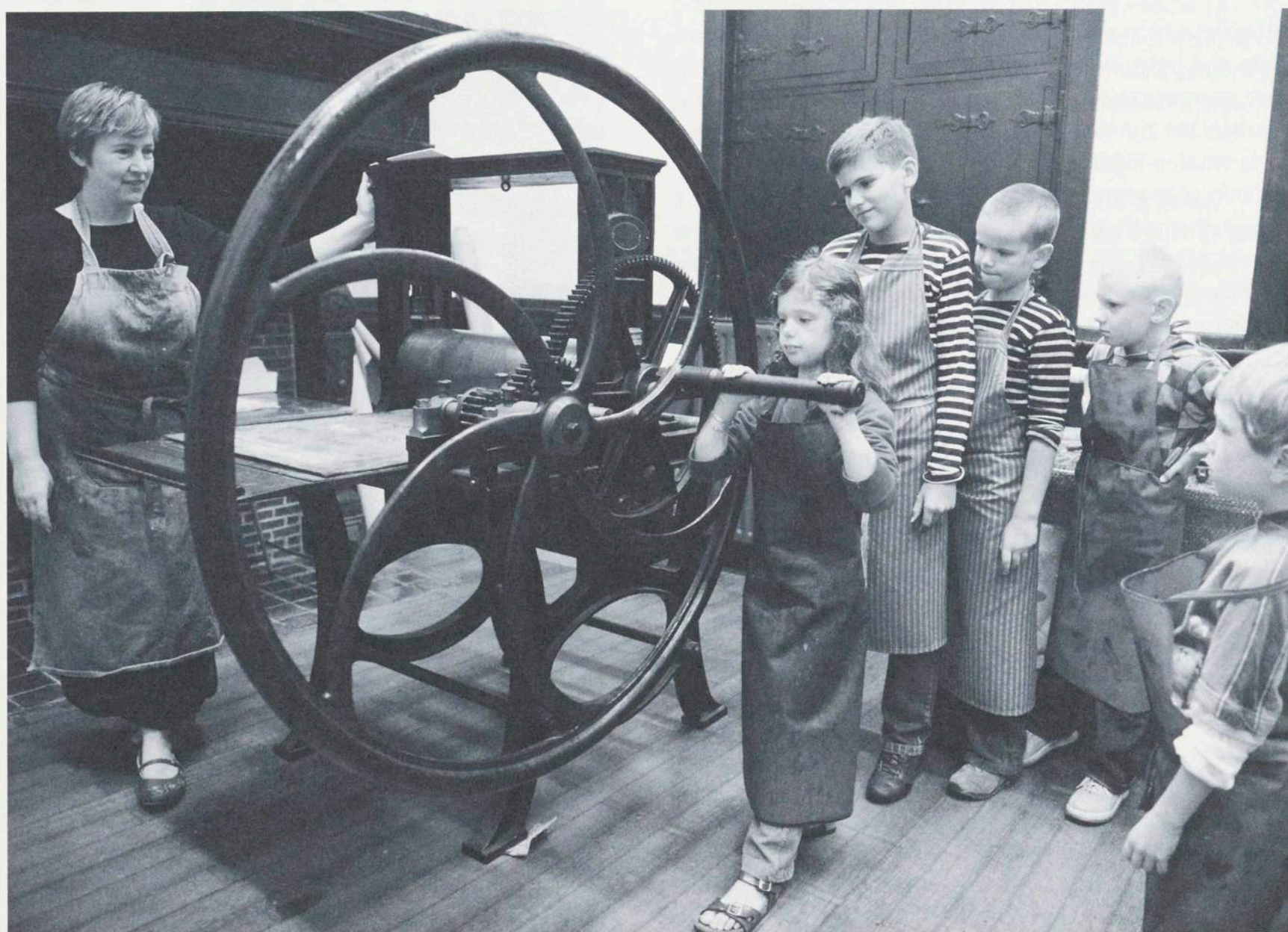
De kern van het Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet wordt gevormd door de enige drukkerij en uitgeverij die bewaard is gebleven uit de zestiende en zeventiende eeuw. Het geheel van een rijke burgerwoning, drukkerij en werkplaatsen, bedrijfs- en familiearchief en de verschillende collecties werd in 2005 opgenomen op de lijst van UNESCO-werelderfgoed. Het museum is zowel een historisch huis als een museum waar je meer te weten komt over de geschiedenis van de boekdrukkunst. Het drukker-
geslacht Plantin-Moretus staat in dit verhaal centraal. Het museum bezit een indrukwekkend drukpersenpark met de twee oudste nog bewaard gebleven drukpersen ter wereld. Verder is er het oude lettermateriaal en lettergietalaam (werktuig gebruikt voor het gieten van letters, red.) dat bewaard bleef in imposante hoeveelheden. De kasten staan vol stempels, matrijzen, gietflessen en

massa's loden letters. We weten dat Plantijn in 1585 over negentig verschillende lettersoorten kon beschikken. Deze worden bewaard in zetkasten, keurig netjes gestapeld in talloze rekken. Onze letterkamer is dan ook letterlijk en figuurlijk loodzwaar. Dit oude materiaal hoort tot de kostbaarste bezittingen van het museum.

Kijken en zelf doen!

Maar hoe laten we dat oude drukkersambacht in deze moderne tijden zien? Het museum kiest resoluut voor het kijken en hands-on experience. Bij het complexe gebeuren van het drukken is het ervaren, meemaken en zien van wezenlijk belang. Een tekst over druktechnieken is voor de leek vrijwel altijd onbegrijpelijk. Maar als je het zelf hebt gezien of gedaan, wordt het helemaal duidelijk. Het gehele publieksbegeleidende aanbod rond druktechnieken draait dus om zelf doen en kijken.

Kinderen doen actief mee aan een presentatie met een grote oude drukpers.

Alleen zo kunnen we de bezoeker een unieke ervaring aanbieden.

Eén van onze belangrijkste activiteiten is de drukdemonstratie. Tijdens een drukdemo wordt het drukproces uitgelegd, van het maken van de losse letters tot het afdrucken van een tekst. Alle grote en kleine bijzonderheden komen aan bod: je ziet hoe letters gemaakt worden, hoe ze zijn geordend in de zetkasten, hoeveel bladen er in de tijd van Plantijn op één dag gedrukt werden, hoe de arbeidsorganisatie in de drukkerij in elkaar zat, etcetera. Doordat je er als toeschouwer bovenop zit, krijg je een duidelijk beeld van het hele drukproces.

Maar daar komt natuurlijk het conflict tussen de publiekswerkers en onze dienst Behoud en Beheer. De publiekswerkers gaan het liefst met het originele materiaal aan de slag, de conservatiespecialisten laten alles liefst onaangeroerd om het niet te beschadigen. Tot voor kort gebeurden alle drukdemonstraties op de originele oude persen. In december 2009 werden deze, samen met de letterkasten en de correctorentafel, ingeschreven op de lijst van Vlaamse topstukken als belangrijk industrieel erfgoed. We moesten dus op zoek naar een oplossing voor dit probleem. We kozen voor een harmonisch evenwicht tussen publiekswerking en behoud en beheer: indien echt nodig werken we met het oude erfgoed, waar mogelijk gebruiken we correcte kopieën en replica's. Deze beslissing werd genomen door het gehele museumteam. Zo wordt er nu standaard gebruikgemaakt van een exacte replica van één van onze zeventiende eeuwse drukpersen, de Toppanpers, voor workshops en drukdemonstraties. Maar voor de opnames van de verklarende filmpjes in de drukkerij werd gewerkt met één van de originele persen. De totstandkoming van de Toppanpers is overigens een interessant verhaal. Het museum sloot in 1999 een samenwerkingsakkoord met het Printing Museum, Tokyo in Japan. Dat museum wilde graag een replica van één van onze oude persen opnemen in haar collectie. Het museum gaf hiervoor toestemming als er niet één, maar twee replica's werden gemaakt. De persen werden nauwgezet geconstrueerd door John A. Williams, drukpersenbouwer. De ene staat in Tokyo, de andere in De Letterberg, onze didactische zaal. Toch bleven we geconfronteerd met een probleem: er worden heel vaak drukdemonstraties en workshops tegelijkertijd aangevraagd.

Op zo'n moment vinden de drukdemo's nog altijd op de oude persen plaats. De oplossing werd gevonden in de herbestemming van de moderne drukkerij. Deze wordt veranderd in shop en workshopruimte. We verwachten de werken af te ronden voor de winter van dit jaar. Vanaf dat moment kunnen we zowel workshops als drukdemonstraties aanbieden op het zelfde moment. Waar mogelijk werken we tijdens de workshops met origineel materiaal. Je kan geen tekst afdrucken op gewoon kopieerpapier, je hebt daar dikker, absorberend papier voor nodig. Écht drukkersmateriaal en kwaliteitsvol papier nemen elk jaar een flinke hap uit ons budget. Verder vinden we het heel belangrijk om te werken met vakspecialisten. Zo worden onze etsworkshops gegeven door gediplomeerde grafici en de drukworkshops door mensen die vroeger zelf in een drukkerij hebben gewerkt. Niets is leuker dan een workshop te volgen bij een gepensioneerd drukker die vol passie toont hoe het drukkersambacht werd uitgevoerd.

Het museum tot leven brengen

Het Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet bezit bijzonder waardevol industrieel erfgoed dat het maximaal wil beschermen. Tegelijk wil het een unieke ervaring bieden aan haar bezoekers. Het combineren van de twee is niet altijd eenvoudig. In het verleden werden de oude persen tot volle tevredenheid van onze bezoekers veelvuldig gebruikt. De betrokken museummedewerkers beseffen al jaren dat het niet verantwoord is als je het erfgoed optimaal wil bewaren. Daarom werd er jaren geleden al een kopie van een oude pers gemaakt. De erkenning van de persen als waardevol industrieel erfgoed gaf het museumteam dat extra duwtje in de rug om de workshops en drukdemonstraties te herdenken. Een oplossing werd gevonden in de nieuwe shop, waarvan een gedeelte exclusief voor drukdemonstraties gebruikt zal worden. Zo kunnen we onze bezoekers nog altijd die bijzondere ervaring bieden, zonder dat het ten koste gaat van het materiaal.

■ Bij een kleine
■ drukpers in het
■ Museum
■ Plantin-Moretus.

■ (Foto's: Museum
■ Plantin-Moretus)

Collectiebeheer en collectiemobiliteit

Nieuwe klimaatrichtlijnen en het EU-project Collections Mobility

Leon Smets,
Stafmede-
werker FARO.
Vlaams
steunpunt
voor cultureel
Erfgoed,
Brussel

Het verhogen van de mobiliteit van museumcollecties moet de toegankelijkheid van erfgoed voor de Europese burger vergroten. Dat heeft tevens de invoering van nieuwe concepten, standaards en procedures op het gebied van bruikleenverkeer in de dagelijkse museale praktijk tot gevolg. In de afgelopen jaren is een aantal documenten verschenen op het gebied van collectiemobiliteit. In dit artikel worden nieuwe documenten en procedures op een rij gezet.

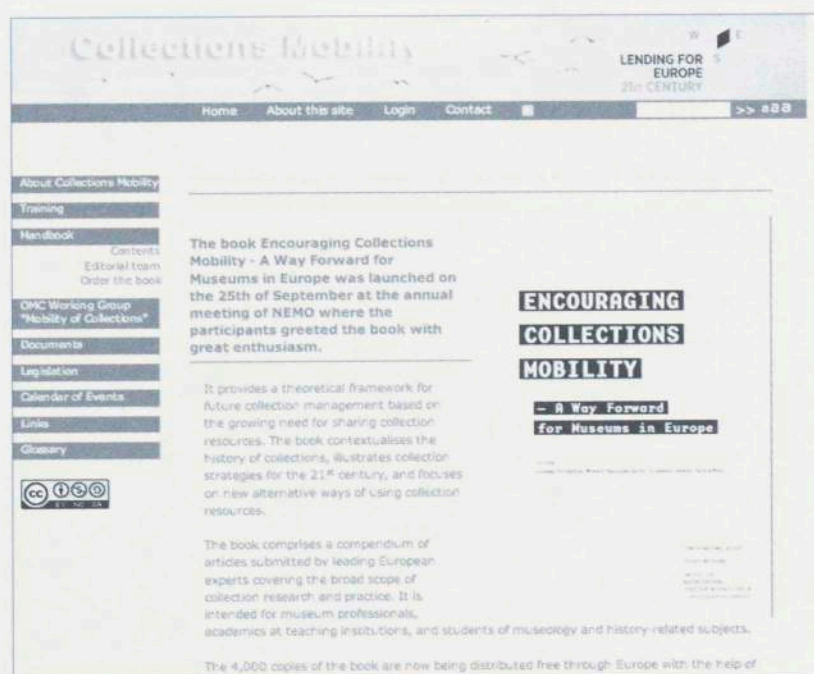
In juni van dit jaar verscheen het eindrapport van de OMC Expert Working Group on the Mobility of Collections (waarbij OMC staat voor Open Method of Coordination), met als titel 'Final report and recommendations to the cultural affairs committee on improving the means of increasing the mobility of collections¹'. Zoals bij Europese projecten gebruikelijk, klinkt het als een hele mondvul en op het eerste oog behoorlijk highbrow. Een en ander is voortgekomen uit het framework programme Culture 2000, waarin het belang werd onderstreept van de museumcollecties voor Europa. Musea en tentoonstellingen spelen een vitale rol in de verspreiding van kennis over en waardering voor Europa's rijke culturele erfgoed. Dit erfgoed met elkaar delen lijkt de vertegenwoordigers van de Europese lidstaten dan ook van groot belang om het Europese ideaal uit te dragen en de Europese interculturele dialoog te bevorderen. Het erfgoed beter toegankelijk maken voor de Europese burger staat in dit denkpatroon gelijk met het aanmoedigen van collectiemobiliteit tussen de lidstaten. En daarom ook met het invoeren van nieuwe concepten, standaards en procedures op het gebied van bruikleenverkeer in de dagelijkse museale praktijk. Een cruciaal document binnen dit verhaal werd in 2005 gepubliceerd in Nederland, getiteld Lending to Europe. Recommendations on Collections Mobility for European Museums.² Het presenteert een set van aanbevelingen voor de drie niveaus die instaan voor het beleid en de besluitvorming: op de eerste plaats de museumprofessionals, die het nauwst betrokken zijn bij de problematiek rond collectiemobiliteit, de Europese lidstaten die het wettelijke kader creëren en de EU zelf. De aanbevelingen hebben betrekking op een aantal specifieke gebieden, zoals bruikleenadministratie, de rol van de registrator,

waardebepaling en (niet)verzekeren, nationale indemniteitsregeling, bescherming tegen inbeslagneming, lange termijn-bruiklenen en leenvergoeding, digitalisering enz. Nuttig en inspirerend zijn ook de bijlagen in dit document, met o.a. tien redenen om bruiklenen toe te staan, en evenveel om bruikleenaanvragen te weigeren, en de algemene principes van bruikleenadministratie en uitwisseling tussen instellingen. Hierin komen onder meer de rol van de koerier, de toelatingsvoorwaarden voor fotografische reproductie en de afweging van modaliteiten van luchtvervoer aan bod. Handig zijn de contract checklist achteraan, die een hulp kan zijn bij het samenstellen van het bruikleencontract, en de *facility report* checklist. In 2006 verscheen het Action Plan for the EU promotion of Museum Collections' Mobility and Loan Standards³ waarin verwoord werd hoe de toegang tot Europa's cultureel erfgoed vergemakkelijkt kan worden en bereikbaar voor alle burgers, en op welke manier samenwerking, vertrouwen en bruikleenpraktijk kunnen verbeterd worden tussen de musea. Het Actieplan onderscheidt zeven oogmerken:

- bruikleenadministratie en -standaards;
- nationale indemniteitsregeling⁴;
- waardeschatting, assurantie eigen risico en niet-verzekeren;
- onvatbaarheid voor beslaglegging;
- leenvergoeding en langdurige bruikleen;
- opbouwen van vertrouwen en netwerking, en
- last but not least: digitalisering.

Het doel met deze zeven objectieven en de toepassing van hogere standaards in de bruikleenadministratie is om uiteindelijk de voorwaarden te scheppen tot kostenverlaging en aldus culturele uitwisseling te bevorderen. Het nut van dit beknopte document – waarin de essentie van elk objectief kort wordt verklaard en directe acties voor de diverse betrokken spelers op beleidsniveau (lidstaten, beroepsorganisaties, overheidsadministraties, musea, etc.) worden geformuleerd – is dat het de kernpunten van de zeven objectieven duidelijk formuleert waaraan vervolgens directe acties werden verbonden voor 2006-2007. In het voorjaar van 2010 kwam dan de website Collections Mobility 2.0, Lending for Europe 21st century op het wereldwijde web⁵. Met dit digitaal platform is de eerste van de drie doelstellingen van het project 'Collections Mobility 2.0/Lending for Europe 2009-2011' gerealiseerd. Volgen nog dit jaar: een handboek, dat de theoretische achtergrond biedt, en een trainingsprogramma volgens het 'train the trainers'-principe waarin de hierboven vermelde thema's aan bod komen (verzekeren, indemniteit,

Op de website
<http://www.lending-for-europe.eu/>
kan de tekst van
het handboek
*Encouraging
Collections
Mobility*
gedownload
worden.

tijdelijke en langdurige bruikleen, standaards enz.). Het vindt plaats van 1-3 december 2010 in Antwerpen, en van 23-25 februari 2011 in Budapest). Het accent ligt op de praktijktoepassing en de deelnemers worden geacht collectiemobiliteit verder te promoten en aan te leren.

Het ICN, Erfgoed Nederland en het Agentschap Kunsten en Erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap zijn als organisaties bij het Collection Mobility 2.0-project betrokken, terwijl voor Nederland de NMV en het Amsterdams Historisch Museum, en voor Vlaanderen het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen als associated partners steun verlenen. Collection Mobility 2.0. ontstond vanuit de wens om de modellen die binnen het kader van het project 'mobility of collections' ontwikkeld werden ook meer en beter ingang te doen vinden bij de erfgoedinstellingen. De projectgroep bestaat uit een mix van (semi-)overheidsinstellingen en musea. Dank zij de aanwezigheid van registrars is het project goed vernetwerkt met NEMO.

Nuttig voor collectiemanagement?

Europese projecten lijken soms op ons af te komen als ongenode gasten. Ze staan glunderend voor de deur en gaan ervan uit dat je ze hartelijk in huis zult ontvangen, je huidige besognes meteen aan de kant zult schuiven en je op hún verlangens zult concentreren. Dit kan wel eens het geval zijn met in de tijd beperkte acties die daardoor je planning en werkschema's komen doorkruisen. Hier ligt het toch wel anders, dunkt me. Het traject blijkt langdurig voorbereid en leverde tot nog toe 'en cours de route' al wat bruikbare aanbevelingen op, ook voor wie de doelstellingen van het Europese ideaal – collectiestukken op reis sturen om de toegankelijkheid voor zoveel mogelijk burgers te bewerkstelligen in het licht van de Europese interculturele dialoog – niet helemaal onderschrijft. Elke actieve erfgoedinstelling, groot of klein, wordt wel eens benaderd voor een bruikleen, of rekent zelf op de generositeit van het museum waar men een bruikleenaanvraag heeft gedaan voor een tentoonstelling in eigen huis. Of wenst met een collega-instelling tot een langdurige ruil over te gaan van collectiestukken die in ieders collectieplan beter passen. Bij zulke operaties houdt men het best zelf in de hand dat alles vlekkeloos administratief wordt afgewerkt, tot voldoening van beide partijen. De onderliggende processen en voorwaarden kunnen best wel complex zijn, wat bovendien nog wordt uitvergroot wanneer het bruikleenverkeer internationale dimensies krijgt en bijzonder waardevolle stukken gaan reizen. Daarbij kunnen hoge verzekeringswaarden en stringente transport- en bewaarcondities in het geding komen. Overeenkomsten tussen de Europese lidstaten op het vlak van indemniteitsregeling en bescherming tegen inbeslagname, om maar enkele zaken te noemen, zouden dan financiële ontlasting en rechtszekerheid kunnen bieden. Internationaal uniform opgestelde documenten zoals bruikleencontracten en *facility reports* versterken het vertrouwen tussen de partnerinstellingen in een correcte afhandeling. Toch is er juist op dit terrein nog werk aan de winkel.

Nieuwe klimaatrichtlijnen

Zowel in de bruikleenvoorwaarden als in de *facility reports* worden over het algemeen strenge eisen gesteld op het vlak van veiligheid, bewaking, lichtbeheersing en klimaatcontrole. Vooral op klimaatgebied zijn de voorwaarden vaak zeer precies en zeer streng. Dit heeft niet

alleen te maken met de toegenomen aandacht van de erfgoedinstellingen voor de invloed van de klimaatomgeving op bewaringstoestand van objecten. Deze bekommernis en waakzaamheid kan men alleen maar toejuichen. Het heeft ook te maken met het feit dat men al meer dan dertig jaar hiervoor kan terugvallen op duidelijke, wetenschappelijk onderbouwde temperatuur- en RV-waarden, in 1978 gepubliceerd door Garry Thomson in *The Museum Environment*. Thomson voorziet ons van aanbevelen – en vervolgens internationaal geaccepteerde – RV-waarden volgens types van objecten en materialen, en waarvan 55% RV de meest toegepaste is. Thomson geeft toe dat 'the choice of RH level cannot go too far from 50 to 55% RH. The tolerance is usually quoted of 4 to 5% and is based more on what can be expected of an air-conditioning plant than on what objects actually can stand without deterioration, which is not known in any detail'. Deze precieze en strikte aanbevelingen golden, en gelden nog steeds voor de meeste soorten collecties. Ze bleven tot nog toe van toepassing in alle omstandigheden, binnen alle soorten van gebouwen, én in de bruikleenovereenkomsten. De consequenties van een te rigoureuze vastlegging van de klimaatwaarde, binnen een zeer smalle bandbreedte, vertalen zich meestal in zeer kostbare organisatorische en infrastructurele maatregelen. Deze zijn in specifieke gevallen zeker verantwoord, waar men te maken heeft met uiterst fragiele en zeer klimaatgevoelige objecten. Maar het ongenueanceerd voorschrijven van dezelfde rigide klimaatregels voor alle objecten die bijvoorbeeld binnen de categorie 'organisch materiaal' of 'polychromie' vallen is de laatste jaren aan een kritische revisie toe. Betekent dit dat men dan de oude regels zomaar naast zich neer mag leggen? Het antwoord is genuanceerder en complexer dan dat. Het vergt een inzicht in het gedrag en de reactietijd van materialen, en een goede kennis van het 'klimaatverleden' van het individuele object.⁶ Hoe zinvol is het om een paneelschildering die zich eeuwenlang aan een vochtige kerkruimte heeft aangepast en er zich behoorlijk ongeschonden heeft kunnen handhaven, vergezeld van een bruikleencontract met de standaard museale 55% klimaateis naar een tentoonstelling te sturen of voor langdurige bruikleen over te dragen? Het is thans de vraag óf, en op welke wijze, deze geëvolueerde klimaatinzichten en -richtlijnen geïntroduceerd zullen worden en hun vertaling zullen krijgen tussen de best practices, concepten, standaards, procedures en documenten die het Europese Collection Mobility project wil implementeren in de museumpraktijk van lenen en ontlene van collectiestukken. In het zopas verschenen Europese handboek *Encouraging Collections Mobility – A Way Forward for Museums in Europe* komt dit slechts zeer summier en in algemene termen (reasonable environmental conditions) aan de orde in het hoofdstuk *Collections Mobility Perspectives on Conservation: Emphasis on the Original Object*. (Het handboek is ook digitaal beschikbaar op de *lending-for-europe*-website).

1 Zie: http://www.ec.europa.eu/culture/our-policy-development/doc1575_en.htm

2 <http://www.lending-for-europe.eu/index.php?id=215>

3 <http://www.lending-for-europe.eu/index.php?id=215>

4 Indemniteit betekent schadeloosstelling. Bij indemniteitsgarantie neemt de Staat een deel van de verzekeringskost over, te vergelijken met een 'eerste risicodekking'. Hierdoor kunnen de meestal hoge verzekeringspremies bij tentoonstellingen aanzienlijk gereduceerd worden voor de organiserende instelling.

5 <http://www.lending-for-europe.eu/>

6 Over het bepalen van de collectienoden en van een verantwoord binnenklimaat, het proces van besluitvorming over het binnenklimaat en de risico's voor ons cultureel erfgoed, gaat de publicatie van B. Ankersmit, *Klimaatwerk: richtlijnen voor het museale binnenklimaat*, Amsterdam University Press, 2009; <http://www.icn.nl/actueel/nieuws/presentatie-nieuwe-klimaatrichtlijnen>. Aanbevolen lectuur!

Inside Installations

Achter de schermen kijken van kunstinstallaties

Anneke Lippens,
museumconsulent
provincie
Oost-Vlaanderen

Dat het beheren van kunstinstallaties een bijzondere uitdaging vormt, ondervindt het S.M.A.K (Stedelijk Museum voor Actuele Kunst in Gent) al sinds zijn ontstaan. Het museum gaf de bezoeker met de tentoonstelling 'Inside Installations' (05.03.2010 – 03.12.2010) een inkijk in de complexiteit en de rijkdom van deze problematiek.

De collectie van het S.M.A.K. bevat meer dan 1800 werken van 1945 tot nu. De installaties vormen een bijzonder onderdeel van de collectie, met een belangrijke impact op het collectiemanagement. De tentoonstelling Inside Installations confronteert een tiental installaties uit de collectie met elkaar en met de ruimte waarin ze zich bevinden.

Mag een bezoeker de installatie betreden? Mogen vergankelijke materialen vervangen worden? En wat moet het museum doen als bepaalde materialen niet meer bestaan? Wat te doen als één van de monitoren van de installatie Battered Tears van Dennis Oppenheim het begeeft? Want de productie van beeldbuizen is stopgezet. De kunstenaar Oppenheim gaf gelukkig zelf aan dat het museum in dat geval een flatscreen in de monitor mag plaatsen, maar mag zeker niet de vorm van de monitor zelf veranderen. Maar wat als de kunstenaar overleden is en je als museum die vragen niet meer kan stellen?

Een blik achter de schermen in de documentatiekamer

Het S.M.A.K. vroeg aan twee jonge architecten, Thomas De Ridder en Joris De Schepper, om de problematiek te

visualiseren. Zij maakten achter de schermen kennis met de complexe installatiedossiers en de veelheid aan informatie die meestal verborgen blijft voor de toeschouwer. Dit resulteerde in een documentatiekamer. De bezoeker stapte letterlijk in een soort grote kijkdoos, aan de binnenkant behangen met uittreksels uit kunstenaarsdossiers. De doos zelf verwijst naar de kunstenaarsdozen die het S.M.A.K. heeft aangelegd met reservemateriaal; in twee daarvan kan je een blik werpen. Wie de kunstenaar zelf aan het woord wilde zien, kon enkele videogetuigenissen van de kunstenaars volgen of kijken hoe een installatie stukje voor stukje wordt opgebouwd.

Wie nog dieper wilde graven, kon aan de buitenzijde van de kamer een aantal complexe installatiedossiers inkijken. Door te bladeren in het lijvige dossier (een honderdtal bladzijden) van de installatie Visual Therapy van Paul Thek (1933-1988) besef je pas hoe groot de uitdaging is om installaties in een museale context te beheren. Je zag hoe minutieus de richtlijnen voor verpakking en opstelling van dit werk zijn gedocumenteerd, welke onderdelen – van een gele plastic badend tot een zitbank – nog in goede staat verkeren en welke minder. Je las welke behandelingen het museum al heeft uitgevoerd en op welke onderdelen, welk reservemateriaal beschikbaar is, en waar, wanneer en hoe het werk al is opgesteld.

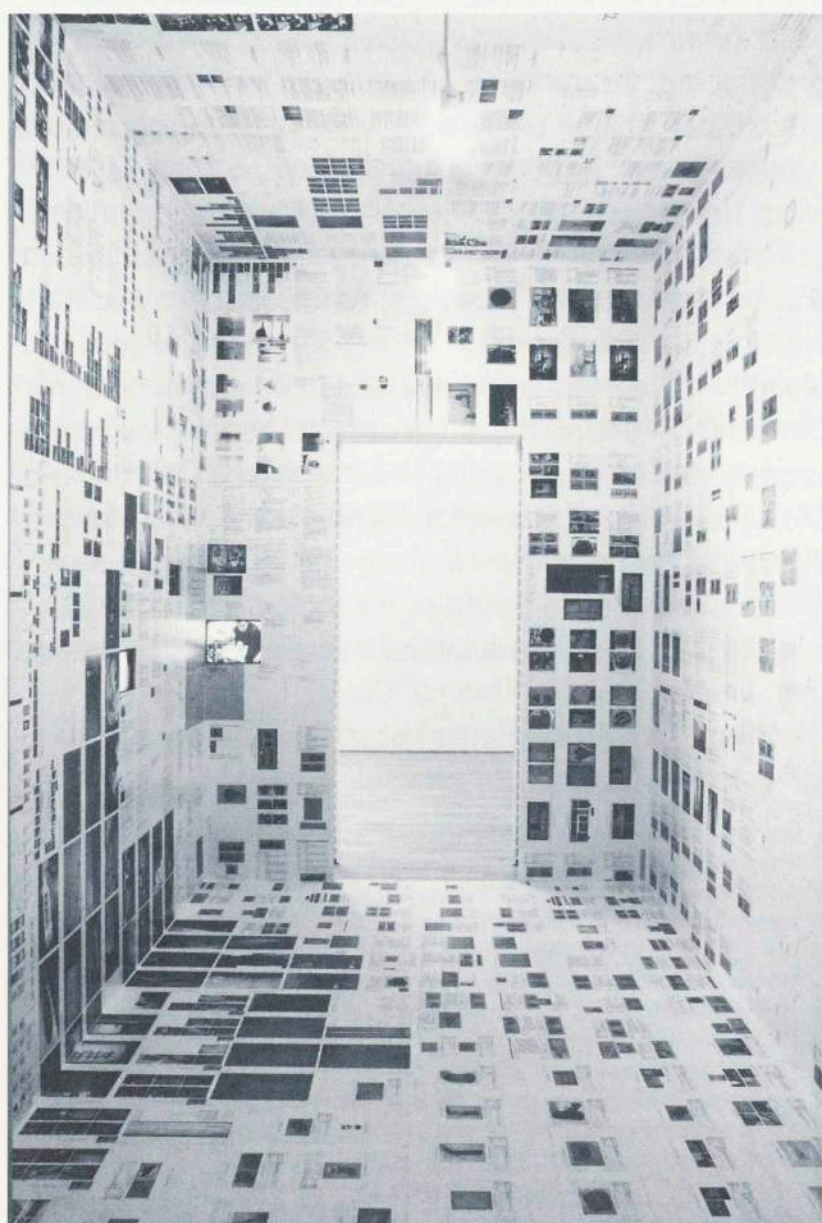
Focus op onzichtbare processen

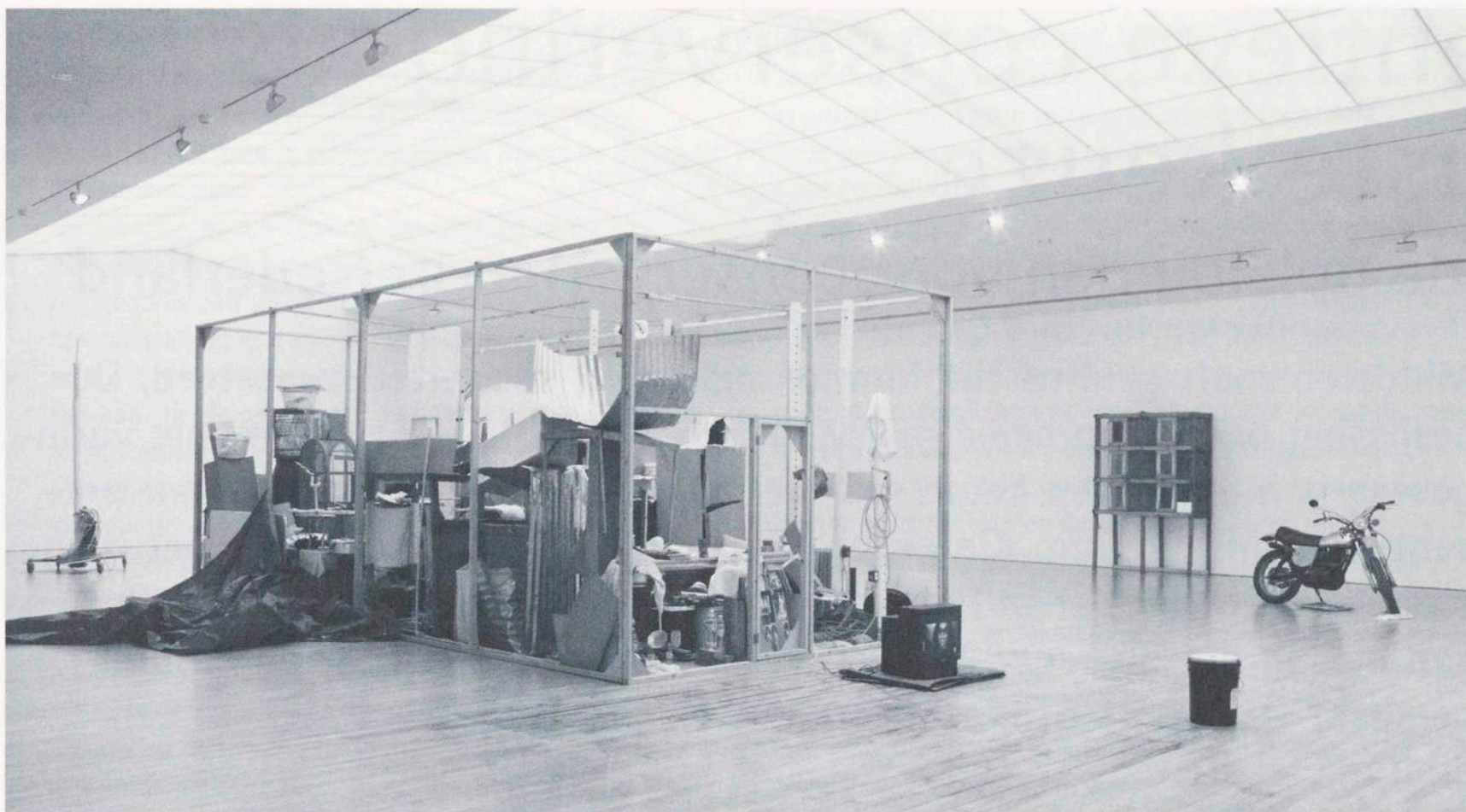
Inside Installations focust dus op het werk achter de schermen van het museum. Hoe gaat een museum om met installaties die voor een zeer specifieke ruimte werden ontworpen? Kan men hiervan alsnog afwijken en het werk ergens anders opstellen? Hoe worden installaties gedocumenteerd? Volstaan plannen en foto's om de exacte opstelling van een installatie achteraf te kunnen reconstrueren?

De installatie PIG (Piece in Ghent) van Jason Rhoades (1965-2006) kwam tot stand tijdens de tentoonstelling This is the show and the show is many things in 1994. De installatie oogt zeer chaotisch, maar toch is de opstelling allesbehalve willekeurig. Elk voorwerp verwijst naar een element uit het Lam Gods van de Gebroeders Van Eyck – de titel Piece in Ghent verwijst hierbij naar Altar Piece in de Gentse Sint-Baafskathedraal. De jacuzzi vervangt de fontein, de rechtvaardige rechters worden motorrijders en de frieten die over het geheel verspreid liggen, wijzen op de verfijnde olieverftechniek van de vijftiende-eeuwse schilders. De televisie in de installatie staat afgesteld op MTV of JIM, het engelenkoor.

Jason Rhoades bepaalde één strak te volgen scenario voor de opstelling van PIG. Deze instructies waren in de tentoonstelling bij het werk opgehangen. Toch rijzen er nog vragen bij de heropbouw. Mogen de frieten zomaar ver-

In een inkijkje in de
documentatiekamer
van het S.M.A.K.

De installatie PIG
(Piece in Ghent)
van Jason Rhoades.

(Alle foto's: S.M.A.K.)

vangen worden door andere? Wat als bepaalde onderdelen beschadigd zijn en vervangen moeten worden? Voor het opstellen van de installatie Draaiboek voor de Schatbewaarder (1996) van Honoré d'O zijn meerdere scenario's mogelijk. Tijdens Inside Installations zou Honoré d'O de installatie vijf keer opbouwen in de ruimte. Hij deed aanpassingen, haalde materialen weg en plaatste er andere bij. Een proces dat nauwgezet werd opgevolgd en gedocumenteerd door het S.M.A.K.. Met deze scenario's kan het werk ook zonder de aanwezigheid van de kunstenaar in de toekomst worden opgesteld.

Frederika Huys, hoofd behoud en beheer van het S.M.A.K. benadrukt het belang van het samenwerken met de kunstenaar: 'We moeten voor elk installatiewerk streven naar een niet-gepersonaliseerde handleiding, omdat dit op lange termijn de enige garantie is voor een optimaal beheer en behoud. Dit vraagt dat de museummedewerkers, samen met de kunstenaar, zich tot in detail verdiepen in de installatie, alle mogelijkheden overlopen en dit proces nauwkeurig documenteren en beschrijven. Het is voor beide partijen een boeiende zoektocht naar antwoorden op complexe vraagstukken.'

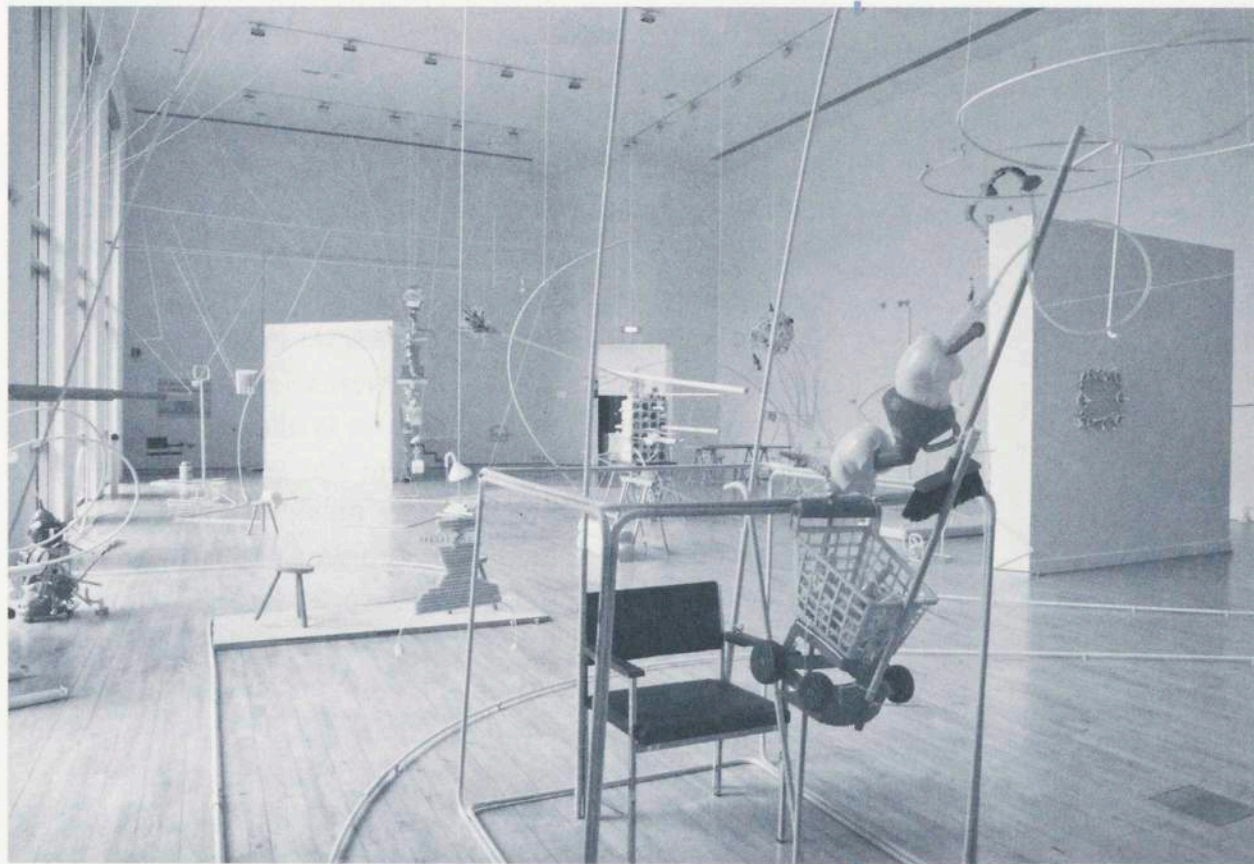
Een Europees onderzoeksproject

De tentoonstelling was een vervolg op het Europese onderzoeksproject Inside Installations: Preservation and Presentation of Installation Art dat tussen 2004 en 2007 uitgevoerd werd. Het S.M.A.K. was samen met onder meer Tate Modern in Londen en Reina Sofia in Madrid één van de actieve partners. Het ICN, Instituut Collectie Nederland, was de beheerder van dit Europese project. Dit project bestond uit drie grote luiken. Drieëndertig complexe kunstinstallaties werden opnieuw geïnstalleerd, onderzocht en gedocumenteerd. Alle partners werkten samen aan het ontwikkelen van richtlijnen en instrumenten binnen vijf onderzoeksthema's: behoud, kunstenaarsparticipatie, documentatie en archivering, theorie en semantiek, kennisbeheer en informatie-uitwisseling. Door workshops en evenementen werd een aanzienlijke hoeveelheid kennis en expertise opgebouwd bij de verschillende musea. Alle informatie werd gebundeld op de website www.inside-installations.org en vond ook zijn neerslag in de publicatie 'inside installation. Preservation and Presentation of Installation Art'.

De partners uit het netwerk beslisten ook om verder te werken in het project Practicx om alle informatie die achter de schermen van de museummuren van de verschillende partners wordt opgebouwd toegankelijk te maken en een vertaalslag te maken naar het brede publiek. Wordt dus vervolgd.

Bron:

www.inside-installations.org

De installatie
Draaiboek voor de
Schatbewaarder
van Honoré d'O.

Preventieve conservering als bewuste keuze

STEK en de opleidingen voor conservering in Nederland

Wouter Hijnberg,
HELICON
conservation
support bv,
Alphen a/d Rijn

Middelen zoals geld of tijd kunnen maar één keer worden besteed. De beslissing om bijvoorbeeld middelen vrij te maken voor een mooie vormgeving is indirect een keuze om die middelen niet te besteden aan preventieve conservering. Kiezen op basis van routine en goed gevoel is snel en gemakkelijk, maar in het geval van preventieve conservering is het van belang dat de keuze bewust en met het oog op de lange termijn gemaakt wordt. De Stichting Erfgoed Kennis (STEK) wil hieraan een bijdrage leveren.

Genoeg kennisoverdracht?

In april jl. is de Stichting Erfgoed Kennis (STEK) opgericht. Het initiatief heeft de sympathie van onder andere het Landelijk Contact Museumconsulenten, het Nationaal Archief, Restauratoren Nederland, TNO, Helicon, Erfgoed Nederland en het Kenniscentrum Veiligheidszorg. De initiatiefnemers van de stichting maken zich sterk voor de kennisoverdracht op het gebied van preventieve conservering, in het heden en in de toekomst. Voordat de stichting daadwerkelijk werd opgericht is bij vele instanties en organisaties die zich bezighouden met beheer en behoud gepolst wat hun ideeën hierbij waren. Naast veel instemmende reacties kwam ook een aantal reacties met de mededeling dat de zorg onterecht is. In Nederland zijn tenslotte al drie opleidingen op het gebied van preventieve conservering, namelijk die aan de Universiteit van Amsterdam, aan de Reinwardt Academie en de Opleiding tot Behoudsmedewerker bij het Nationaal Archief. Raadpleging van de programma's van deze opleidingen leert ons het volgende. De opleiding aan de Universiteit van Amsterdam bestaat uit twee onderdelen: een minor waarin preventieve conservering helemaal niet wordt genoemd en een master die bestaat uit vijf onderdelen. Een klein onderwerp in het tweede onderdeel is preventieve conservering. Voor het gehele tweede deel is 20 punten te verkrijgen op een totaal van 120 punten. In deze opleiding ligt dus allerm minst de nadruk op preventieve conservering. In het programma van de minor Conserveringsspecialist van de Reinwardt Academie wordt de term preventieve conservering niet eens genoemd. De Opleiding tot Behoudsmedewerker is een opleiding die gericht is op preventieve conservering. Deze opleiding bestaat uit slechts 30 lesdagen en is alleen toegankelijk voor mensen die reeds werkzaam zijn in het erfgoedveld. Natuurlijk ontwikkelen ook deze opleidingen zichzelf en vinden er aanpassingen in programma's plaats. Belangrijk om te realiseren is dat hierbij de opleidingsstructuur leidend is in de beslissing of, en hoe een onderwerp in de lesprogramma's wordt opgenomen, en niet de ontwikkelingen of behoeften in het veld. Het is begrijpelijk dat het uiterst moeilijk is om binnen een bepaalde organisatie met bestaande structuren en afhankelijk van gereguleerde geldstromen volledig blanco naar een probleem te kijken.

In dit artikel wil ik proberen zonder enige belemmeringen naar de behoefte te kijken.

Schadefactoren

Ons werkveld is het behouden van ons erfgoed. Met ons erfgoed bedoelen we over het algemeen zowel roerende als onroerende goederen. Het onroerend erfgoed krijgt al veel aandacht o.a. met de moderne wet op monumentenzorg. Hier richt ik me met name op het roerend erfgoed.

Behouden van erfgoed staat gelijk aan het voorkomen van schade. Voorkomen is synoniem met preventie. Dit leidt tot mijn eerste stelling: preventieve conservering is de kern van behoud en beheer.

Preventieve conservering is een mooie kreet. Het betekent het voorkomen van schade, en dus het verlies van waarde. Maar wat veroorzaakt waardeverlies? In het kader van risicoanalyse zijn internationaal de negen oorzaken van verval wel bekend. Een geheugenopfrisser: de grootste schadefactor bij objecten wordt gevormd door fysieke krachten zoals schokken, trillingen, etc. veroorzaakt door het hanteren van voorwerpen. Dan zijn er nog de vandalen en verplaatsters. Mensen die objecten wegpakken en ze dan beschadigen bij de verplaatsing.

Brand staat op de derde plaats: de schade is over het algemeen niet meer 'ongedaan' te maken.

Bij water denken we aan de absoluut tastbare verschijningsvorm van regen of overstroming.

Verder is er nog de biologische aantasting door insecten, schimmels en knaagdieren.

Er vindt soms ook verontreiniging plaats door invloeden van de omgeving die op het object inwerken, zoals stof en gassen. Straling is eveneens een factor, door de directe inwerking van bijvoorbeeld licht op objecten.

Ten slotte noem ik de bekendste twee oorzaken, verkeerde temperatuur en verkeerde relatieve vochtigheid. Met name van deze laatste twee aspecten denken we inmiddels veel te weten. Hier wijkt het beeld echter flink af van de werkelijkheid. We meten temperatuur en vochtigheid van de lucht in de buurt van objecten. Maar over de snelheid van reactie en intensiteit van vervorming of vochttransport door een object zelf weten we nog bitter weinig.

Ervaringsgetallen

Deze negen internationaal gebruikte schadefactoren wil ik uitbreiden met de volgende vijf:

- logistiek: hoe kom je bij de objecten, hoe is de beweging in een pand
- de collectie, de aard van de voorwerpen zelf;
- de inrichting van het gebouw en van het depot;
- het gebouw zelf als schil rond de collectie, rond de tentoonstelling en rond het voorwerp;
- en tot slot de organisatie waarbinnen wordt gewerkt. Dat kan zijn de organisatie van het museum of van de tentoonstelling of van het transport al naar gelang de structuren ter plaatse.

Ter introductie van de problematiek van behoud en beheer vragen wij deelnemers aan onze workshops om de door hen zelf geformuleerde oorzaken van schade onder te brengen in een van de 14 schadecategorieën. De resultaten zijn vervat in figuur 1.

Opvallend is de tweede plaats van de schadefactor Organisatie. Pas op de posities 3, 4 en 5 komen factoren als klimaat en biologische aantasting. Terwijl deze in het algemeen in de opleidingen de meeste aandacht krijgen.

Kennis

Het benoemen van schadefactoren leidt direct tot de vraag hoe voorkomen kan worden dat de schade inderdaad optreedt. Het antwoord is kort en krachtig: door kennis over de schadefactoren zelf.

De benodigde kennisgebieden kunnen we als volgt omschrijven:

- Invloeden van buitenaf, herkomst van deze invloeden, de werking van deze invloeden en de gevoeligheid van object oftewel objectkennis en materiaalkennis.
- Organisatie zoals projectmanagement, budgetbeheer, samen kunnen werken en communicatie.
- Logistiek omvat de routes die je moet nemen, de registratie die nodig is om het traject te begeleiden, de transportmiddelen en de verpakkingen
- Omgevingsfactoren zijn onder andere de locatie waar het voorwerp zich bevindt, voorschriften waar aan voldaan moet worden, gebouw, inrichting en veiligheid.
- De context van het object. Waarom of waardoor is het voorwerp behouden, hoe is het gebruikt en gaat het gebruikt worden.
- Ook wettelijk hebben we een zorgplicht. Deze zorg omvat veiligheid voor het voorwerp, veiligheid voor de mens en veiligheid voor de organisatie, vormgegeven in risicobeheer, bedrijfshulpverlening en collectiehulpverlening.

Om dit allemaal te kunnen doen en om te voorkomen dat we steeds weer alles opnieuw moeten doen, is het beheer en gebruik van gegevens noodzakelijk inclusief begrip van software, hardware en processen. In een woord: informatiebeheer.

Alles heeft met elkaar te maken. Om het voorwerp te begrijpen moeten we iets weten over het verleden, over de context ervan. Die context heeft altijd te maken met een omgeving. Het voortbestaan vindt plaats in een omgeving en het object is daar naartoe gebracht door middel van een logistiek proces. De wens om iets (of niets) te doen met een object komt voort uit een organisatie en leidt weer tot een logistiek traject met zijn eigen veiligheidsrisico's en logistieke karakteristieken. Dit alles

leidt tot, of is gebaseerd op, informatie die vervolgens aan elkaar moet worden gekoppeld om gericht op de voorliggende situatie te kunnen worden toegepast.

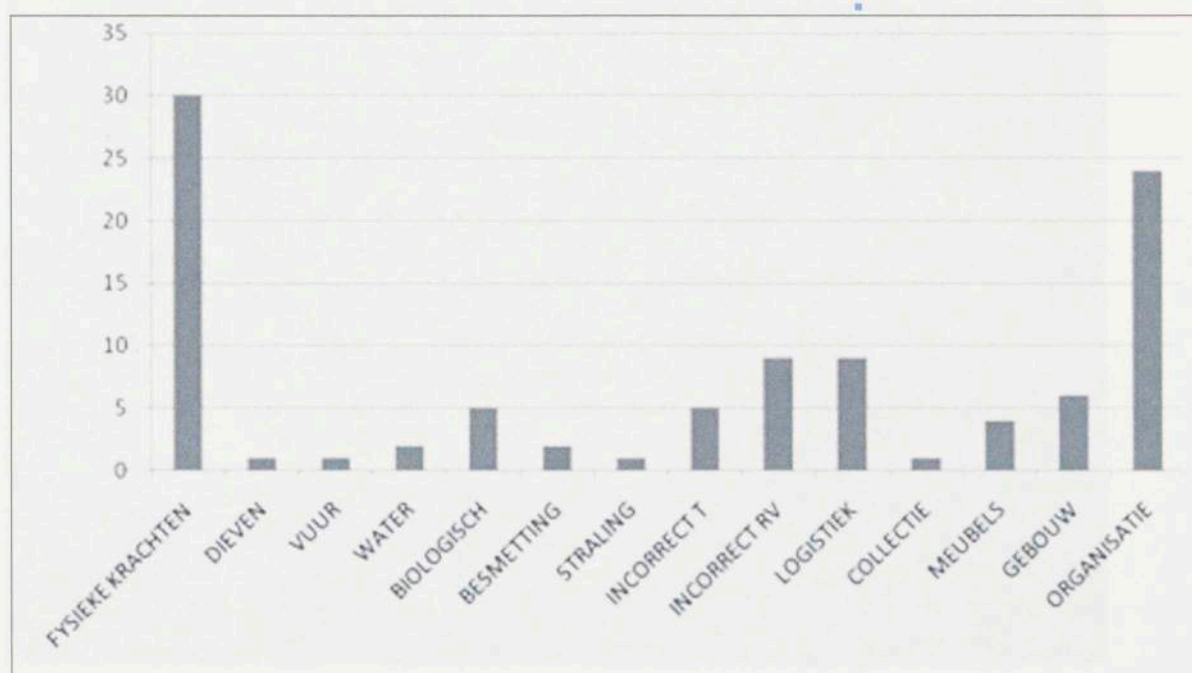
Deze complexiteit leidt tot mijn tweede stelling: preventieve conservering is te veelomvattend om er 'eventjes bij te doen'. Logisch gevolgd door stelling drie: preventieve conservering is een vak apart

Een oproep aan het opleidingsveld

Zonder opleidingen op alle niveaus zal er in dit vak apart geen innovatie plaatsvinden. Geen zinvolle innovatie zonder afstemming. Maar ook: geen zinvolle opleiding zonder afstemming. Juist op deze harmonisatie van de opleidingen gaat het een en ander mis. Idealiter zouden opleidingen moeten zijn afgestemd op de behoefte uit het werkveld en op elkaar. Het is buitengewoon jammer dat wij in beheer en behoud geen mogelijkheid hebben om schoolverlaters aan te trekken. Dit komt voor een niet onbelangrijk deel door de volledige onzichtbaarheid van ons vakgebied. En deze onzichtbaarheid is weer een gevolg van versnippering. Ik zou een ieder die betrokken is bij de drie opleidingen die zich bezighouden met het behoud van ons materiële erfgoed willen oproepen te vergeten wat voor programma's ze allemaal hebben en eerst eens de tijd te nemen om voor een blanco blad papier te gaan zitten. Daarop in kaart te brengen wat ons werkveld werkelijk aan kennis nodig heeft en daar vervolgens de vraag bij stellen wie in ons werkveld over welke kennis moet beschikken. Hiervoor kan uitstekend worden voortgeborduurd op het werk dat door Restauratoren Nederland in het project Beroeps- en Competentieprofielen is uitgevoerd. Als dan ook nog in kaart wordt gebracht welke kwantiteit aan professionals onze markt nodig heeft, kan begonnen worden met de vormgeving van de opleidingen. Opleidingen die interessant zijn voor schoolverlaters en de weg via MBO en HBO naar Universiteit mogelijk houden. Alleen dan kunnen wij het enorme potentieel 'handen met kennis' koppelen aan de gigantische bergen werk die op alle niveaus in beheer en behoud verzet moeten worden. Ons werk is te mooi om het te claimen voor de select few.

Dit inventariseren en van de bodem opbouwen moet natuurlijk niet door iedere opleiding zelf worden uitgevoerd. Dit kan alleen maar in nauwe samenwerking tussen de opleidingen en het werkveld. Namens het werkveld, verzameld in STEK, zeg ik al bij voorbaat volledige medewerking toe.

Staafdiagram met de score van 14 schadefactoren.
(Bron: Helicon)

RFID-technologie bij standplaatsregistratie in het Gemeentemuseum Den Haag

Susan Adam,
conservator
collecties
Gemeentemuseum
Den Haag

In het najaar van 2009 is het Gemeentemuseum Den Haag gestart met het omvangrijke project Standplaatsregistratie. De ruim 135.000 objecten en 8000 standplaatsen worden tijdens dit project voorzien van een RFID (Radio Frequency IDentification)-tag en de standplaats van alle kunstwerken wordt door het scannen van de tags geregistreerd in het collectieregistratieprogramma Adlib. Alle objectverplaatsingen – zowel binnen het museum als daarbuiten – zullen in de toekomst worden vastgelegd, waardoor voortaan elk object kan worden getraceerd.

Het Gemeentemuseum heeft een gevarieerde collectie: schilderijen, beelden, werken op papier, kunstnijverheid, mode en muziekinstrumenten. Alle collecties worden in huis bewaard. Het museum beschikt over verscheidene kleinere depots in de kelder van het Berlage-gebouw en één grote ruimte onder het naastgelegen museum Museum, waar de schilderijen, een deel van de meubelen en de mode worden bewaard.

In 1997 en 1998, tijdens een grootscheepse verbouwing en herinrichting van het museumgebouw, werd het project basisregistratie voltooid. Alle objecten kregen een unieke code (het objectnummer) en de basisgegevens van ieder object werden gecontroleerd, gestandaardiseerd en opgeslagen in Adlib. Het grootste deel van de collectie is tijdens het project basisregistratie geregistreerd en gefotografeerd. Standplaatsgegevens zijn in de meeste gevallen niet ingevoerd. De depots zijn echter zo ingericht dat de objecten snel te vinden zijn. Daarnaast worden voor sommige collecties de standplaatsen handmatig bijgehouden op inventariskaarten of digitale lijsten. Een geautomatiseerd standplaatssysteem, waarin ook (tijdelijke) verplaatsingen geregistreerd kunnen worden, was dan ook een lang gekoesterde wens van het museum en is een logisch vervolg op het project Basisregistratie. Daarom startte het museum met een onderzoek naar de mogelijkheden om tot een goed standplaatsregistratiesysteem te komen.

De toepassing van RFID-technologie

Besloten werd om gebruik te maken van de moderne RFID-technologie. Object- en standplaatsinformatie kan

hierbij worden opgeslagen in een tag en ter plaatse uitgelezen worden met een RFID-reader, de gMuseumTracker.¹ Deze techniek biedt het museum niet alleen de mogelijkheid om op efficiënte en eenvoudige wijze objecten aan hun standplaats te koppelen, belangrijk is ook dat verplaatsingen snel kunnen worden geregistreerd zonder eerdere of vaste standplaatsgegevens te verliezen. Daarnaast is een groot voordeel van RFID ten opzichte van bijvoorbeeld barcodes dat de tags contactloos en met meerdere objecten tegelijk gelezen kunnen worden door middel van bijvoorbeeld poortjes of een leestafel.

In 2009 werd gestart met de eerste fase: het coderen van alle 8000 standplaatsen. Aan elke mogelijke standplaats is een unieke code toegekend op basis van een standaardcodering: de Historic House Module.² Daarbinnen is onderscheid gemaakt tussen vaste en mobiele standplaatsen. Vaste standplaatsen zijn bijvoorbeeld de wand of het plafond waar een object aan is bevestigd, de vloer waarop het object staat of de (vaste) stellingkast, het rek of de lade waarin het kunstwerk zich bevindt. Mobiele standplaatsen zijn verplaatsbaar, zoals vitrines, kratten en kledingrekken. Alle standplaatsen zijn tijdens de codering voorzien van tags in de vorm van etiketten. Deze zijn in kunststof houders op de standplaatsen aangebracht, op vooraf vastgestelde locaties. Zo kunnen de tags op de tentoonstellingszalen gewoon mee worden geschilderd omdat altijd duidelijk is op welke plaats en hoogte de tag zich bevindt. De tags op de metalen stellingkasten in de depots zijn op een magneetstrip geplakt. Dit omdat een metalen ondergrond het infraroodsignaal verstoort waarmee de tag moet worden uitgelezen. De magneet zorgt ervoor dat dit wel mogelijk is.

Codering van objecten

Na het bepalen van de standplaatsen worden de 135.000 objecten gecodeerd. De unieke code die in de tag wordt opgeslagen is het unieke objectnummer. Het overgrote deel van de objecten kan worden voorzien van een tag. In veel gevallen betreft het een etiket in creditcard-formaat (hoe groter de tag, hoe groter afstand waarin de tag kan worden uitgelezen) met daarin een RFID-chip. Het objectnummer wordt met een printer in de chip geschreven. De tags (van zuurvrij papier en met een lijmlaag die geen schade aan het object toebrengt) worden achterop schilderijen en passe-partouts van prenten en tekeningen bevestigd of worden op zuurvrije labels geplakt en aan de

De achterzijde van de tag waarop de chip zichtbaar is.

voorwerpen gehangen. Ook de meubelen kunnen aan de onderzijde worden voorzien van een etiket.

Voor de modecollectie zijn speciale tags van kunststof aangeschaft, een druppelvorm aan een katoenen koordje die in de kleding kan worden genaaid. Deze 'druppels' worden niet met een printer beschreven, maar met een blokantenne. Helaas zijn er ook objecten waar het bevestigen van een tag aan het object onmogelijk is, zoals bij zeer kwetsbaar glaswerk en porselein. De kans dat de tag het object beschadigt, is te groot. Van deze objecten kan het nummer dus niet rechtstreeks van de tag worden gescand maar moet deze handmatig in de gMuseumTracker³ worden ingevoerd.

Na het aanbrengen van de tags op de standplaatsen en objecten worden beide gegevens aan elkaar gekoppeld met de gMuseumTracker. Door de tags te scannen met de gMuseumTracker wordt het object gekoppeld aan de standplaats. Er kan hierbij onderscheid worden gemaakt tussen de vaste standplaats (de bewaarplek in het depot) en de huidige standplaats (bijvoorbeeld in een tentoonstellingszaal of het restauratieatelier). De nieuwe informatie wordt gelijktijdig verwerkt in het collectieregistratiesysteem Adlib en is dan ook binnen enkele seconden zichtbaar voor de Adlib-gebruikers in het museum. Nadat het object is gecodeerd, kan door middel van het scannen van de tag met de gMuseumTracker alle objectinformatie inclusief foto op locatie worden geraadpleegd.

De praktijk

Momenteel werken verschillende teams van projectmedewerkers aan het coderen van alle collecties en het aanbrengen van de tags op de kunstwerken. Tegelijkertijd voeren de projectmedewerkers een extra controle uit. Alle basisgegevens in Adlib worden nagekeken en zonodig aangevuld. Voorwerpen die nog niet geïnteriseerd blijken, worden nu alsnog beschreven. Omdat heel systematisch en secuur alle depots worden aangepakt, is de verwachting gerechtvaardigd dat na afloop van het project alle objecten in het museum zijn getraceerd en geregistreerd.

Als de kunstwerken gecodeerd zijn en voorzien van een tag, is het bijhouden van de verplaatsingen een volgende stap: het project Standplaatsregistratie staat of valt uiteraard met de precisie en discipline waarmee de mutaties worden bijgehouden. Alle depotbeheerders en collectiemedewerkers krijgen de beschikking over een gMuseumTracker en zullen alle verplaatsingen moeten bijhouden, niet alleen in het depot maar ook op zaal of bijvoorbeeld naar het foto-, passepartout- of restauratieatelier. Een eenvoudige handeling (het scannen van de standplaatstag en de objecttag en de koppeling vindt met één druk op de knop plaats) moet dit makkelijk en werkbaar maken.

In de toekomst

Het zal nog enige jaren duren voor het project is afgerond. Het coderen en aanbrengen van de tags en het systematisch controleren van de gegevens van alle 135.000 objecten vergt veel tijd. Regelmatig moeten objecten worden geïdentificeerd of nieuwe beschrijvingen worden gemaakt. Desondanks biedt de RFID-technologie ons vele mogelijkheden. We weten na afronding van dit project niet alleen precies wat we in huis hebben, maar ook weten we exact waar elk object zich bevindt. Dit is niet alleen handig voor de depotmedewerkers; ook de medewerkers van de informatiebalie kunnen voortaan in enkele

seconden aan een bezoeker laten weten of een object op dat moment op zaal tentoongesteld is, dan wel op reis is of in het depot is opgeborgen.

Wellicht plaatsen we in de toekomst poortjes in ons gebouw en wordt de tag uitgelezen op het moment dat iemand met een kunstwerk door het poortje loopt. Het verplaatsen van objecten zou hiermee niet meer altijd met de gMuseumTracker hoeven, maar gaat dan vrijwel vanzelf. Ook voor de veiligheid van de kunstwerken zijn diverse toepassingen denkbaar: er kan gedacht worden aan een alarmsignaal dat afgaat wanneer iemand met een kunstwerk ongewenst het pand verlaat of aan het traceren van kunstwerken tijdens calamiteiten. Kortom, het standplaatsregistratieproject is voor het Gemeentemuseum Den Haag slechts een begin van een toekomst vol mogelijkheden.

1 De gMuseumTracker is een compacte handheld computer waarmee RFID-tags kunnen worden uitgelezen

2 De Historic House Module is ontwikkeld door Helicon conservation support BV. Het betreft een locatieregistratiesysteem, speciaal bedoeld voor historische gebouwen. Zie onder andere Foekje Boersma en Kirsten de Vries, Collectiemanagement. Historic House methodiek, Alphen aan de Rijn 2005

3 De gMuseumTracker is voorzien van een softwareprogramma dat speciaal voor het Gemeentemuseum Den Haag is ontwikkeld door Navisum BV. Dit programma zorgt ervoor dat standplaatsen en objecten makkelijk gecodeerd, gekoppeld en verplaatst kunnen worden én zorgt voor de link naar ons collectieregistratiesysteem Adlib.

Medewerker die de tag op de standplaats scant met de tracker.

(Beide foto's: Gemeentemuseum Den Haag)

Normen voor verpakking en transport

De entree van collectiebeheer in normeringsland

Cindy Zalm,
voorzitter
Nederlandse
Registrars Groep
en projectmanager
nieuwbouw depot
Amsterdams
Historisch Museum

Normen kunnen op verschillende manieren worden gebruikt. Vaak worden zij opgesteld om een bepaalde kwaliteitsgarantie te kunnen waarborgen. Zeer belangrijk zijn ze als ze onze veiligheid moeten garanderen zoals bij het Duitse TÜV of ons eigen KEMA-keur. De norm wordt dan meer een pakket van eisen waaraan een product of dienst moet voldoen. In de medische sector vind je dit veel terug. Apparatuur en middelen moeten aan allerlei veiligheidseisen voldoen. Binnen Europa kennen we er ook een groot aantal, waardoor de uitwisselbaarheid tussen de verschillende landen moet verbeteren, bijvoorbeeld voor stopcontacten en stekkers. Nieuw is de introductie van Europese normen in museumland: deze is recentelijk in een stroomversnelling gekomen.

De museale wereld is geen branche waar sprake is van een groot aantal normen dat onze werkwijze bepaalt. Collectiebeheer wordt doorgaans beschouwd als maatwerk en kan verschillen naar de aard van de collectie en/of de instelling. Door het ontbreken van een museumwet is in Nederland ook nooit de behoefte gevoeld om wetgeving verder uit te werken in normen of richtlijnen. Toch zijn er op het gebied van collectiebeheer wel een aantal normen en richtlijnen geformuleerd: van oudsher de meest concrete waren wel de richtlijnen voor verlichting en voor museum binnenklimaat. Deze laatste is onlangs door het ICN vervangen door een nieuwe publicatie die geen set van vaste waardes biedt waaraan het klimaat moet voldoen, maar die veel meer een methode is om te komen tot het realiseren van het juiste klimaat voor een specifieke collectie en gebouw. Met de richtlijnen voor museale verlichting gebeurde al eerder iets vergelijkbaars. De in 2009 verschenen Lichtlijnen van het ICN geven heel helder de relatie tussen verlichtingssterkte, verlichtingsduur en verkleuring weer zonder maxima aan deze waarden te koppelen. Er wordt beschreven hoe een collectiebeheerder tot verantwoord beleid kan komen voor het gewenste behoud. Dit beleid kan voor iedere collectie, en in theorie zelfs voor ieder object, anders uitvallen.

Die keuze om veel meer naar het proces te kijken dat wordt doorlopen dan een ijkpunt te creëren met een aantal minimumwaarden, zie je eigenlijk steeds weer terug. Het geldt bij uitstek voor Spectrum. Geen norm of richtlijn op zichzelf, maar een handboek voor het opstellen van procedures voor het beheren van een collectie. In dit handboek wordt wel degelijk een norm gesteld: namelijk voor de procedures die een instelling minimaal zou moeten vastleggen en voor wat minimaal in een bepaalde procedure zou moeten worden vastgelegd. Aan de opname van een museum in het Museumregister is ook een normering gekoppeld. Niet ieder museum kan zich zomaar laten registreren. Er zit een toetsing aan vast, waarna een museum al dan niet wordt toegelaten tot het register. De toetsing bestaat uit het invullen van een vragenlijst en het verstrekken van een aantal documenten. Er moeten door de organisatie keuzes zijn

gemaakt en worden onderbouwd in de vorm van bijvoorbeeld een collectieplan. Er is daarbij meer dan één antwoord mogelijk, maar ook hier gaat het vooral om het doorlopen proces.

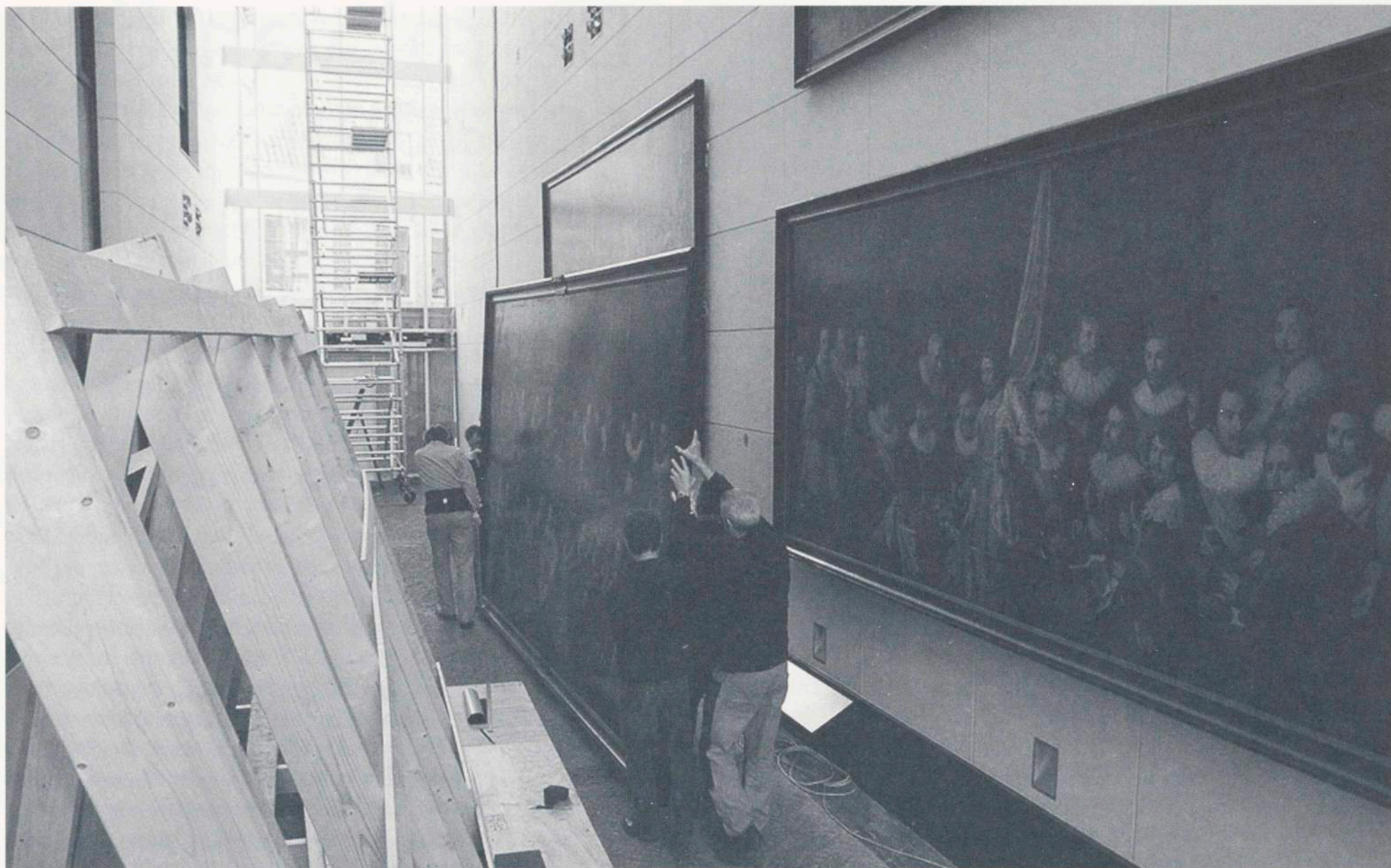
Europese norm voor verpakking en transport

Ook de normcommissie voor het opstellen van een Europese norm voor verpakking en transport heeft de keus gemaakt om geen vaste waarden voor te schrijven voor beide, maar een procedure te omschrijven die gevolgd moet worden. Er is gekozen om de opdracht in tweeën te knippen en één norm op te stellen voor verpakking en één voor transport. Hoewel beide onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, maakt het de informatie overzichtelijker en makkelijker te raadplegen en wordt het mogelijk om op kortere termijn in ieder geval een van beide te publiceren.

De Europese norm voor verpakking en transport is een initiatief vanuit de Europese Unie. Normen kunnen op drie verschillende niveaus worden ontwikkeld: landelijk, Europees of mondiaal. Normen die op een hoger niveau worden ontwikkeld, worden ook altijd op de lagere niveaus geïmplementeerd, tenzij zij strijdig zijn met de lokale wetgeving of wanneer binnen het gebied van het lagere niveau al stringenter normen van kracht zijn. De normen worden ontwikkeld door normaliseringinstituten. In Nederland is de belangrijkste het Nederlands Normalisatie Instituut (het NNI), voor Europa is een van de grootste instituten het CEN (Comité Européen de Normalisation). Hun normen worden aangeduid met nummers die vooraf worden gegaan door respectievelijk de letters NEN en EN. Zo is NEN 2728:2006 de laatste update van de Nederlandse norm voor permanent houdbaar papier. Mondiaal kennen we vooral de ISO-normen (International Organisation for Standardization).

Vertegenwoordiging door de NRG

Een norm heeft niet de kracht van wet en heeft geen juridische status. Partijen kunnen zich vrijwillig verplichten zich aan de norm te houden. Een norm kan pas juridische status verkrijgen als zij op een andere manier onderdeel wordt van een overeenkomst. Bijvoorbeeld wanneer

een leverancier ze onderdeel maakt van de leveringsvoorwaarden, of wanneer partijen in een overeenkomst vastleggen zich aan een norm te houden. Overheden kunnen in hun wetgeving ook partijen verplichten zich aan een norm te houden.

Wanneer een norm ontwikkeld wordt, nodigt het verantwoordelijke normaliseringinstituut experts uit het veld uit om plaats te nemen in een commissie die belast wordt met het schrijven van de norm. In het geval van de normen voor verpakking en transport ligt deze verantwoordelijkheid bij het CEN. Deze heeft dus een Europese commissie in het leven geroepen. De leden worden geworven via de landelijke normaliseringinstituten. Dit wordt zo gedaan omdat men streeft naar een brede afspiegeling van betrokkenen vanuit alle Europese lidstaten. De landelijke normaliseringinstituten vaardigen niet alleen experts af, maar vormen doorgaans ook een eigen landelijke commissie die de werkzaamheden in Europees verband volgt en de concept-normen beoordeelt. Deze commissie stemt straks over de normen en kan daarmee op afstand dus ook een belangrijke bijdrage leveren. Alleen afgevaardigden van deze commissie kunnen hun land vertegenwoordigen op het Europese niveau.

In Nederland is het zo geregeld dat experts die meepraten in de landelijke commissie, de kosten delen die gemoeid zijn met het managen en functioneren van die zelfde commissie. In Nederland betekende dit aanvankelijk bij de oprichting een oververtegenwoordiging van commerciële partijen. Er waren geen musea bereid gevonden geld en tijd te investeren in het ontwikkelen van normen. De Nederlandse Registrars Groep (NRG), onderdeel van de NMV-Sectie Collecties, is van mening dat het niet wenselijk is dat alleen leveranciers meepraten over normen die straks ongetwijfeld bepalend worden voor onze dagelijkse werkzaamheden en die direct te maken hebben met onze zorgplicht voor het roerend cultureel erfgoed. Daarom heeft zij besloten wel plaats te

nemen in zowel de Nederlandse als de Europese commissie. Zij kon en kan dit doen dankzij de steun van NMV en ICN. Nu we een jaar of vier verder zijn, is de balans binnen beide commissies wel verbeterd maar blijven commerciële partijen een belangrijke rol spelen.

Ontwikkeling van normen voor behoud van cultureel erfgoed

De normen voor verpakking en transport zijn slechts een onderdeel van de Europese commissie die zich bezig houdt met het ontwikkelen van normen voor behoud van cultureel erfgoed. Binnen andere commissies wordt ook gewerkt aan normen en richtlijnen voor onder meer het binnenklimaat in erfgoedinstellingen, evaluatiemethoden voor conserveringsbehandelingen, terminologie, conserveringsplanning, veiligheid bij het gebruik van cultureel erfgoed en materiaalgebruik ten behoeve van conservering. De komende jaren zullen nieuwe normen in een steeds hoger tempo worden vastgesteld. Iedere vier jaar moeten bestaande normen worden getoetst en eventueel worden aangepast.

De norm voor verpakking zal waarschijnlijk dit najaar in Europa worden verspreid voor stemming. Bij een positief resultaat betekent dit dat de norm in 2011 zal worden geïmplementeerd. De NRG zal dan samen met NMV, ICN (nu RCE) en LCM kijken hoe we de norm zo goed mogelijk bekend kunnen maken bij Nederlandse collectiebeheerders en registrars. Naar verwachting zijn er nog wel een jaar of twee gemoeid met het voltooien van de norm voor transport.

Het verplaatsen van een groot schutterstuk in het Amsterdams Historisch Museum.

(Foto: AHM)

Museums matter! De rol van de musea in de maatschappij

De European Museum Advisors Conference (EMAC) in Helsinki, 2-5 juni 2010

Marianne de Rijke,
provinciaal
museumconsulent
Utrecht

Dit jaar werd voor de achtste keer de European Museum Advisors Conference (EMAC) gehouden. EMAC is een Europees congres voor die landen die museumadviseurs als beroepsgroep kennen. Dit jaar was Finland gastland. Het centrale thema van het congres was 'Museums matter!' oftewel: de sociale rol van musea en hun impact op de maatschappij.

Finland kent 1000 musea waarvan er 300 aangemerkt kunnen worden als professioneel. Er zijn 21 provinciale musea die ook als taak hebben kleinere musea ondersteuning en advies te geven. Bovendien bieden zij een scholingsprogramma aan.

In Helsinki kwamen 55 deelnemers uit 11 landen bijeen voor 30 lezingen en 10 excursies en bijzondere avondontvangsten. De organisatie lag in handen van de National Board of Antiquities en het Helsinki City Museum. Traditioneel is de delegatie uit Nederland een van de grotere en, sinds het adviseurschap in Engeland sterk is afgebouwd, zelfs de laatste jaren de grootste. Deelname van de Nederlandse museumadviseurs werd grotendeels vergoed door een Europees subsidie van Grundtvig in het kader van hun 'life long learning' programma.

Resolutie van Middelburg

Het centrale thema van het congres was de sociale rol van musea en hun impact op de maatschappij. Een thema dat ook in Nederland actueel is gezien de resolutie die is aangenomen in Middelburg tijdens het laatste NMV-museumcongres. 'De Nederlandse musea gaan proactief de gemeenschap en de politiek benaderen om, vanuit onze kerntaken en met respect voor onze authenticiteit, plannen en programma's te ontwikkelen ter ondersteuning van sociaal-maatschappelijke opdrachten en projecten. Hiermee verwacht de museale branche dat er een wederkerigheid met de gemeenschap en de politiek ontstaat, met andere woorden, dat de politiek met haar meedenkt over de gemeenschappelijke opdrachten en de benodigde voorwaarden daarvoor schept.' Aangezien het merendeel van de kleine en middelgrote musea niet aanwezig was op het congres is goed voor te stellen dat het voor de meeste musea nog niet duidelijk is hoe zij precies die sociaal-maatschappelijke rol kunnen vervullen. Welke voorbeelden hiervan werden in Helsinki besproken en welke kunnen als inspiratie dienen?

Reorganisatie en hervorming

In Noorwegen hebben grote museale reorganisaties plaatsgevonden waarbij meerdere musea samengevoegd zijn tot kleinere eenheden met een goede professionele en financiële basis. Dit ging niet zonder slag of stoot en het zal geen verbazing wekken dat vooral het loslaten van eigen koninkrijkes gevoelig lag! Er zijn ook 24 museale netwerken opgezet gebaseerd op een vakinhoudelijk thema (zoals collectieregistratie, conservering) of naar type museum (zoals maritiem, of landhuizen). In Denemarken ging men nog een stap verder en daar is

het aantal provincies en gemeentes sterk gereduceerd. Dit alles heeft een grote invloed gehad op de musea, die ook in aantal teruggebracht zijn, maar die tevens een grotere rol hebben gekregen in de maatschappij waarbij educatie een speerpunt is geworden. De musea worden nu symbolisch 'vuurtorens' genoemd omdat ze een wegwijsfunctie in de gemeenschap hebben gekregen. Als we kijken naar Nederland met zijn vele kleine musea en oudheidkamers merken we een toenemende kloof tussen de grote musea en de kleintjes die vaak niet meer meekomen in de toenemende professionaliteitseisen en de digitale nieuwe wereld. De hele goede uitzonderingen uiteraard daargelaten! Het is niet zozeer dat in Scandinavië musea ter ziele zijn gegaan, als wel dat er grotere bestuurseenheden zijn gekomen waardoor er een grotere armslag in dagelijkse werkzaamheden en financiën is ontstaan. Iets om in Nederland – als adviseur in ieder geval – van te dromen.

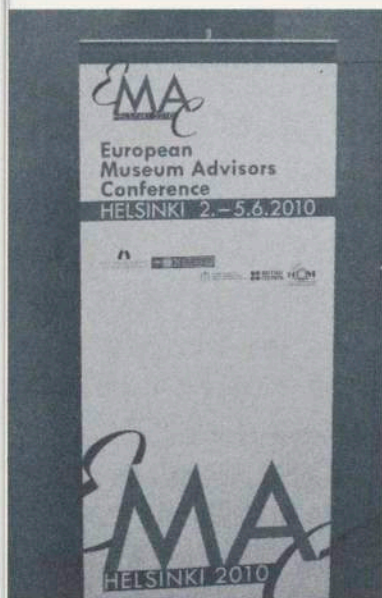
Waardering van musea

Hoe waardeer je feitelijk musea? Dat musea cultureel van waarde zijn voor een gemeente, economisch van invloed zijn bij toerisme mag verondersteld zijn, maar welk klein museum kan hier actief op inspelen? Musea worden kwalitatief gemeten onder andere via Museumregistratie, maar wat blijft daarvan hangen bij het brede publiek? Welk museum heeft in zijn missie het sociale of economische belang opgenomen? Is er naast een kwaliteitskeuring eigenlijk niet ook een behoefte aan een manier om de rol van een museum in een regio af te kunnen meten? In Engeland is hier inmiddels een stappenplan voor opgezet. Onderdeel hiervan is een marktonderzoek, waarbij de culturele behoefte van de omgeving in kaart wordt gebracht. De museale missie, visie en doelen worden onder de loep genomen waarbij het sociale belang wordt omgezet in producten en gewenste uitkomsten. Bij de lokale overheid wordt bekeken wat men het waard vindt om in musea te investeren en wat zij daarvoor terug verlangen. Het opzetten van een netwerk en het managen van de relaties is hierbij erg belangrijk.

Publieksbegeleiding: in het museum en digitaal

Nu bijna alle musea ver gevorderd zijn met de collectieregistratie, is een volgende stap die registratie in breder verband op het web aan te bieden. Dit kan bij Europeana (Europese portal voor bibliotheken, archieven en musea) maar ook op een provinciale erfgoedsite en de eigen museumsite. Aangevuld met verhalen en de met de mogelijkheid het publiek zelf informatie aan te laten vul-

Het affiche met de aankondiging van de EMAC in Finland.

len wordt de (potentiële) bezoeker steeds meer op zijn wenken bediend. Dit vereist wel dat er goed nagedacht wordt over de vorm waarin men de collectie op het web aanbiedt. Collectieregistratie op orde hebben is één ding maar het vervolgens voor een breder publiek aanbieden vereist aanvullende informatie die veelal niet in de database zit. En hoe is de kwaliteit van de digitale afbeeldingen? En als men nog steeds bang is dat daarna niemand meer echt in het museum op bezoek komt, dan heeft men toch de aansluiting op het web de afgelopen jaren goed gemist!

Ter plekke in het museum wordt door de verwende bezoeker steeds meer verwacht aan sociale vaardigheden van de rondleider. De sterk veranderende samenleving vraagt ook een aanpassing van de scholingsprogramma's. Een nieuwe opleiding in Vlaanderen voor museumgidsen besteedt ruim aandacht aan competenties, groepsdynamiek en het museum als instituut in de maatschappij.

Sociale cohesie en andere idealen

Museale activiteiten om sociale cohesie te bevorderen en aandacht te schenken aan de diversiteit in de samenleving worden steeds meer aangeboden. Dit kan zover gaan dat een complete achterstandswijk door de komst van een museum totaal wordt opgekrikt, zoals in Bilbao met de komst van het Guggenheim Museum. Ook cultuur en zorg komt steeds meer onder de aandacht waarbij samengewerkt wordt met zorginstellingen zoals in Manchester waar kunst zelfs op 'doktersvoorschrift' plaatsvindt ('Arts on prescription') in samenwerking met de geestelijke gezondheids- en sociale hulpdienst. Vanuit Portugal ging de bijdrage zover, dat musea worden gezien als plekken die mensen helpen hun eigen leven en de omgeving anders te laten waarnemen. Omgang met minderheden, de multiculturele samenleving en basisprincipes van die samenleving zoals respect kunnen (en moeten?) door de musea worden uitgedragen. 'Vraag niet wat een gemeenschap voor het museum kan doen, maar wat het museum kan betekenen voor de gemeenschap.' Benieuwd wat de mediterrane blik op de musea ons brengt bij het volgende EMAC in 2012, als Portugal gastland is!

Musea en hun connecties

De musea die hun verzamelterrein nog steeds als een hobby zien en zich niet bekommeren om samenwerkingsverbanden waardoor men sterker komt te staan zijn gelukkig steeds meer in de minderheid. Deze ontwikkeling wordt ook in toenemende mate bevorderd door allerlei subsidieprogramma's van overheden, die samenwerking met andere (culturele) partners als een voorwaarde stellen. Steeds meer cultuurhuizen komen in kleinere gemeentes tot stand waarbij er interessante combinaties ontstaan met banken, bibliotheken, historische verenigingen, VV's, kunstuitlenen en musea. Verder is er volop aandacht voor volkscultuur dat in het kader van de cultuurparticipatie nu wordt ingezet om mensen samen te binden en door projecten aandacht te vragen voor zaken als identiteit en globalisering.

Toch is het nog wel zo, dat met name in de kleine, soms geheel op basis van vrijwilligers gerunde musea men opgeslokt wordt door de alledaagse beslommingen en men te weinig bedenkt wat de positie is van het museum in de maatschappij in het algemeen, en in de plaatselijke samenleving in het bijzonder. Sluit men met de programmering aan bij wat er sociaal-maatschappelijk plaatselijk

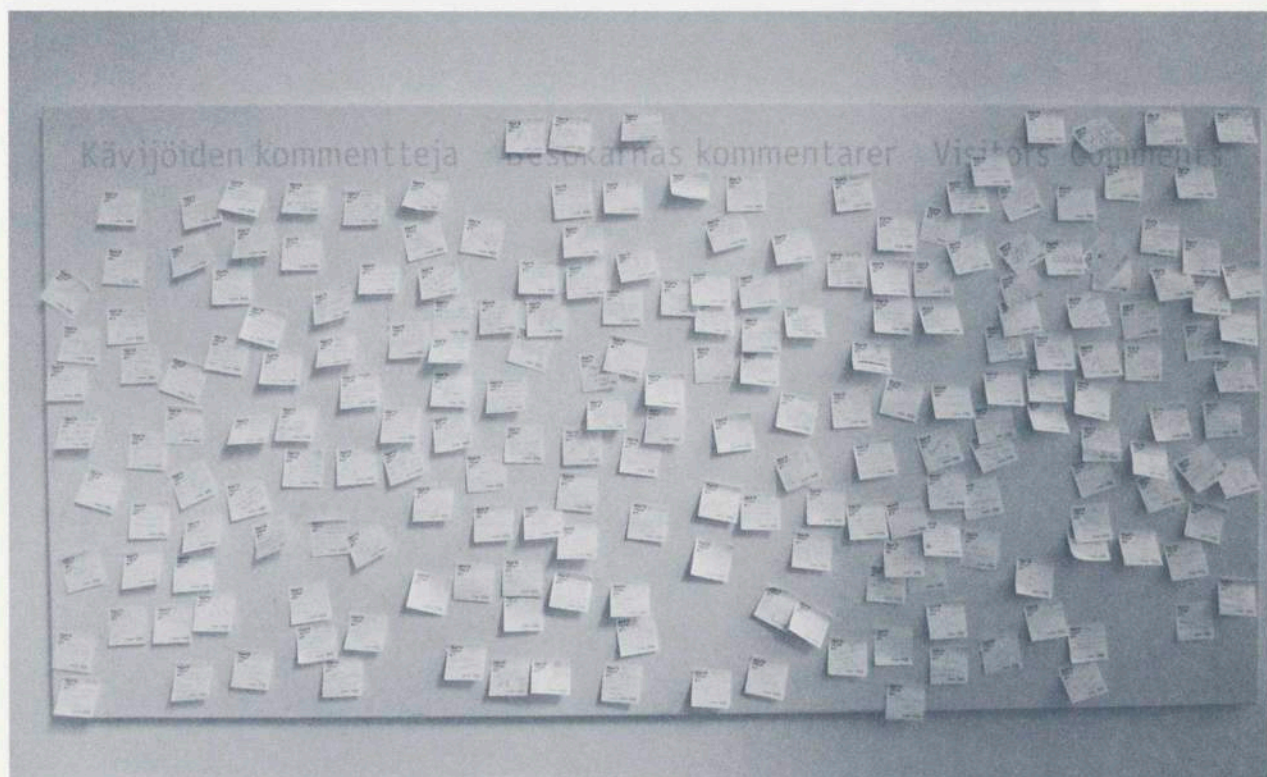

speelt? Worden nieuwe doelgroepen ook bereikt? Denkt men er weleens over om projecten met lokale kunstenaars op te gaan zetten? Reflecteert het museum sowieso weleens over hoe de presentatie overkomt op de plaatselijke bevolking? Vragen die over het algemeen nog te weinig gesteld worden bij (vaak kleinere) musea en die in een samenleving waarbij steeds meer keus is en variatie wordt verwacht toch echt aan de orde zijn. De museumconsulenten van Nederland en Vlaanderen zijn vol inspiratie teruggekomen van dit congres: neem dus contact met hen op en laat u zich ook inspireren!

Zie voor alle presentaties:
http://www.nba.fi/en/emacs_2010_presentations

Presentaties in
 Espoo, in het
 WeeGee
 ExhibitionCenter.

Een muur vol met
 commentaren van
 deelnemers tijdens
 de conferentie

Collectiewacht in Gelderland

Professionalisering in collectiebeheer op maat

Bernadette van Beek,
plv. coördinator
Collectiewacht,
Gelders Erfgoed
en Susanne van
den Beukel,
coördinator
Collectiewacht,
Gelders Erfgoed

De Collectiewacht komt voort uit de ervaringen van voormalig adviseurs behoud en beheer van collecties in musea binnen Gelders Erfgoed Hans Piena en Marysa Otte. Zij merkten dat hun adviezen vaak weinig effect hadden of te laat kwamen en namen daarom het initiatief tot de oprichting van de Collectiewacht. De pijlers waarop deze service aan Gelderse musea rust zijn preventie, bescherming, continuïteit en meetbare resultaten.

Om de conditie van een collectie op lange termijn te behouden en te verbeteren is een planmatige aanpak, inzicht in en kennis van die collectie nodig. En niet te vergeten, de betrokkenheid van museummedewerkers. Maar musea bleken het in de loop van de tijd steeds drukker te krijgen met het inrichten van tentoonstellingen, rondleidingen, ontvangsten etc., zodat de behoud- en beheertaken er vaak bij in schoten.

Vanuit dit idee hebben Hans Piena en Marysa Otte, voormalig materiaaldeskundige en houtrestaurator, respectievelijk consultant behoud en beheer van Gelders Erfgoed, al in 2004 het initiatief genomen de Collectiewacht op te richten. Subsidiegevers zijn de provincie Gelderland, de Mondriaan Stichting en het Prins Bernhard Cultuurfonds.

Een zestal Collectiewachters, allen restauratoren, zijn geselecteerd. Zij zijn gespecialiseerd op het gebied van hout, boeken & papier, glas & keramiek, metaal, schilderijen & gepolychromeerde objecten en textiel. Gelders Erfgoed sluit contracten met hen én de deelnemende musea.

In enkele pilots is de opzet van de Collectiewacht uitgetest en deze bleken goed aan te sluiten bij de behoeften van de collectiebeheerders. Ook de benodigde tijd voor de nulmeting en abonnementsbezoeken kwam redelijk overeen met de werkelijkheid. Omdat de meeste musea in Gelderland met Adlib werken, is er een speciale Adlib-module ontworpen op initiatief van het Gelders Erfgoed. De eerste resultaten zijn hierin sinds 2008 vastgelegd en 15 instellingen hebben inmiddels 20 materiaalkeuzes gemaakt. De startfase loopt tot eind 2012.

Kate van Lookeren
Campagne is
Collectiewachter
Glas en Keramiek.

Het doel van de Collectiewacht

De Collectiewacht Gelderland is een service aan Gelderse musea. Het is de bedoeling dat door deze service de staat van de erfgoedcollecties op peil wordt gehouden. De pijlers waarop de Collectiewacht rust, zijn preventie, bescherming, continuïteit en meetbare resultaten.

De Collectiewachters onderzoeken de verschillende deelcollecties waarvoor de musea een abonnement hebben afgesloten. Dit gebeurt zoveel mogelijk en bij voorkeur samen met een of meerdere museummedewerkers. De museummedewerker krijgt veel informatie van de materiaaldeskundigen. Men leert hierdoor meer over de objecten. Over de constructie, de materialen en hun gevoeligheden en de meest voorkomende schades en men leert tegelijkertijd de ernst van de schade in te schatten. De museummedewerker zal hierdoor beter zijn signalerende functie kunnen uitvoeren en het spreekt voor zich dat een verdieping van kennis over de objecten zijn betrokkenheid zal vergroten.

Door middel van onderzoeken wordt de staat van de collectie in beeld gebracht. De informatie van de restauratoren wordt digitaal gekoppeld aan de collectieregistratie. Met deze gegevens heeft de erfgoedinstelling een onderbouwing voor subsidieaanvragen in de hand. Men weet heel nauwkeurig welke objecten restauratie behoeven en wat er nodig is om de omstandigheden waarin objecten geborgen of tentoongesteld zijn, te verbeteren.

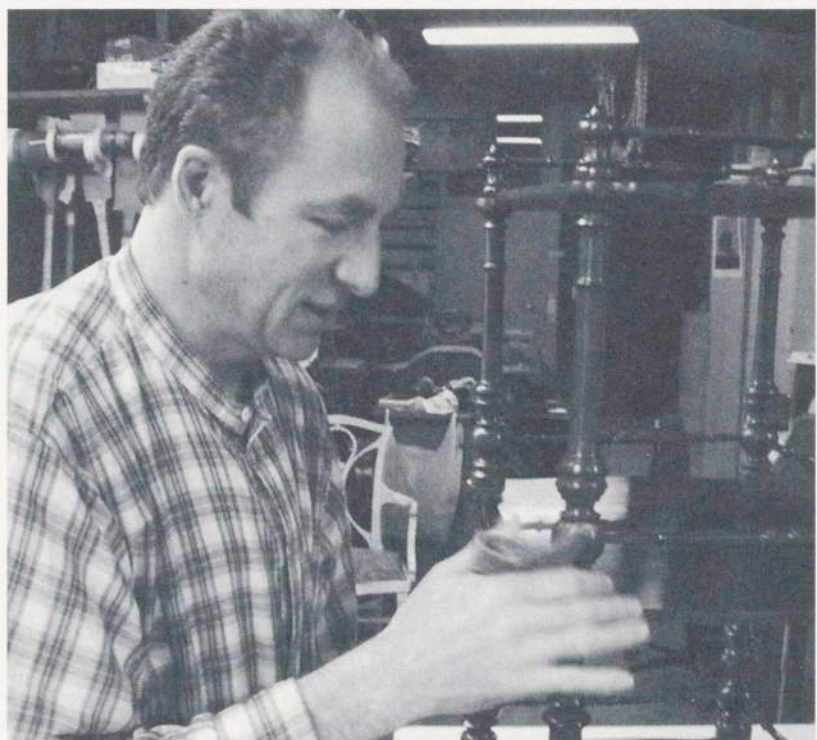
Een laatste voordeel van de Collectiewacht is, dat de collectieregistratie structureel wordt bijgehouden, verbeterd en verdiept.

De opzet van de Collectiewacht

De Collectiewacht is een abonnementsstelsel met een looptijd van vijf jaar. Een museum kan één of meer keuzes maken tussen zes categorieën materiaal: hout, boeken & papier, glas & keramiek, metaal, schilderijen & gepolychromeerde objecten en textiel.

Het museum sluit een contract met Gelders Erfgoed, waarin de keuze is opgenomen. Daarna volgt een nulmeting door de Collectiewachter waarbij vijf urgenties worden vastgelegd. Het belangrijkste criterium voor het vaststellen van de urgentiegraad is het dreigende verlies van materiaal of onderdelen van het object.

De Collectiewachter maakt hiervan een inschatting. Als de collectie klein is, kan elk object afzonderlijk bekeken worden. Als de collectie hiervoor te groot is, wordt alleen de kerncollectie bekeken, of wordt de nulmeting steekproefsgewijs uitgevoerd.

Voor de nulmeting wordt gebruik gemaakt van gegevens vanuit de collectieregistratie. Het museum levert de benodigde gegevens via Adlib export aan. De Collectiewachter vult deze gegevens aan met zijn bevindingen. Hierna ontvangt het museum een rapport met een indicatie over de conditie van hun collectie en een overzicht van benodigde uren voor conservering en restauratie. Dit rapport kan onder andere als basis dienen voor een restauratieofferte, of het benaderen van fondsen om subsidies te verkrijgen.

Na de nulmeting volgen de jaarlijkse abonnementsbezoeken. Men gaat uit van 16 uur per jaar per materiaalsoort. Mocht er meer onderzoek of advies nodig zijn, dan kan het museum altijd de Collectiewachter extra inhuren op eigen kosten. Na elke ronde abonnementsbezoeken volgt een verslag, zodat te volgen is hoe de urgenties verschuiven. Op deze manier kan in de loop van de jaren een conditieshistorie opgebouwd en nagekeken worden.

De Collectiewacht wordt zoveel mogelijk op maat aangeboden. In een enkel geval blijkt, dat de omstandigheden waarin de collectie geborgen is, zo beroerd is, dat men eerst besluit deze te verbeteren. Samen met de collectiebeheerder wordt dan afgesproken wat er precies onderzocht wordt en hoe het museum zelf de achteruitgang kan tegengaan. De Collectiewachters begeleiden hierin de medewerkers, geven praktische aanwijzingen hoe de objecten te hanteren, hoe te ondersteunen in opslag of tijdens de tentoonstelling en hoe dit te documenteren. Het doel is niet de restauratie van objecten maar vooral het voorkomen van verder verval. Hoe meer aandacht deze preventieve conservering krijgt des te minder restauratie nodig is en dat scheelt op lange termijn veel kosten.

De coördinatie van de Collectiewacht is in handen van Gelders Erfgoed. De coördinator Collectiewacht brengt de musea in contact met de materiaaldeskundigen, begeleidt deze, waakt voor een uniforme output, evalueert dit met de museumdirectie en de collectie- en gebouwenbeheerder en stelt in samenspraak daarmee per jaar de doelen vast.

Ook voor erfgoedinstellingen buiten de musea

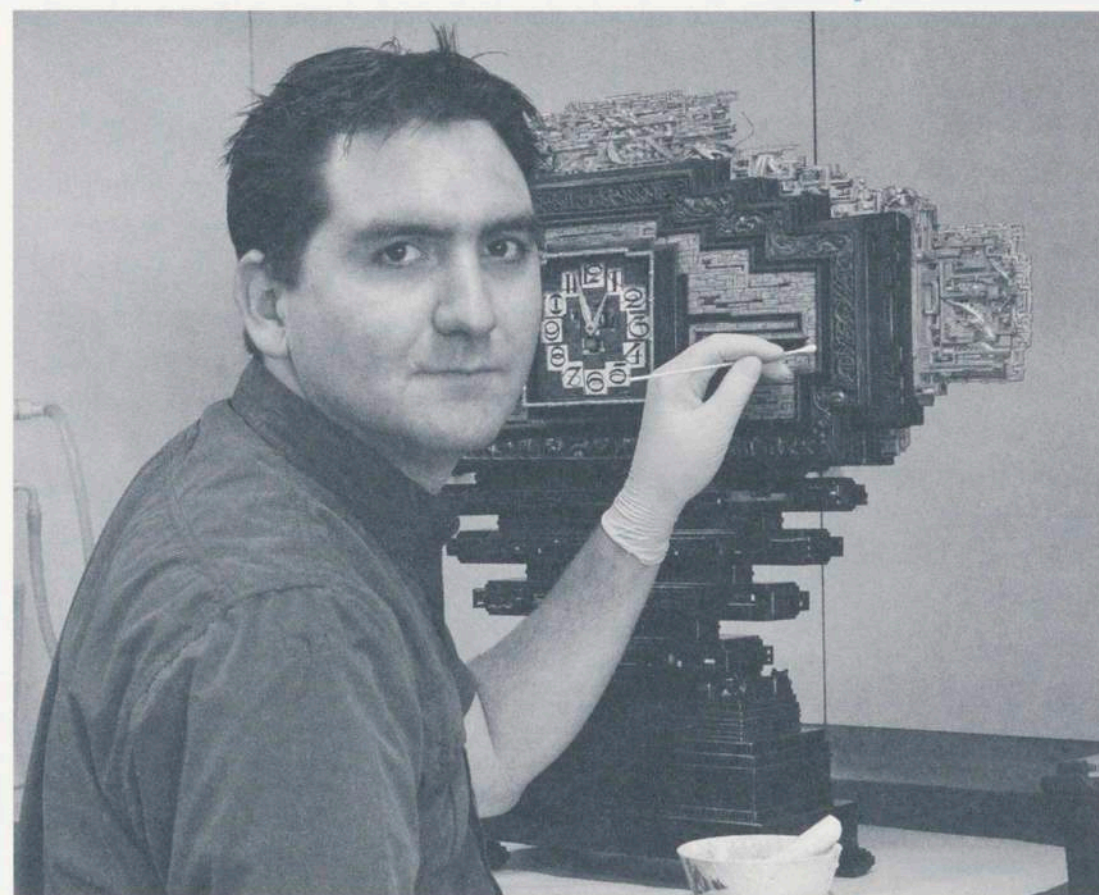
Alle Gelderse musea die beschikken over een digitale basisregistratie van hun collectie kunnen een abonnement nemen op de Collectiewacht. In Gelderland gaat het om 81 geregistreerde musea en drie die de status voorlopig geregistreerd hebben.

De Collectiewacht staat echter in principe open voor deelname van alle cultureel erfgoedinstellingen. De laatste tijd komen er ook aanvragen binnen van andere erfgoedinstellingen dan musea, bijvoorbeeld kloosters en kerken, archiefdiensten en bibliotheken. Voorop staat dat de collectie digitaal geregistreerd en toegankelijk moet zijn.

www.collectiewacht.nl

Hans Piena, meubelrestaurateur, is een van de initiatiefnemers van de Collectiewacht.

(Bron: folder Collectiewacht)

Collectiewachter Michiel Langeveld is metaalrestaurator en docent metaalrestauratie.

Nieuws uit Nederland

Scholingsaanbod LCM

Het scholingsaanbod van LCM zal u voortaan aangeboden worden in kleine porties en niet in een jaarversie. Daartoe wordt de scholingspagina op www.museumconsulent.nl aangepast. Ook zal dan via een Agenda in een oogopslag duidelijk zijn welke cursussen op de rol staan.

Publicatie:

Over passie en professie; Een eeuw publieksbegeleiding in de Nederlandse musea

Het heden is slechts begrijpelijk wanneer je het verleden kent. Dat geldt ook museumeducatie. Begin twintigste eeuw werd in musea al gesproken over interactie en dialoog, vraaggericht werken, 'outreachwerk' en 'social inclusion'. Uiteraard was de terminologie en het beschikbare gereedschap destijds anders, maar er valt veel te leren van de ervaringen die de afgelopen 100 jaar zijn opgedaan.

Om die reden heeft Cultuurnetwerk Nederland samen met Erfgoed Nederland een uitgebreid onderzoek naar de Nederlandse museumeducatie verricht. Het resultaat, *Over passie en professie; Een eeuw publieksbegeleiding in de Nederlandse musea*, geeft inzicht in het verloop van de professionalisering van het educatieve museumwerk en vele andere aspecten die voor de ontwikkeling van museumeducatie van belang zijn. De inhoud is gebaseerd op literatuuronderzoek en op tal van gesprekken, interviews en dubbelinterviews met personen die vroeger en nu een prominente rol hebben gespeeld in de museumeducatie. De publicatie bevat tevens fraaie portretten van hen, gemaakt door Michiel van Nieuwkerk.

Bestellen kan via: Cultuurnetwerk Nederland (www.cultuurnetwerk.nl)

Nieuws uit Vlaanderen

STAM - Stadsmuseum Gent

Op 8 oktober 2010 opende STAM, het nieuwe dynamisch museum over Gent. Het is een veelzijdig kruispunt waar inwoners, gebruikers en (internationale) bezoekers gefascineerd raken door Gent en door stedelijkheid wereldwijd. Het STAM is een perfecte introductie tot Gent: je vindt er het geheugen van de stad, de polsslag van de hedendaagse stad én een blik op de toekomst. Daarna verwijst het STAM je door naar de stad zelf, want die is het absolute topstuk van het Stadsmuseum. Je vindt het STAM in de grondig gerenoveerde Bijloke-abdij met een hedendaags entreegebouw. Het verhaal van de stad wordt er uit de doeken gedaan aan de hand van sprekende stukken uit de brede collectie Gent. Vanuit het verleden bekijkt het STAM het heden en schetst het een beeld van de toekomst. Dit alles in een historisch kader met een eigentijdse aanpak, net als Gent zelf.

In de toekomstzaal presenteert het STAM grote stedenbouwkundige ontwikkelingen. De tijdelijke tentoonstellingen zullen het begrip 'stedelijkheid' bevattelijk maken. Het STAM is dus meer dan een museum. Als erfgoedforum wil het doorverwijzen naar andere erfgoedspelers die Gent tot Gent maken. Samen met hen zal het STAM het Gentse erfgoed blijvend onder de aandacht brengen.

Het STAM wil een platform zijn voor een actief erfgoedbeleid. Maar als intro op Gent gaat het STAM breder dan erfgoed alleen en wordt het een toegangspoort tot de hele stad. Een cultuurtoeristisch informatiepunt maakt er dan ook deel van uit.

STAM - Stadsmuseum Gent

Bijlokesite - Godshuizenlaan 2 - B-9000 Gent,
T +32 (0)9 269 87 90 - F +32 (0)9 233 07 09;
stam@gent.be - www.stamgent.be

Katoen Natie bouwt een depot voor kunst en erfgoed

Katoen Natie is een wereldwijd actieve Vlaamse logistieke dienstverlener. De groep biedt logistieke diensten met toegevoegde waarde aan voor een beperkt aantal industrieën. Om een antwoord te bieden aan het structurele tekort aan geschikte opslagruimte, ontwikkelt Katoen Natie op dit moment een depot voor kunst en erfgoed, waarin kunstverzamelaars, musea en andere erfgoedbeheerders ruimte kunnen huren. Het Katoen Natie depot, gelegen in de Antwerpse haven, wordt een duurzame, goedgeïsoleerde en beveiligde passieve opslagplaats waar de objecten op de ideale temperatuur en relatieve vochtigheid worden geconserveerd. Naast opslag zullen ook tal van diensten worden aangeboden zoals restauratie, registratie en digitalisering, verpakken, desinfectering, etcetera. Het depot zal midden 2011 operationeel zijn. Vandaag wordt er bij Katoen Natie al hedendaagse kunst en erfgoed opgeslagen in omstandigheden die zoveel mogelijk trachten tegemoet te komen aan de museale eisen.

Voor meer informatie omtrent het geplande depot van Katoen Natie, neemt u contact op met Wim Ledegen, Katoen Natie, tel. +32 3 570 4007 wim.ledegen@katoennatie.com.

Vormingsaanbod 2011 verschenen

De vormingsbrochure met het aanbod voor het jaar 2011 van de consulenten van de provincies, Vlaamse gemeenschapscommissie en FARO - Vlaams steunpunt cultureel erfgoed is net verschenen. U vindt deze brochure in digitale vorm op de websites van de diensten cultureel erfgoed van elke provincie. Op de website van Faro wordt het aanbod telkens enkele weken voorafgaand aan de datum gepubliceerd in de kalender. U kunt de brochure ook in papieren vorm opvragen bij de consulent van uw provincie. De gegevens vindt u achteraan dit blad.

Nieuwe uitgave: 't Zit in de familie

Deze brochure verschijnt in aanloop naar het evenement Erfgoeddag 2011 en reikt ideeën en tips aan voor erfgoedinstellingen om gezinnen te begeleiden en te betrekken bij hun activiteiten. Waarom zijn gezinnen zo'n belangrijke doelgroep? Hoe geef je kinderen een stem in je werking? En hoe steun je ouders bij de begeleiding van hun kinderen? U leest het in deze brochure, die de voorgaande uitgave All in: cultureel erfgoed voor het hele gezin opvolgt. 't Zit in de familie is een uitgave van Erfgoeddag en FARO en kan gratis worden gedownload via www.faronet.be.

Publicatie: Erfgoeddepots. Uit het oog - in het hart

Rond deze tijd verschijnt de publicatie Erfgoeddepots. Uit het oog - in het hart, een initiatief van de 5 Vlaamse provincies en de Vlaamse Gemeenschapscommissie Brussel (VGC). In het kader van het cultureel-erfgoeddecreet van 2008 zijn iedere provincie en de VGC volop bezig met de uitbouw van een regionaal depotbeleid. De erfgoeddiensten van de provincies en de VGC brengen niet enkel de noden en kansen qua erfgoeddepots in kaart, ze zetten op vele plaatsen tevens concrete stappen richting performant erfgoedbeheer. Binnen deze context is besloten tot een publicatie met aanbevelingen bij het bouwen, verbouwen en inrichten van een erfgoeddepot. Al wie op enig moment betrokken wordt bij de beslissing tot hetzij de aanpassing van een bestaand erfgoeddepot hetzij de start van een nieuw depot, vindt in deze publicatie tal van aandachtspunten die hierbij nuttig en zinvol kunnen zijn. U kunt een gratis exemplaar van de publicatie opvragen bij uw museumconsulent of bij FARO.

Collectiemanagement: doe de test!

Een goed registratiesysteem is een kapitale hulp voor beheren van uw collectie. Hoe effectief en efficiënt beheert u de informatie over uw collectie? Om een snelle blik op de situatie te krijgen werd een drietal jaren geleden de brochure 'Collectiemanagement in de praktijk. Het belang van registratie voor het informatiebeheer van uw collectie' uitgegeven door de voorganger van FARO, Culturele Biografie Vlaanderen. Het boekje nodigt u uit om zelf de test te doen, met behulp van een aantal concrete vragen en telkens drie antwoordmogelijkheden, die u aan het einde van de (korte) rit confronteren met de stand van zaken in uw eigen instelling. Daarop volgt een aantal aanbevelingen en tips, gelardeerd met een reeks getuigenissen van grote en kleine musea. Een lijstje van literatuur en websites sluit de brochure af. Enkel de contactadressen achteraan hebben de tand des tijds niet overleefd, maar de inhoud en bruikbaarheid van het boekje zijn nog bijzonder actueel.

Museumconsulenten in Vlaanderen

OOST-VLAANDEREN

Anneke Lippens
T (+32) 09 267 72 52
E anneke.lippens@oost-vlaanderen.be
Mieke Van Doorselaer
T (+32) 09 267 72 85
E mieke.van.doorselaer@oost-vlaanderen.be

WEST-VLAANDEREN

Carmen Henckens
T (+32) 050 40 34 44
E carmen.henckens@west-vlaanderen.be

ANTWERPEN

Frank Herman
T (+32) 03 240 64 29
E frank.herman@admin.provant.be

LIMBURG

Anne Milkers
T (+32) 011 23 75 80
E amilkers@limburg.be

VLAAMS-BRABANT

Rebecca Schoeters
T (+32) 016 26 76 19
E rebecca.schoeters@vlaamsbrabant.be

VLAAMSE GEMEENSCHAPSCOMMISSIE

Peggy Voesterzoons
T (+32) 02 208 02 94
E peggy.voesterzoons@vgc.be

FARO, VLAAMS STEUNPUNT VOOR CULTUREEL ERFGOED

Leon Smets, consulent behoud en beheer
E leon.smets@faronet.be
T (+32) 02 213 10 70
Hildegard Van Genechten,
consulent publiekswerking
E hildegard.vangenechten@faronet.be
T (+32) 02 213 10 71

Nieuws uit Vlaanderen

Museumconsulenten in Nederland

GRONINGEN

Roeli Broekhuis
Museumhuis Groningen
T (+31) 050 313 00 52
E r.broekhuis@museumhuisgroningen.nl

FRIESLAND

Mirjam Pragt
Museumfederatie Fryslân
T (+31) 058 213 91 85
E mpragt@museumfederatiefryslan.nl

DRENTHE

Pim Witteveen
Drents Plateau
T (+31) 0592 30 59 34
E p.witteveen@drentsplateau.nl

OVERIJSSSEL

Girbe Buist
Stichting Kunst & Cultuur Overijssel
T (+31) 038 422 50 30
E g.buist@kco.nl

GELDERLAND

Functie nog open
E info@gelderserfgoed.nl

FLEVOLAND

André Geurts
Nieuw Land Erfgoed Centrum
T (+31) 0320 260 799
E a.geurts@nieuwlanderfgoed.nl

UTRECHT

Marianne de Rijke
Landschap Erfgoed Utrecht
T (+31) 030 220 55 34
E m.derijke@landschaperfgoedutrecht.nl

NOORD-HOLLAND

Stichting Cultureel Erfgoed
Noord-Holland
T (+31) 023 553 14 98
E info@cultureelerfgoednh.nl

ZUID-HOLLAND

Judith Tegelaers
Stichting Erfgoedhuis Zuid-Holland
T (+31) 015 215 43 50
E tegelaers@erfgoedhuis-zh.nl

ZEELAND

Leo Adriaanse
Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland
T (+31) 0118 67 08 70
E lcm.adriaanse@sceez.nl

NOORD-BRABANT

Annette Gaalman
Erfgoed Brabant
T (+31) 073 615 62 62
E annettegaalman@erfgoedbrabant.nl

LIMBURG

Agnes Vugts
Huis voor de Kunsten Limburg
T (+31) 0475 39 92 74
E avugts@hklimburg.nl

Landelijk Contact van Museumconsulenten (LCM)

Secretariaat: Judith Tegelaers
p/a. Erfgoedhuis Zuid-Holland
Oude Delft 116
Postbus 3092, 2601 DB Delft
T (+31) 015 215 43 50
I www.museumconsulenten.nl

"Onze collectieregistratie is goed op orde dankzij Adlib Museum. Daardoor kunnen de andere afdelingen in ons museum de informatie in Adlib ook gebruiken. Presentatie en educatie, conservering en restauratie hebben allemaal toegang tot dezelfde gegevens. Wel zo efficiënt".

adlib

Adlib Information Systems
Postbus 1436, 3600 BK Maarssen
Tel: (+31) (0)346 - 58 68 00
E-mail: sales@adlibsoft.com
Internet: www.adlibsoft.com

Adlib software is al decennia toonaangevend in informatie-, collectie-, kennismanagement en archiefbeheer. Adlib applicaties staan bekend om hun gebruiksgemak, overzichtelijkheid en flexibiliteit. Bel of e-mail voor meer informatie of voor een geheel vrijblijvende demonstratie.

Software voor musea, bibliotheken en archieven.